

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Економічний факультет

Кафедра статистики, обліку та аудиту

До захисту допущено
кафедрою статистики, обліку та аудиту, протокол № 5 від 9 грудня 2025 року

завідувач кафедри

(підпис)

Тетяна СЛЮНІНА
(ім'я, прізвище)

«09» грудня 2025 р.

Кваліфікаційна робота

здобувача другого (магістерського) рівня вищої освіти

«Аналітичне дослідження зовнішньоекономічної діяльності України в
глобальному контексті»

(назва роботи)

Спеціальність 051 «Економіка»

(код та найменування спеціальності; спеціалізації спеціальності - за наявності)

Освітня програма «Економічна аналітика та статистика»

(назва освітньої програми)

Виконавець

(підпис)

Анжела ГАДЖИМУРАДОВА
(ім'я, прізвище)

Науковий керівник

(підпис)

Олена КУЩЕНКО
(ім'я, прізвище)

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	7
1.1. Теоретичні основи статистики ЗЕД	7
1.2. Інтеграція Цілей сталого розвитку в національну систему та законодавство України	19
1.3. Методи збору, оцінки та верифікації статистичних даних у ЗЕД	23
РОЗДІЛ 2. СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ЗЕД ТА ОЦІНКА ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО.....	37
2.1. Показники обсягів, структури та ефективності ЗЕД.....	37
2.2. Статистичний контроль та оцінка стабільності показників ЗЕД України....	48
2.3. Оцінка рівня інтеграції національної економіки у світове господарство....	55
РОЗДІЛ 3. СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ І МОДЕЛЮВАННЯ ЗЕД УКРАЇНИ...	64
3.1. Аналіз структури, динаміки та трендів ЗЕД України.....	64.
3.2. Типізація країн ЄС та України за показниками ЗЕД.....	75
3.3. Економетричне моделювання та прогнозування товарних потоків України	84
ВИСНОВКИ.....	96
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	100
ДОДАТКИ.....	108

ВСТУП

У сучасних умовах повномасштабної війни, що триває на території України, та безпрецедентних глобальних економічних трансформацій, активна та ефективна участь України у світовій торгівлі набуває не просто значення, а життєво важливого, стратегічного імперативу. Цей період вимагає не лише адаптації до нових реалій, а й переосмислення підходів до раціонального використання природних ресурсів, що є основою економічного відновлення та сталого розвитку країни.

На додаток до зазначених економічних аспектів, **актуальність** дослідження набуває стратегічного виміру у світлі європейської інтеграції. Отримання Україною у 2022 році статусу країни-кандидата у члени Європейського Союзу (ЄС) перетворює адаптацію національної економіки до вимог організації на головний пріоритет. Цей вектор розвитку вимагає глибинного аналізу адаптивності вітчизняного бізнес-сектору до стандартів, технічних регламентів та регуляторних вимог ЄС. Для України стає надзвичайно важливим імплементувати міжнародні стандарти, зокрема у сфері зі сталого розвитку. У вересні 2015 року ООН прийняла Цілі сталого розвитку, які визначають основні напрями розвитку світової економіки, соціальної сфери та екології до 2030 року. Україна, як учасниця міжнародної спільноти, взяла на себе зобов'язання впровадити ці цілі у національну стратегію розвитку. Актуальність дослідження посилюється також практичною необхідністю вдосконалення статистичного апарату та методології для адекватного відображення процесів [23].

Статистичне вивчення зовнішньоекономічної діяльності вирішує завдання: сприяння розвитку зовнішньоекономічної діяльності та розширенню торговельних зв'язків; забезпечення повного і достовірного обліку даних про експорт і імпорт України; аналізу основних тенденцій, структури і динаміки зовнішньоторговельних потоків держави, пов'язаних з аналізом макроекономічної ситуації в країні; складання зовнішньоторговельного балансу України; надання статистичних даних для розробки платіжного балансу України, і інші завдання, обумовлені національним статистичним законодавством України.

Значення статистичного вивчення ЗЕД та використання статистичних методів аналізу визначається ключовою роллю, яку зовнішня торгівля відіграє в економічному розвитку України. Про це свідчить високий показник зовнішньоторговельної квоти. За підсумками 2024 року зовнішньоторговельна квота в Україні склала 60,5%. Хоча цей показник не є найвищим в історичній ретроспективі та зумовлений військовими обмеженнями (блокуванням портів, руйнуванням виробництв), той факт, що він виявився вищим за аналогічний показник 2023 року, має важливе значення. Це свідчить про адаптивність національної економіки та наявність потенціалу у зовнішньоекономічній сфері.

Дослідженням зовнішньоекономічної діяльності України присвячені праці багатьох вчених, науковий інтерес для нас становили праці А.З. Підгорного [31], О.Г. Милашка [31], І.Ю. Штулер [48], О.В. Кравченко [17], В.В. Білоцерківець [3], І.Ю. Єгоров [43].

Мета кваліфікаційної роботи магістра полягає в аналітичному дослідженні зовнішньоекономічної діяльності України в глобальному контексті, діагностиці її структурних дисбалансів, моніторингу, контролю керованості та прогнозуванні торговельних потоків.

Мета даної кваліфікаційної роботи реалізується через послідовне виконання комплексу **завдань**, спрямованих на глибинний аналіз зовнішньоекономічної діяльності:

- систематизувати теоретичні основи статистичного аналізу ЗЕД;
- дослідити принципи інтеграції Цілей сталого розвитку в національну систему та законодавство України;
- визначити методи збору, оцінки та верифікації статистичних даних ЗЕД;
- сформулювати систему статистичних показників обсягу, структури та ефективності ЗЕД;
- дослідити керованість ЗЕД та оцінити стабільність ключових показників методами статистичного контролю;
- описати ключові показники інтеграції для оцінки рівня залученості національної економіки у світове господарство;

- проаналізувати показники обсягів, структури та ефективності ЗЕД України;
- здійснити типізацію України та країн Європейського Союзу;
- розробити та оцінити економетричну модель для прогнозування товарних потоків України.

Об'єктом дослідження є зовнішньоекономічна діяльність України в цілому, а також пов'язані з нею процеси та результати, що виникають у сфері міжнародних економічних відносин: зовнішня торгівля товарами та послугами, рух капіталу та інвестиції. **Предметом** дослідження є статистичні показники, методичні підходи та аналітичний інструментарій.

Методологічну основу дослідження становлять роботи вчених з теоретичних та практичних питань статистичного аналізу зовнішньоекономічної діяльності, міжнародної торгівлі, економічної інтеграції та макроекономічного обліку. Дослідження спирається на офіційні статистичні дані та показники зовнішньоторговельного обігу України, Платіжного балансу та метаданих товарної номенклатури, а також на нормативно-правову базу України та ЄС.

Методи дослідження зовнішньоекономічної діяльності України базуються на загальнонаукових підходах, які забезпечують системний та всебічний аналіз предметної області в умовах глобальних та інтеграційних процесів. Для глибокого опрацювання теоретичних засад статистичного забезпечення ЗЕД в роботі використовувалися методи систематизації, класифікації та узагальнення, що дозволило виявити ключові закономірності та проблеми.

В роботі застосовувався комплекс методів економіко-статистичного аналізу, які відповідали вимогам завдань щодо діагностики, оцінки керованості та прогнозування зовнішньоекономічної діяльності України. Зокрема, були використані багатомірні методи, такі як кластерний аналіз; методи статистичного управління процесами, зокрема контрольні карти Шухарта; а також метод сингулярно-спектрального аналізу (SSA) був апробований для прогнозування часового ряду експорту товарів України.

Для забезпечення точності, достовірності та наочності отриманих результатів, під час виконання дослідження використовувався сучасний програмний інструментарій. Обробка, первинний аналіз та візуалізація даних здійснювалися за

допомогою Microsoft Excel. Для оформлення текстової частини роботи застосовувався Microsoft Word. Крім того, були задіяні спеціалізовані програмні продукти: Statistica 10.0 для реалізації кластерного аналізу зовнішньоекономічної діяльності, а також Caterpillar-SSA для виконання сингулярно-спектрального аналізу часових рядів.

Елементи наукової новизни виконаної кваліфікаційної роботи полягають у наступному: розроблено та апробовано прогнозну SSA-модель для часового ряду експорту товарів, що підтвердило її високу прогностичну якість для планування в умовах нестабільності; застосовано інструментарій статистичного управління процесами (контрольні карти Шухарта) для діагностики керованості зовнішньоекономічних процесів; здійснено типізацію України та країн ЄС, що дозволило обґрунтувати стратегічні вектори інтеграційної політики через посилення зв'язків з більш розвиненими кластерами.

Апробацією роботи та розроблених в ході дослідження висновків та рекомендацій стали виступи на конференціях: VII Міжнародна науково-практична конференція «Scientific research in the Modern World» 04-06 квітня 2023 року та III Міжнародна науково-практична конференція «Current trends in scientific research development» 17-19 жовтня 2024 року [46, с. 572-577; 45, с. 532-538; додаток Е, додаток Є].

Основні результати проведеного дослідження були **опубліковані** в двох наукових працях: стаття у Студентському науковому журналі «UNIVERSUM | № 5 Лютий 2024»; розділ в колективній монографії Полтавського відділення Академії наук технологічної кібернетики України «Раціональне використання природних ресурсів в умовах глобальних викликів» [20, с. 25-33; 19, с.224-233; додаток Ж, додаток Д].

Дана кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 153 сторінок, з яких 105 сторінки є основним текстом. Список використаних джерел налічує 62 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАТИСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Теоретичні основи статистики ЗЕД

Під методологією статистики розуміється система принципів, форм і методів обліку. Статистичні дослідження стану, динаміки, структури і взаємозв'язків міжнародної торгівлі товарами істотно впливають на формування методологічного і методичного забезпечення статистики зовнішньоекономічної діяльності в цілому. Основні положення і принципи статистичних досліджень цього напрямку можна з певними трансформаціями транслювати і використовувати відносно інших складових статистики ЗЕД (зовнішня торгівля послугами, міждержавний рух інвестиційного і позикового капіталу). Виходячи з цього, в роботі магістра особливий акцент був зроблений на дослідження саме статистики зовнішньої торгівлі товарами України.

Дамо загальну характеристику зовнішньої торгівлі. Зовнішня торгівля складається з експортно–імпортних операцій. Іншими словами, це операції, пов'язані з переміщенням товарів через митні кордони, збільшуючи (імпорт) або зменшуючи (експорт) матеріальні ресурси країни [7, с.10].

Під експортом розуміється вивіз з країни вироблених, вирощених або здобутих товарів вітчизняного виробництва. При цьому до товарів вітчизняного виробництва відносяться також товари іноземного походження, які ввозяться в країну і піддаються істотній переробці, що змінює їх основні якісні або технічні характеристики. В результаті експорту товарів зменшуються національні запаси матеріальних цінностей.

Імпорт – це ввезення товарів в країну. У імпорт включаються ввезені товари, призначені на вжиток усередині країни, реекспорт, і товари, що купуються для

вітчизняних організацій за кордоном. В результаті імпорт товарів збільшує національні запаси матеріальних цінностей.

Вивіз товарів іноземного походження, які не піддавалися переробці, називається реекспортом. Товари, що не перетинають митні кордони, представляють непрямий експорт, тобто покупку одними країнами товару в інших і продаж «третім» країнам без завезення в свою країну (плюс закупка провізії іноземними судами). Реімпорт зазвичай є поверненням вітчизняних товарів з-за кордону унаслідок порушення яких—небудь умов контракту.

Об'єктом спостереження статистики ЗЕД є не лише товари, а і зовнішньоекономічні послуги. За останні роки значення зовнішньої торгівлі послугами для розвитку світової економіки значно зросло. Якщо в індустріальну епоху первинну роль грало виробництво промислової і сільськогосподарської продукції, то тепер економіка розвинених країн робить упор на переорієнтацію на надання не лише таких традиційних послуг, як транспортні перевезення, зв'язок, будівництво, страховий бізнес і ін., але і на такі спеціалізовані послуги, як науково—дослідні і проектно—конструкторські роботи, розробка програмного забезпечення і обчислювальної техніки з подальшим технічним обслуговуванням, маркетинг, інжиніринг, послуги у сфері права, менеджмент, консалтинг і багато інших. Іншими словами, розвиток ринку послуг, особливо спеціалізованих, досить адекватний відображує загальний рівень розвитку економіки, є важливим індикатором її відповідності сучасним вимогам постіндустріального суспільства.

Міжнародна торгівля послугами тісно пов'язана з процесом їх виробництва, оскільки сам процес виробництва послуг має на увазі участь обох сторін – резидента і нерезидента. Відмінною рисою послуг є взаємозв'язок між виробництвом і вжитком. Це означає, що послуги споживаються як тільки вони вироблені, а не зберігаються для подальшого вжитку.

Відображення операцій, пов'язаних із зовнішньоекономічною діяльністю, здійснюється за допомогою класифікаторів. В Україні в цілому сформована національна система статистичних класифікацій, гармонізована з міжнародними стандартами на світовому і європейському рівнях. Її основою є Класифікація видів

економічної діяльності (КВЕД), введена в дію в 1997 р., на даний момент згідно наказу Державного комітету України по питаннях технічного регулювання і споживчої політики від 11.10. 10 р. №457 «Про затвердження та скасування національних класифікаторів» з 1 січня 2012 року введена в дію нова Класифікація видів економічної діяльності – КВЕД–2010 (ДК 009:2010). Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД), що зважає на національну специфіку товарообміну із зарубіжними країнами. Серед основних функцій УКТЗЕД, яка тісно пов'язана з міжнародними номенклатурами CN (Комбінована номенклатура ЄС) і HS (Гармонізована система ООН), варто виділити необхідність забезпечення системного збору даних про ЗЕД. Крім того, УКТЗЕД має вирішальне значення для проведення митного контролю, а також для робіт, пов'язаних із декларуванням, ліцензуванням і квотуванням експорту (імпорту) окремих видів товарів [28, с.88].

Окрім перерахованих класифікацій в рамках робіт Держкомстату України на основі КВЕД була розроблена і введена в дію Класифікація зовнішньоекономічних послуг (КЗЕП). Впровадження КЗЕП забезпечує проведення статистичних обстежень послуг зовнішньоекономічної діяльності та аналізу статистичної інформації щодо експорту–імпорту послуг (складання платіжних балансів України).

Згідно Державному класифікаторові України «Класифікація видів економічної діяльності» (КВЕД), операції, пов'язані із зовнішньою торгівлею товарами, відображуються в секції «G – Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів». Інші види діяльності в рамках ЗЕД у вищезгаданій класифікації зосереджені в секціях «H – Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність», «K – Фінансова та страхова діяльність», «N – Діяльність в сфері адміністративного та допоміжного обслуговування», «U – Діяльність екстериторіальних організацій і органів».

Відповідно до статті 16 Закону України «Про офіційну статистику» було затверджено від 08.01.2020 наказом Державної служби статистики № 32 перелік кодів країн світу для статистичних цілей. Перелік оновлюється для відповідності до загальновизнаних стандартів, удосконалення порядку ведення митної статистики

зовнішньої торгівлі і для спрощення процедур обміну статистичною інформацією на міжнародному рівні, остання редакція від 23.12.2022 р.

В Україні регулювання зовнішньоекономічної торгівлі визначається Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність», Господарським кодексом України, Митним Кодексом України, Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики», Законом України «Про міжнародні договори України», Законом України «Про Митний тариф України» та інші.

Ефективне функціонування системи статистики міжнародної торгівлі товарами залежить від надійної нормативно–правової бази. Регулювання забезпечує збирання, обробку та поширення даних, необхідних для точного відображення обсягів та напрямків міжнародної торгівлі. Правильна організація правової бази не лише формує основу для інституційних процесів, але й гарантує відповідність даних міжнародним стандартам, захищаючи конфіденційну інформацію.

Нормативно–правове регулювання спрямоване на забезпечення доступу до основних джерел даних для статистики міжнародної торгівлі. Основним джерелом статистичних даних є митні декларації, що подаються учасниками торгівлі, дані, що подаються митною адміністрацією, міністерствами, центральним банком та іншими державними установами, дані, що збираються з компаній–імпортерів та експортерів. Законодавчі норми регулюють обов'язок суб'єктів ЗЕД подавати митні декларації, що дозволяє надійно фіксувати обсяги товарообігу та визначати ключові показники міжнародної торгівлі [52].

В Україні основним органом, який відповідає за збір та обробку даних зовнішньої торгівлі, є Державна служба статистики України, до ключових законодавчих актів, що регулюють передачу інформації, відносяться: Закон України «Про офіційну статистику», наказ Державної служби статистики Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 9–ЗЕЗ (квартальна) «Звіт про експорт–імпорт послуг», Митний кодекс України, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» [52].

Закон України «Про офіційну статистику» передбачає, що органи державної влади (Державна митна служба України) зобов'язані передавати дані, що збираються

в процесі своєї діяльності, до органу, уповноваженого здійснювати статистичну діяльність (Державна служба статистики України), підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність, мають обов'язок надавати достовірні дані згідно зі встановленими формами статистичної звітності [36].

Наказ Про затвердження форми державного статистичного спостереження «Звіт про експорт–імпорт послуг» встановлює обов'язкові форми подання звітності підприємствами до Державної служби статистики України [34].

Митний кодекс України регулює передавання даних про всі зовнішньоекономічні операції до Державної служби статистики для формування офіційної статистики [27]. Взаємозв'язок основних складових статистики зовнішньоекономічної діяльності приведений на рис.1.1.

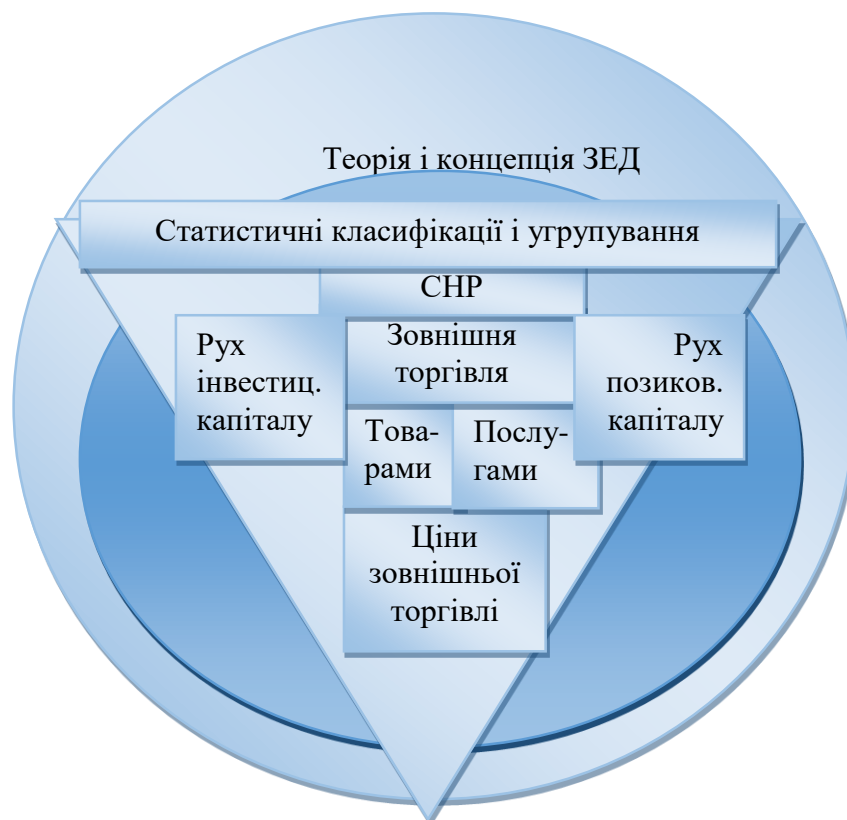

Рисунок 1.1 – Логіка і основні складові статистики зовнішньоекономічної діяльності

Джерело: складено автором на основі [3, с. 65].

Методологічне забезпечення статистики ЗЕД у різних країнах формується під впливом двох ключових факторів: національних традицій обліку та міри імплементації рекомендацій міжнародних статистичних органів. Пріоритетне значення тут мають настанови Статистичної комісії ООН, а для держав-членів Європейського Союзу – рекомендації Євростату.

З 1991 року Україна послідовно впроваджує міжнародні рекомендації. Відповідно до настанов Статистичної комісії ООН, у зовнішньоторговельний обіг почали включатися всі товари, ввезення і вивезення яких змінює матеріальні ресурси країни. Об'єкт статистичного спостереження був розширений за рахунок операцій, що здійснюються на некомерційній основі (включаючи патенти, ліцензії, ноу-хау, будівельно-монтажні та проектно-дослідницькі роботи) обліковуються окремо в рамках статистики ЗЕД і не входять у вартість експорту та імпорту товарів [39, с. 91].

Статистична комісія ООН є ключовим міжнародним форумом, який розробляє уніфіковані рекомендації щодо статистики торгівлі. Їх впровадження у національне законодавство дозволяє уповноваженим органам більш ефективно збирати, обробляти та поширювати високоякісні дані про міжнародну торгівлю товарами [4].

Україна активно впроваджує рекомендації ООН у свої нормативні акти: Методологічні положення державного статистичного спостереження «Зовнішня торгівля товарам» базуються на рекомендаціях ІМТS 2010 «Статистика міжнародної торгівлі товарами: Керівництво для упорядників» та ООН «Статистика міжнародної торгівлі товарами: концепції та визначення». Державна служба статистики України публікує дані про зовнішню торгівлю через онлайн-платформи, забезпечуючи прозорість і доступність відповідно до рекомендацій ООН [26].

Статистика міжнародної торгівлі товарами значною мірою ґрунтується на інформації, що міститься у митних документах. Проте, для отримання вичерпних даних про певні види операцій виникає необхідність залучати немитні джерела інформації. Уповноважені установи користуються звітністю поштових та податкових служб, документами про обмін валют, звітами про проведення обстежень підприємств, реєстрами повітряних та водних суден, іноземними вантажними

маніфестами та доповідями рад щодо товарів. Для таких випадків впроваджуються правові акти, що регулюють немитні джерела даних [52].

Державна служба статистики України в Методологічних положеннях визначає джерела отримання інформації для статистичного спостереження. До митних джерел інформації відносяться адміністративні дані Держмитслужби з митних декларацій. До немитних джерел: дані з заповненні у форму № 14–ЗЕЗ «Звіт про придбання (продаж) товарів для забезпечення життєдіяльності транспортних засобів, потреб пасажирів та членів екіпажу»; інформація з «Реєстру статистичних одиниць» щодо переліку підприємств, які мають ліцензії на право перевезення пасажирів і вантажів автомобільними, повітряними, річковими та морськими транспортними засобами, а також підприємств, що отримали квоти на добування водних біоресурсів; адміністративні дані НАК «Нафтогаз України» щодо обсягів експорту та імпорту природного газу, адміністративні дані Міненерго щодо обсягів імпорту нафти сировою трубопровідним транспортом [26].

У зовнішній торгівлі товари підлягають суцільному обліку при перетині державного кордону. Вибіркове спостереження охоплює лише частину сукупності, що дозволяє зменшити трудові та матеріальні витрати. Тому, в Україні з 2021 року в рамках митної реформи запроваджено систему аналізу ризиків, яка дозволяє перевіряти лише потенційно ризиковані вантажі, прискорюючи оформлення [26].

У статистиці ЗЕД застосовуються всі основні види угруповань. Так, темпи зростання торгівлі, експорту або імпорту по економічних групах країн, по окремих товарних групах і тому подібне знаходять своє віддзеркалення в типологічних угрупованнях; доля окремих країн і груп країн в торгівлі України, частка окремих товарних груп, послуг в експорті або імпорті України, частка окремих видів транспорту в перевезенні зовнішньоторговельних вантажів та інше характеризуються за допомогою структурних угруповань; аналітичні угруповання широко застосовуються при індексному аналізі ЗЕД.

У міжнародній статистиці існують дві основні системи обліку: загальна та спеціальна, що спричиняє відмінності в економічному змісті понять експорту та імпорту. Ці системи деталізовані у схемі (рис. 1.2).

Слід зазначити, що статистичний облік в Україні здійснюється за загальною системою обліку, яка передбачає врахування всіх товарів і послуг, що ввозяться на її територію та вивозяться з неї. При цьому кордоном статистичної (економічної) території України визнається її державний кордон. Очевидно, що без достовірних даних про географічний напрямок торговельних потоків неможливо забезпечити ефективне управління зовнішньою торгівлею.

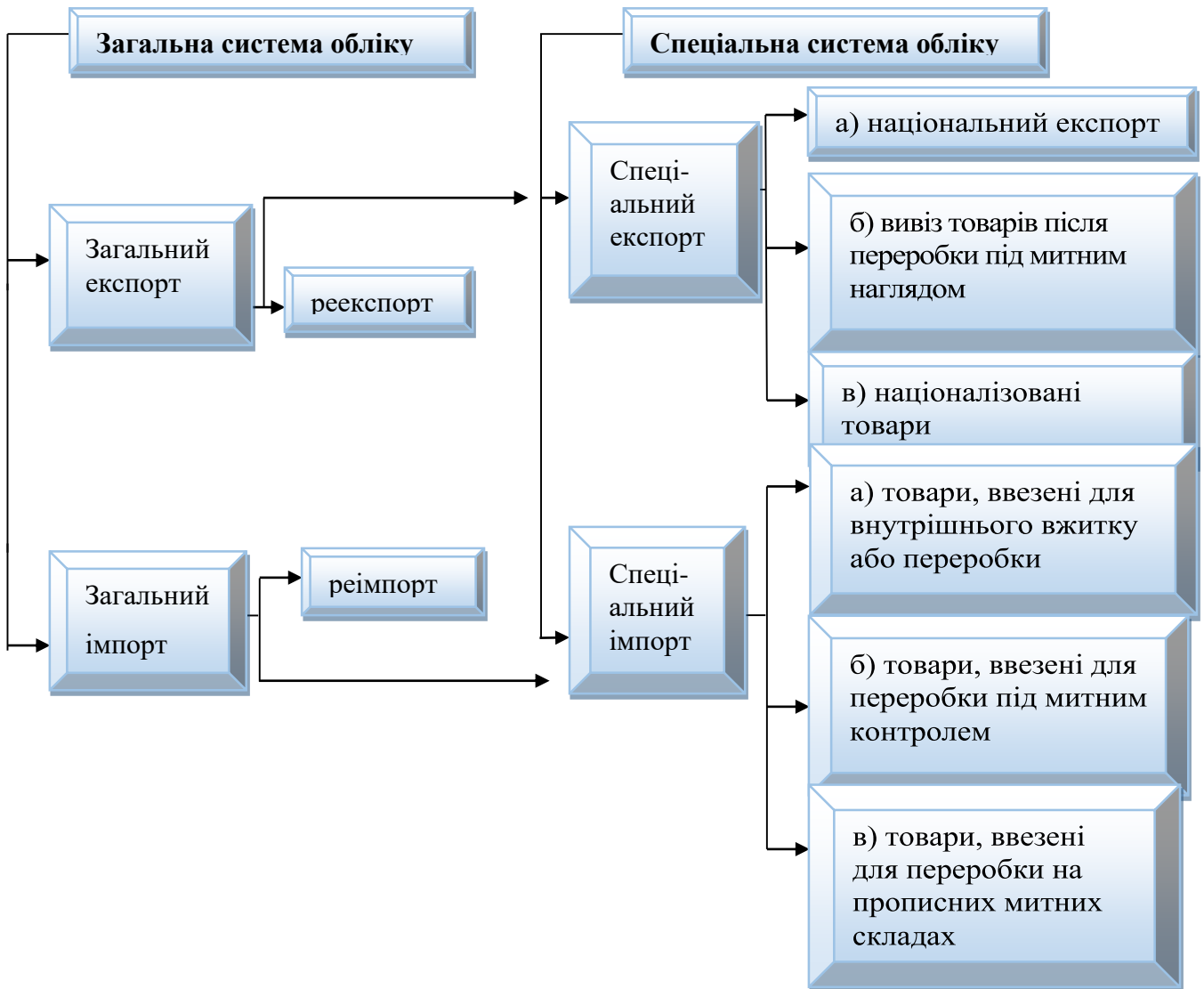

Рисунок 1.2 – Система обліку товарів в статистиці зовнішньої торгівлі
Джерело: складено автором на основі [17, с. 120–121, 90–91].

Для повнішого вивчення руху товарів між країнами–контрагентами (тобто країнами, між якими здійснюється зовнішньоторговий обіг) статистика зовнішньої торгівлі враховує товари, що експортуються і імпортуються, по кількості і вартості.

Дані кількісного обліку є в даний час найбільш надійними показниками об'єму значної частини міжнародного товарообігу, оскільки вони не так сильно, як показники вартісного обліку, залежать від відмінностей в методиці обліку, використовуваній експортуючою і імпортуючою країнами. В умовах різких коливань цін на світовому ринку дані кількісного обліку є об'єктивними показниками динаміки міжнародної торгівлі.

Значна частина товарів, що звертаються в світовій торгівлі, вимірюється у вагових одиницях – тоннах, центнерах, кілограмах, англійських фунтах і так далі. При цьому товари можуть бути враховані вагою брутто або нетто. Під вагою брутто прийнято розуміти загальну вагу товару разом з тарою внутрішньою і зовнішньою. Вагою нетто вважається чиста вага товару, без внутрішньої і зовнішньої тари. Проте найближча внутрішня упаковка (у якій безпосередньо знаходиться товар), перехідна з товаром до споживача, входить у вагу нетто. Існує ще і розрахункова величина ваги нетто, яку в міжнародній статистиці прийнято називати вагою легальним для нетто. Її отримують відніманням з ваги брутто норм знижок на тару і упаковку.

Статистична комісія ООН рекомендує країнам застосовувати в обліку кількісні показники на основі ваги нетто, оскільки цей показник якнайповніше відображає вимоги економічного аналізу і порівнянності при аналізі торгівлі одного і того ж товару різними країнами.

Показники ваги брутто використовуються при аналізі загального об'єму перевезень, тому в багатьох країнах ведеться реєстрація ваги брутто при відвантаженні товарів.

Окрім вагових одиниць виміру, що є універсальними вимірниками, кількісний облік ведеться і в специфічних (додаткових) одиницях виміру, властивих лише певним товарам, приклади таких товарів представлені на рис. 1.3.

Рисунок 1.3 – Блок-схема кількісного обліку товарів

Джерело: складено автором.

Митна статистика багатьох країн подає дані про кількісний облік, поєднуючи універсальні вимірники (вагові) зі специфічними. Такий підхід дає можливість більш глибоко вивчити торгівлю окремими товарними позиціями. Одиниці виміру кількісного обліку по кожному товару в Україні вказані в Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД).

Окрім даних про кількість експортних і імпортних товарів велике значення в статистику ЗЕД має вартісна оцінка. Саме вона дозволяє визначити зовнішньоторговий обіг країни – найважливіший показник її економічного стану, рівня зовнішньоекономічних зв'язків та загального внеску ЗЕД у національну економіку. Вартість експорту та імпорту також входить як найважливіша складова до платіжного балансу країни.

Платіжний баланс – це статистичний звіт, що має форму бухгалтерських рахунків, який містить вичерпну інформацію про торговельні та фінансові угоди економічних суб'єктів країни із зарубіжними партнерами за певний період, як правило, за рік. Платіжний баланс – один з основних інструментів макроекономічного аналізу, прогнозування та регулювання економіки в умовах ринкових відносин.

На підставі платіжного балансу розробляється система показників, яка дозволяє:

- охарактеризувати розвиток зовнішньої торгівлі країни за певний відрізок часу, її вплив на валютний курс, рівень виробництва, зайнятість;
- показати, в яких масштабах і формах відбувалося залучення іноземних інвестицій і здійснювалися інвестиції за кордон;
- відповісти на питання, наскільки своєчасно здійснювалося погашення зовнішньої заборгованості країни, які розміри прострочення і характер її реструктуризації.

Дані платіжного балансу використовуються для розробки фіскальної та монетарної політики, регулювання внутрішнього валютного ринку та валютного курсу. Ці дані є одним з інформаційних джерел для складання Системи національних рахунків (СНР), а також для розрахунку таких ключових економічних показників, як ВВП і національний дохід.

В Україні усі статті платіжного балансу об'єднуються в 2 розділи: рахунок поточних операцій і рахівниць операцій з капіталом і фінансових операцій (табл. А.1, Додаток А).

Платіжний баланс відображає операції, які здійснюються між резидентами і нерезидентами. До них відносяться операції з товарами (сільськогосподарською продукцією, продукцією добувної промисловості); послугами (транспортними, туристичними, будівельними та інші); доходами (дивідендами і відсотками); трансфертами (іноземною допомогою) і фінансами (кредитами і позиками; готівковими грошовими коштами: інвестиціями в акції, облігації та інші).

Існують принципи віддзеркалення операцій в платіжному балансі, одне з яких полягає в тому, що експорт товарів завжди показується по кредиту, а імпорт по дебету. Правила віддзеркалення операцій в узагальненому вигляді приведені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 – Правила віддзеркалення операцій в платіжному балансі

Найменування операції	Кредит (+)	Дебет (-)
1. Товари і послуги	Експорт товарів і послуг (надання послуг резидентами)	Імпорт товарів і послуг (надання послуг нерезидентами)
2. Доходи (оплата праці і доходи від інвестицій)	Виплати від нерезидентів	Виплати нерезидентам
3. Трансферти (поточні і капітальні)	Здобуття коштів	Передача засобів
4. Придбання/продаж невіршоблених нефінансових активів	Продаж активів	Придбання активів
5. Операції з фінансовими активами або зобов'язаннями	Збільшення зобов'язань по відношенню до нерезидентів або зменшення вимог до нерезидентів	Збільшення вимог до нерезидентів або зменшення зобов'язань до нерезидентів

Джерело: побудовано автором на основі [31, с. 124].

Рахунок операцій з капіталом містить записи, які характеризують фінансовий аспект реальних операцій (їх дзеркальне віддзеркалення). Імпорт товарів показується в рахунку поточних операцій як стаття дебету, а в рахунку операції з капіталом (зміна запасів іноземної валюти) – як стаття кредиту. За даними Міністерства фінансів за 2023 р., експорт товарів склав 34678 млн \$ США, імпорт товарів дорівнював 63813 млн \$ США. Отже, торгівельний баланс склався негативний – 29135 млн \$ США. Експорт послуг за 2023 рік склав 16602 млн \$ США, імпорт послуг дорівнював 25346 млн \$ США., торгівельний баланс склався також негативний – 8744 млн \$ США.

Високий рівень координації між платіжним балансом і СНР дозволяє використовувати дані статистики зовнішньоекономічної діяльності при складанні рахунків «решти (як частини СНР) світу» і платіжного балансу, які у свою чергу необхідні для числення багатьох макроекономічних показників, перш за все таких, як валовий національний дохід (ВНД), і валове національне збереження (ВНЗ).

Коректування спочатку зареєстрованої інформації здійснюється на основі методу товарних потоків – шляхом зіставлення даних про імпорт і вітчизняне виробництво споживчих товарів, з одного боку, і даними про роздрібну торгівлю і

експорт, з іншого боку. Детальніше про методи оцінки достовірності перерахунків викладено в підрозділі 1.3 даної роботи.

1.2. Інтеграція Цілей сталого розвитку в національну систему та законодавство України

У сучасних умовах глобалізації та європейської інтеграції для України критично важливо адаптуватися до міжнародних стандартів, особливо у сфері сталого розвитку. У вересні 2015 року ООН затвердила Цілі сталого розвитку, які окреслюють ключові напрями світової економіки, соціальної сфери та екології до 2030 року. Україна, як повноправний учасник міжнародної спільноти, взяла на себе зобов'язання імплементувати ці цілі у свою національну стратегію.

Міжнародні стандарти у сфері сталого розвитку постійно оновлюються та удосконалюються, що зумовлено динамічними економічними, екологічними та соціальними викликами. У 2025 році набувають чинності нові вимоги Європейського Союзу щодо корпоративної звітності з питань сталого розвитку (CSRD). Це вимагає від українських компаній відповідати цим стандартам, якщо вони прагнуть зберегти конкурентоспроможність на міжнародному ринку та продемонструвати відповідальність перед суспільством.

18 жовтня 2024 року уряд України схвалив Стратегію запровадження звітності зі сталого розвитку, що передбачає адаптацію національного законодавства до європейських стандартів (ESRS). Це рішення ставить перед українським бізнесом нові завдання щодо впровадження практик сталого розвитку та відповідної звітності. Реалізація Стратегії відбуватиметься у два етапи [37].

На першому етапі (2024–2025 роки) планується створення міжвідомчої робочої групи для впровадження звітності та налагодження взаємодії між державними органами, розробка та затвердження відповідного положення, формування

нормативно-правової бази для запровадження, подання та оприлюднення ESRS; впровадження аудиту звітності та контролю якості аудиторських послуг.

Другий етап (2026–2030 роки) передбачає розробку методичних рекомендацій щодо застосування ESRS в Україні, подальше вдосконалення системи подання та оприлюднення звітності, створення електронної платформи для прийому та публікації звітності, започаткування аудиту звітності відповідно до європейських стандартів, впровадження національної програми підготовки фахівців у сфері сталого розвитку з міжнародним визнанням.

Ці кроки сприятимуть інтеграції України в європейську систему сталого розвитку та підвищенню прозорості корпоративної звітності [37].

Компанії, які прагнуть співпрацювати з європейськими партнерами та фінансовими інституціями, повинні вже зараз готуватися до звітування за новими стандартами. Це включає організацію процесів збору та аналізу даних, необхідних для підготовки звітності зі сталого розвитку.

Наразі в Україні ще не імплементовано відповідні акти ЄС щодо звітування зі сталого розвитку, що може бути перешкодою на шляху до виконання зобов'язань щодо повноправного членства в ЄС. Доступ до нефінансової інформації підприємств є ключовим фактором забезпечення сталого розвитку, підвищення інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності [53].

Європейські стандарти звітності зі сталого розвитку (ESRS) визначають порядок розкриття інформації за такими напрямками:

- екологічні аспекти: зменшення впливу на зміну клімату, адаптація до кліматичних змін, управління водними та морськими ресурсами, ефективне використання ресурсів та впровадження циркулярної економіки, контроль забруднення, збереження біорізноманіття та екосистем;
- соціальні аспекти: забезпечення рівних можливостей для всіх, покращення умов праці, дотримання прав людини;
- управлінські аспекти: роль органів управління та нагляду в компанії, ділова етика та корпоративна культура, управління відносинами з діловими партнерами, системи внутрішнього контролю та управління ризиками.

Згідно з Директивою (ЄС) 2022/2464, впровадження обов'язкової корпоративної звітності зі сталого розвитку передбачається за певним графіком представленим на рис. 1.4.

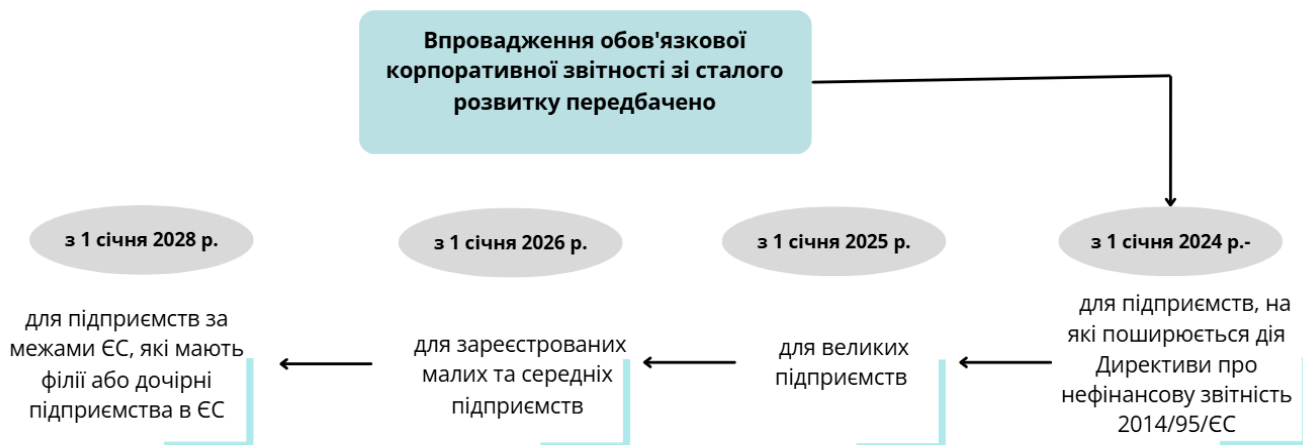

Рисунок 1.4 – Етапи впровадження корпоративної звітності зі сталого розвитку (CSRD)

Джерело: складено автором на основі [37].

Підприємства, на які поширюються вимоги Директиви 2013/34/ЄС щодо нефінансового звітування, зобов'язані готувати звіти про сталий розвиток в електронній формі. Для гарантування прозорості та забезпечення доступності для громадськості, ця звітність має публікуватися у державних чи комерційних реєстрах або на вебсайтах самих підприємств. Публікація повинна супроводжуватись відповідним аудиторським звітом, що підтверджує достовірність наданої інформації. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку» від 18.10.2024 р. визначає чіткий план дій для впровадження звітності в Україні, представлений на рис.1.5. Успішна реалізація цих заходів є важливим кроком, що безпосередньо сприятиме інтеграції України до європейського економічного простору.

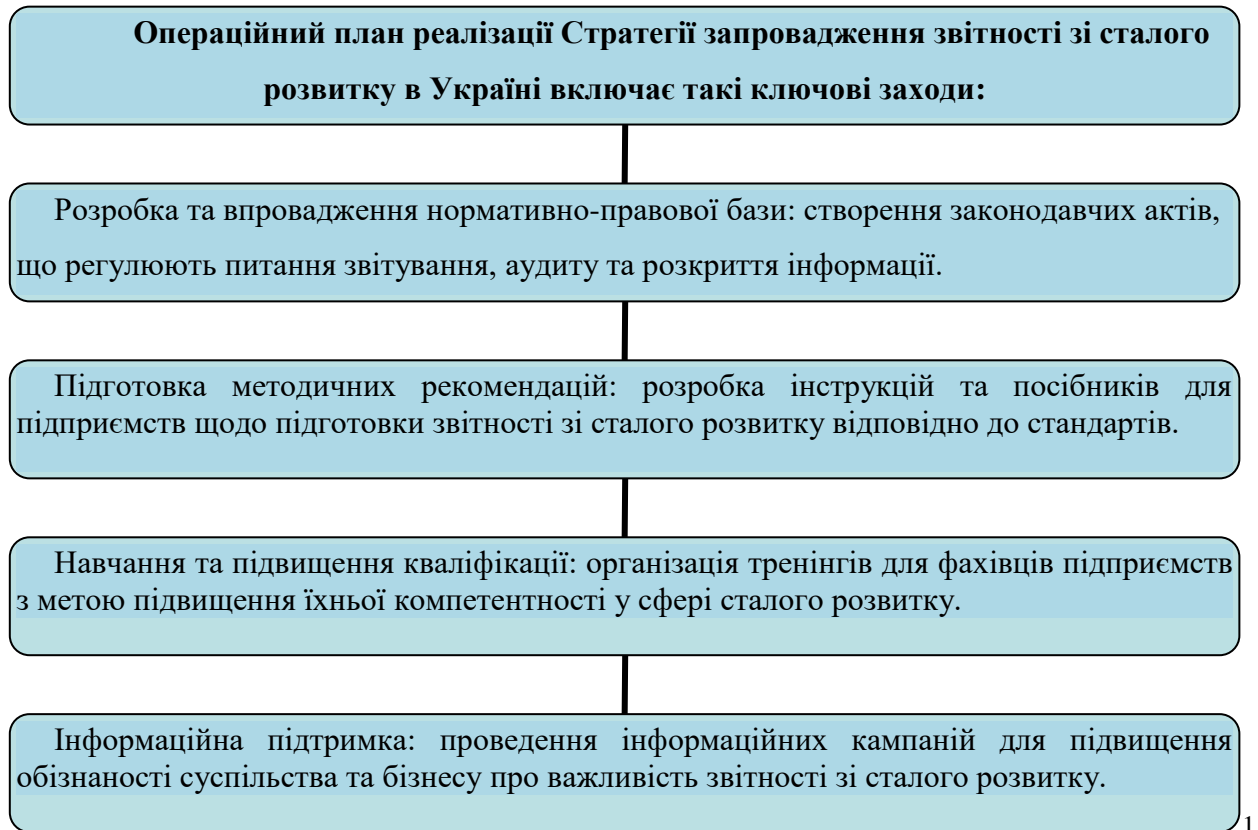

Рисунок 1.5– Операційний план реалізації Стратегії запровадження звітності зі сталого розвитку в Україні на 2024–2026 рр.

Джерело: складено автором на основі [37].

У міжнародній торгівлі операції здійснюються на різноманітних умовах і залежно від цього контрактна ціна за товар, що імпортується чи експортується, теж може бути різною. Так, наприклад, один і той же товар матиме одну ціну на заводі–виготівнику, а іншу (вищу) – в порту відправлення, третю (ще вищу), – в порту прибуття. Вартість товару збільшується при просуванні товару від виробника до споживача за рахунок транспортних і інших накладних витрат. Яку ж вартість товару необхідно прийняти при статистичній оцінці експорту або імпорту: просте підсумовування даних різноманітних по величині вартості окремих товарів для визначення всього товарообігу неможливо, оскільки ці вартості включають різні складові. Вочевидь, для здобуття таких даних необхідно привести ціни на всі товари до єдиного базису, прийнятого для всіх експортних і імпортних товарів.

1.3. Методи збору, оцінки та верифікації статистичних даних у ЗЕД

У міжнародній торгівельній практиці існує більше 10-ти видів цін, які можуть бути встановлені на один і той же товар залежно від умов операції. Як відправна крапка при формуванні ціни операції використовують базисні, або так звані преїскурантні ціни на ідентичні операції за минулі періоди. Їх публікують в спеціальних довідниках–преїскурантах. Згідно стандартам вартість товарів, що експортуються, рекомендовано наводити до вартості «FOB», «FOB–порт відправлення», «сухопутний для FOB–франко кордон», а товари, що імпортуються, – до вартості «CIF», «CIF–порт призначення», «сухопутний для CIF–франко кордон країни призначення».

По правилах, що діють в світовій торгівлі, в умовах контракту при згадці CIF, FOB або інших положень ІНКОТЕРМС необхідно вказувати, який ІНКОТЕРМС використовується – однієї з країн–учасниць операції або міжнародний. В разі відсутності такої вказівки при вирішенні можливих суперечок виходять з правил не міжнародного ІНКОТЕРМС, а з правил торгівлі країни–покупця, що наводить інколи до серйозних фінансових втрат у продавця.

Вартість FOB складається на кордоні країни–продавця, записується в підсумки зовнішньої торгівлі і означає вартість, яку експортер повинен отримати від партнера. Імпортна вартість CIF складається на кордоні країни–імпортера. З урахуванням того, що таке ціна FOB і фрахт, схему ціни CIF можна виразити з врахуванням вартості FOB (рис.1.6).

Рисунок 1.6 – Складові вартості FOB і CIF у міжнародній торгівлі

Джерело: складено автором на основі [52].

При постачаннях на умовах CIF продавець зобов'язаний зафрахтувати транспортний засіб, сплатити фрахт, доставити товар в порт відправлення, занурити його за свій рахунок на транспорт, вручити покупцеві платіжні документи (коносамент). Продавець зобов'язаний застрахувати товар від транспортних ризиків і вручити покупцеві страховий поліс. Покупець несе витрати по вивантаженню товару, його подальшому складуванню і зберіганню. Таким чином, до вивантаження всю відповідальність за товар несе продавець, після вивантаження – покупець.

Теоретично при аналізі світової торгівлі зрозуміло, що вартість світового експорту повинна дорівнювати вартості світового імпорту. Але на ділі це не відбувається; що існує між експортом і імпортом різниця пояснюється тим, що експорт (відповідно до рекомендацій статистичній комісії ООН) вважається в цінах FOB, а імпорт – в цінах CIF. Причини розбіжностей також можливі через відмінності в методах перерахування вартості експортно–імпортних операцій з національних валют у долари США.

Як відомо зі світової практики торгівлі, контрактна ціна на товар може бути встановлена у валюті країни–продавця, у валюті країни–покупця або у валюті третьої

країни. Статистичний же облік майже всі країни світу ведуть в національній валюті. Перерахунок в долари США виробляється на дату оформлення вантажної митної декларації по офіційному курсу Національного банку України цього ж дня, по звітах підприємств – на основі середньомісячного і середньоквартального курсів валют.

У зв'язку з приведеними вище методологічними особливостями статистичного обліку, змінами відповідно до рекомендацій статистичній комісії ООН і деякими іншими чинниками виникають проблеми порівнянності статистичних даних про зовнішньоекономічні зв'язки, отримані в результаті їх збору як країнами–контрагентами, так і Державною службою статистики, Державної податкової служби, Державної митної служби і НБУ усередині нашої країни.

Проблема забезпечення органів державного управління, окремих підприємств і організацій, науковців і фахівців надійною, достовірною і репрезентативною статистичною інформацією завжди була центральній в теорії і практиці статистичної науки. Особливого значення ці проблеми набувають в процесі проведення досліджень в області статистики ЗЕД, яка порівняно з іншими видами галузевої статистики в Україні має свої специфічні риси.

Основним відомчим документом для обліку товарів і послуг Державною митною службою України, які підлягають митному декларуванню, є митна декларація.

Відповідно до Загального табеля (переліку) форм державних статистичних спостережень на 2025, який розробляється Державною службою статистики України щорік, в таблиці 1.2, приведений перелік статистичних форм, що характеризують зовнішньоекономічну діяльність та статистику зовнішнього сектору, включаючи облік іноземних інвестицій, операцій по наданню послуг.

Проте часто облік товарів і послуг містить в собі неточності і помилки.

Аналіз показує, що на загальному рівні виникнення помилок при зборі і інтерпретації статистичних даних в Україні, їх поява у сфері статистики ЗЕД, впершу чергу, можна пояснити наступними причинами:

– збір, аналіз, обробка і інтерпретація даних у галузі статистики зовнішньої торгівлі в організаційному аспекті здійснюється декількома комітетами, відомствами і організаціями;

– в процесі статистичних спостережень використовуються різні джерела інформації, які в тій або іншій формі характеризують феномени і явища в області зовнішньої торгівлі;

– при зборі і аналізі статистичних даних в цій області в деяких випадках застосовуються різні методичні підходи.

Таблиця 1.2 – Фрагмент загального табеля форм державних статистичних спостережень

№ п/п	Найменування форми	Індекс форми	Періодичність
1	Звіт про придбання (продаж) товарів для забезпечення життєдіяльності транспортних засобів, потреб пасажирів та членів екіпажу (24.04.2024 № 138)	14–ЗЕЗ	Квартальна
2	Звіт про експорт–імпорт послуг (23.04.2024 № 132)	9–ЗЕЗ	Квартальна
3	Розширений звіт про експорт–імпорт послуг з будівництва (23.04.2024 № 131)	1–ЗЕЗ (буд)	Річна
4	Звіт підприємства з іноземними інвестиціями (24.04.2024 № 136)	10–зез	Квартальна
5	Звіт підприємства про інвестиції за кордон (24.04.2024 № 136)	13–зез	Квартальна

Джерело: складено автором на основі [33].

В Україні інформацію про обсяги та структуру зовнішньої торгівлі товарами й послугами отримують із кількох основних джерел:

– Державна служба статистики України (Держстат): здійснює збір та аналіз статистичних даних щодо зовнішньої торгівлі товарами та послугами, регулярно публікує звіти про географічну, товарну та регіональну структури зовнішньої торгівлі України;

– Державна митна служба України: надає адміністративні дані щодо митного оформлення товарів, які Держстат використовує для формування своєї статистичної інформації про зовнішню торгівлю;

– Національний банк України (НБУ): відповідає за складання платіжного балансу країни, включаючи дані про експорт/імпорт товарів та послуг, а також фінансові потоки, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю.

Розбіжності між показниками зовнішньої торгівлі, які публікуються Національним банком України та Державною службою статистики України, пояснюються різними методологічними підходами до збору та обробки інформації. Держстат обліковує зовнішньоторговельні операції на основі митної статистики, що базується на даних митних декларацій за методологією Статкомітету ООН. НБУ, у свою чергу, використовує методологію платіжного балансу Міжнародного валютного фонду, яка враховує як митну статистику, так і додаткові фактори, що можуть не знаходити відображення в даних митниці.

Відмінності в оцінці експорту та імпорту пов'язані з кількома основними чинниками. По-перше, Держстат включає до зовнішньоторговельного обороту товари, що проходять через митний кордон, тоді як НБУ виключає товари, що ввозяться для переробки та при цьому не змінюють власника, відображаючи лише відповідні послуги з переробки (табл. 1.3).

Таблиця 1.3 – Врахування товарів для переробки та послуг з переробки в платіжному та зовнішньоторгівельному балансах

Показники	Назва балансу	
	Платіжний баланс (НБУ)	Зовнішньоторговельний баланс (Держстат)
Товари та послуги	Товари + послуги	Товари + послуги – вартість послуг з перероблення
Товари Товари для переробки	Виключаються	Включаються
Послуги Послуги з переробки	Включаються	Включаються

Джерело: складено автором на основі [47].

Ключова відмінність між методологіями полягає у тому, чи включаються товари, призначені для переробки, до загального обсягу торгівлі, чи ні. НБУ керується міжнародними стандартами платіжного балансу, які виключають ці товари, натомість враховуючи лише вартість послуг з їхньої обробки. Держстат, навпаки, відображає у

статистиці як самі товари, так і відповідні послуги, що впливає на розбіжності у загальних статистичних показниках зовнішньої торгівлі. Держстат обліковує імпорту товарів на умовах CIF (тобто включає витрати на транспортування та страхування), тоді як НБУ здійснює перерахунок імпорту за методологією FOB, виключаючи зазначені витрати.

Додаткові розбіжності виникають через відмінності у підходах до обліку неформальної торгівлі. НБУ оцінює обсяги контрабандних та неофіційних операцій, зокрема так званої «човникової» торгівлі, яка взагалі не відображається у митній статистиці. Також НБУ здійснює дооцінку «неформального» імпорту на основі макроекономічних показників. Для цього використовуються як дані Держстату, так і власні розрахунки обсягів споживчого імпорту (рис.1.7). Також суттєві розбіжності спостерігаються в оцінці надання послуг, особливо у сфері міжнародних перевезень, подорожей та інформаційних технологій. Держстат переважно спирається на звітність підприємств, тоді як НБУ додатково враховує банківські розрахунки.

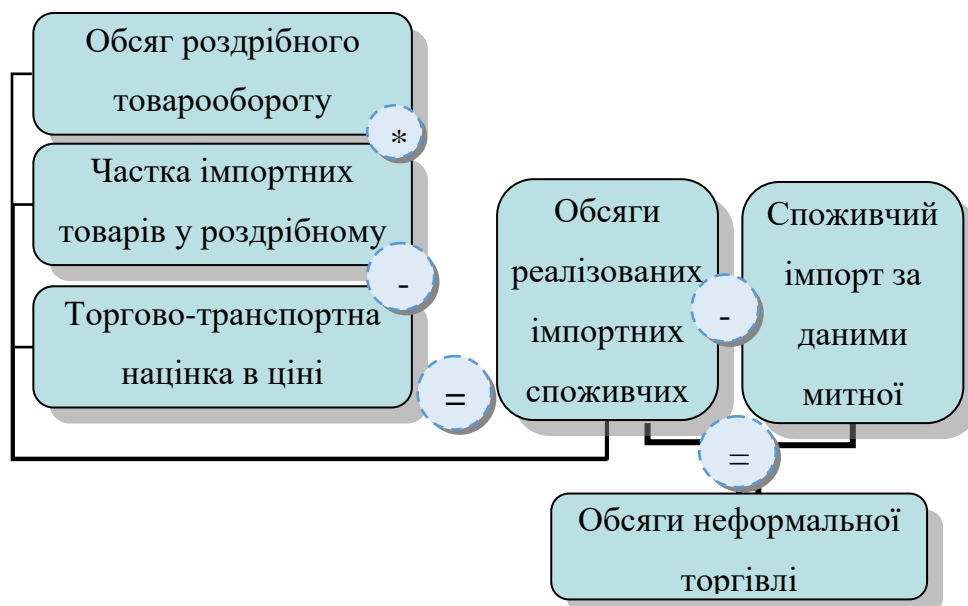

Рисунок 1.7 – Методологія розрахунку обсягів неформальної торгівлі
Джерело: складено автором на основі [47].

Окрім цього, певний вплив мають часові розбіжності у фіксації операцій. Дані Держстату базуються на митних деклараціях, які формуються саме в момент перетину

кордону, тоді як НБУ здійснює коригування на основі платіжних потоків, що можуть відбуватися із затримкою. Також варто враховувати валютні коливання, які здатні впливати на розрахунок вартості товарів та послуг у доларовому еквіваленті.

Таким чином, розбіжності між статистичними даними НБУ та Держстату є прямим наслідком методологічних відмінностей, різниці у джерелах інформації та часових особливостях фіксації операцій. Для більш точного аналізу зовнішньоторговельної діяльності важливо враховувати дані обох установ, а також їхні методологічні особливості. Узгодження підходів до збору даних та їх гармонізація відповідно до міжнародних стандартів, безумовно, сприятиме покращенню точності та порівнюваності статистичних показників зовнішньої торгівлі України.

Відмінності притаманні не лише даним з різних державних організацій всередині країни, а й показникам експорту та імпорту, зібраним у країнах–партнерах. Розбіжності між даними експорту та імпорту, зафіксованими різними країнами, є суттєвою проблемою у сфері міжнародної торгівлі. Це явище, відоме як «дзеркальна статистика» (mirror statistics), виникає через те, що торговельні потоки реєструються двічі: один раз як експорт у країні–відправнику та ще раз як імпорт у країні–отримувачі. Теоретично ці показники мали б бути подібними, проте на практиці спостерігаються значні та систематичні розбіжності, навіть між країнами з дуже розвиненими статистичними системами [54, с.2].

Розбіжності у статистичних даних щодо експорту та імпорту між країнами можуть бути спричинені низкою факторів. Вони можуть мати як системний, так і специфічний характер, що ускладнює їхній повноцінний аналіз та усунення. На рис. 1.8 відображена різниця в абсолютних показниках між даними експорту України до Німеччини та імпорту Німеччини з України.

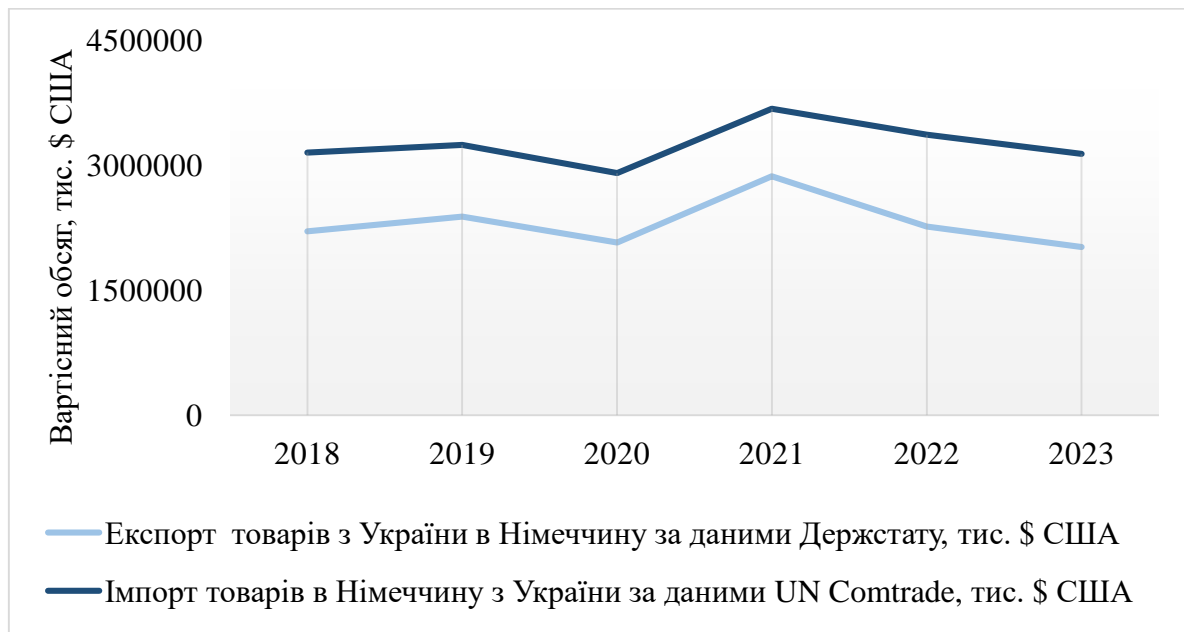

Рисунок 1.8 – Динаміка експорту та імпорту між Україною та Німеччиною за 2018–2023 рр. (тис. \$ США)

Джерело: розроблено автором за даними [59, 4].

Один із ключових факторів розбіжностей – різниця між методами оцінки вартості товарів (як уже зазначалося в підрозділі вище). Зокрема, митна статистика імпорту зазвичай враховує витрати на страхування та транспортування (вартість CIF), тоді як експорт оцінюється за принципом вартості FOB (вільно на борту), що цих витрат не включає. Хоча зниження транспортних витрат у довгостроковій перспективі дещо зменшує цю різницю.

Ще одним важливим моментом є обмеженість статистичних можливостей різних країн. Уряди економічно розвинених держав мають більш розгалужені та ресурсозабезпечені системи збору даних. Натомість країни з менш розвинутою статистичною інфраструктурою можуть допускати значні похибки. До того ж, економічні кризи та військові конфлікти також можуть негативно впливати на якість і повноту статистичних даних, що ще більше поглиблює розбіжності між країнами.

Технічні аспекти бухгалтерського обліку та методологічні відмінності теж здатні спричинити розбіжності у дзеркальній статистиці. Вони можуть бути пов'язані з різною класифікацією товарів, методами розрахунку митної вартості або відмінностями в системах звітності.

Крім того, суб'єкти зовнішньоторговельної діяльності можуть мати економічні стимули до маніпулювання митними даними. Наприклад, високі імпорتنі тарифи можуть спонукати компанії занижувати митну вартість товарів, аби зменшити податкове навантаження. З іншого боку, експортні субсидії можуть, навпаки, сприяти завищенню вартості експорту для отримання фінансових вигод. У деяких випадках завищення імпорту використовується для уникнення валютного контролю, а правила єдиного ринку ЄС створюють підґрунтя для маніпуляцій із податком на додану вартість через штучне завищення експортних операцій.

Значний вплив на розбіжності в даних має й глобалізація виробничих процесів. Міжнародні корпорації все частіше використовують складні глобальні ланцюги постачання, що ускладнює визначення країни походження та призначення товарів. Це особливо актуально для проміжних товарів та схем торгівлі, пов'язаних із перепродажем товарів без їхнього фактичного переміщення між країнами.

Віднесення спостережуваних розбіжностей до конкретних чинників – складне завдання. Деякі з них важко оцінити або використати для кількісного аналізу, оскільки вони часто мають взаємопов'язаний характер. Зокрема, країни з високим рівнем розвитку статистичної системи водночас є частиною складних міжнародних виробничих мереж, що ускладнює об'єктивну оцінку торговельних потоків.

Крім системних факторів, значну роль відіграють ідентифіковані індивідуальні особливості окремих торговельних партнерів. Наприклад, у торгівлі між США та Мексикою значна частина розбіжностей пояснювалася різним підходом до класифікації товарів, що постачалися на переробку у *maquiladoras* (зони виробництва на експорт) до 2007 року. Водночас після 2007 року зміни в напрямку розбіжностей залишаються нез'ясованими. Аналогічно, значні розбіжності у торгівлі між Великою Британією та Швейцарією були пов'язані з різним трактуванням операцій із торгівлі немонетарним золотом, а також із врахуванням змін власності без фізичного переміщення товарів. Випадки таких розбіжностей також були зафіксовані під час аналізу німецькими статистичними органами торговельних потоків між країнами ЄС, що показало значні відмінності у звітних порогах та класифікації операцій [54, с. 5].

Таким чином, розбіжності у даних зовнішньої торгівлі є наслідком як системних чинників, пов'язаних із методологією збору даних та економічними стимулами, так і специфічних особливостей конкретних торговельних відносин. Врахування цих факторів є необхідною умовою для точного аналізу міжнародної торгівлі та розробки більш ефективних методів узгодження статистичних даних.

Проблема «дзеркальної статистики» у міжнародній торгівлі не має єдиного універсального рішення, проте існують методи, що допомагають зменшити її вплив та підвищити достовірність статистичних аналізів. Залежно від характеру дослідження, застосовуються різні підходи до врахування розбіжностей у статистиці зовнішньої торгівлі – зокрема для аналізу окремих торговельних пар або масштабних досліджень на основі великої вибірки країн.

Аналіз окремих торговельних пар використовується, при вивченні двосторонніх торговельних потоків між двома або кількома країнами. У такому випадку найдоцільніше використовувати дані обох сторін, а не покладатися лише на показники однієї країни. Якщо дані експорту та імпорту узгоджуються, то додаткових маніпуляції дані не потребують. Однак значні відмінності у статистичних показниках можуть вказувати на проблеми вимірювання, які варто враховувати в інтерпретації результатів. Одним із підходів є розрахунок симетрично–зваженого середнього значення двосторонньої торгівлі, яке враховує достовірність кожного джерела даних.

У дослідженнях, що охоплюють велику кількість країн, глибокий аналіз кожної торговельної пари є малореалістичним. Тому, рекомендується використовувати масштабні дослідження двосторонньої торгівлі, а саме методи перевірки стійкості результатів:

- перевірка заміни дзеркальних показників, що передбачає порівняння моделей, побудованих на основі як імпортних, так і експортних даних, це дає змогу визначити діапазон, в якому знаходиться реальне значення торговельних потоків;
- застосування симетрично–зваженого середнього значення для визначення найбільш достовірної оцінки обсягів торгівлі, цей метод враховує, наскільки узгоджуються дані певної країни з даними її торговельних партнерів. Наприклад,

якщо показники торгівлі країни А значно відрізняються від даних інших країн, їй надається нижча вага при розрахунках середнього значення.

Таким чином, подальший розвиток дзеркальної статистики, проведення аналогічних постійних досліджень потоків товару, які перетинають державний кордон не лише з країнами ЄС, а й з іншими торговельними партнерами України, дозволить істотно підвищити якість і достовірність статистичних даних про об'єми, структуру та динаміку зовнішньої торгівлі. Ще одним способом підвищити міру надійності та достовірності статистичних даних в зовнішньоторговельній діяльності є усунення дії коливань рівнів цих даних, які обумовлені впливом чинників сезонного характеру

За допомогою системи вирівнювання сезонних коливань динамічного ряду вдається нівелювати сезонні відхилення, викликані головним чином екзогенними, тобто не пов'язаними з економічною системою, чинниками. В результаті звільнений від сезонних коливань ряд містить лише відхилення, пов'язані з тенденцією (трендом), циклом і випадковими коливаннями. Таким чином, використання очищених даних допомагає поглибити аналіз кон'юнктурних коливань динамічного ряду. Також це сприяє виявленню зміни основної тенденції в кон'юктурі, щомісячному виміру змін протягом періоду, меншого, ніж рік, та прогнозуванню кон'юнктурних коливань, наприклад, за допомогою гармонік Фур'є.

Крім того, вилучаючи із статистичних даних одне з джерел відхилень, система вирівнювання сезонних коливань сприяє спрощенню даних при мінімальних втратах інформації, що робить їх більш доступними для споживачів.

До недавнього часу Евростат збирав лише ті дані, які містили сезонні коливання. Більшість країн-членів ЄС здійснюють на національному рівні вирівнювання сезонних коливань при обробці даних по зовнішній торгівлі. Для цього часто застосовувався метод «Census II / X12». Проте специфіка його вживання в різних країнах-членах ЄС була різною. Тому, Евростатом було прийняте рішення про вирівнювання сезонних коливань лише відносно агрегованих даних торгівлі ЄС, тобто даних торгівлі з ЄС у цілому (EUR-15) як звітної величини.

Зрозуміло, що здійсненню цього проекту передувала відповідна перевірка на достатню значущість сезонності ряду, відносно якого передбачалося вирівнювання сезонних коливань.

Для здійснення процедури вирівнювання придатний, наприклад, метод «X12–ARIMA/88», розроблений свого часу статистичним відомством Канади. Цей метод складається з двох основних етапів. Під час першого етапу системою «X12–ARIMA/88» робиться спроба адаптувати моделі «ARIMA» (авторегресивна інтегрована поточна середня) до часового ряду, представленого для вирівнювання сезонних коливань. Відповідна модель «ARIMA» резервується на основі ряду специфічних критеріїв. Як тільки обрана модель, вона застосовується для прогнозування, результати якого додаються потім до первинного ряду [49].

Під час другого етапу застосовується метод «Census Method II / X12» для вирівнювання сезонних коливань у розширеному ряду. Практика статистичних органів країн–членів ЄС підтвердила високу ефективність використання вказаних вище методів. Проте ці підходи в діяльності органів державної статистики України на постійній основі досі ще не вживаються.

Підсумувавши вищевикладене, можна зробити висновок, що основними напрямками подальшого розвитку підходів, орієнтованих на підвищення точності, достовірності і репрезентативності даних у сфері статистики зовнішньої торгівлі, можна вважати наступні:

- вдосконалення реєстрації первинних статистичних даних на базі вантажних митних декларацій, забезпечення ефективних процедур їх контролю;
- вдосконалення і уніфікація процедур розрахунків статистичних показників, структуру і динаміку зовнішньоторгового обігу України;
- розвиток методології і практики «дзеркальної статистики», активне впровадження її в діяльність органів державної статистики;
- розробка і реалізація ефективних методів дослідження і моделювання сезонних коливань в рядах статистичних даних у сфері зовнішньої торгівлі;
- розробка і вдосконалення методології несучільних, тобто вибіркових, статистичних спостережень підприємств–суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності

та впровадження їх в практику органів, що займаються оцінкою і аналізом зовнішньої торгівлі.

Варто підкреслити, що вищевикладене не вичерпує всіх проблем, пов'язаних з підвищенням достовірності й надійності статистичних даних у сфері зовнішньої торгівлі товарами в Україні.

Для вдосконалення збору і роботи з даними зовнішньоторговельної діяльності, що стосується розрахунків окремих статистичних показників, необхідно дати характеристику показників об'єму та ефективності в рамках економіко–статистичного аналізу ЗЕД України.

Висновки до розділу 1

У першому розділі було досліджено теоретичні засади статистичного аналізу зовнішньоекономічної діяльності. Основою для систематизації даних ЗЕД в Україні виступає національна система класифікацій, яка гармонізована з міжнародними стандартами. До основних класифікаторів належать Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності, Класифікація зовнішньоекономічних послуг та Класифікація видів економічної діяльності. Ефективне функціонування системи статистики ЗЕД забезпечується надійною нормативно-правовою базою, що регулює збір, обробку та поширення даних. Ключовими джерелами інформації виступають митні декларації, адміністративні дані Держмитслужби, а також звіти самих підприємств.

У контексті глобалізаційних викликів та стратегічного курсу України на європейську інтеграцію, критично важливим стає впровадження міжнародних стандартів сталого розвитку. Сюди, безумовно, входять і зобов'язання України відповідно до Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року. Адаптація до нових вимог Європейського Союзу, зокрема Директиви щодо корпоративної звітності зі сталого розвитку (CSRD) та Європейських стандартів звітності (ESRS), є однією з передумов

для збереження конкурентоспроможності національних підприємств. Цей процес вимагає від українського бізнесу та державних органів формування нової парадигми підзвітності, яка охоплює екологічні, соціальні та управлінські аспекти діяльності.

У розділі розкрито реалізацію впровадження стандартів на державному рівні, яка закріплена у Стратегії запровадження звітності зі сталого розвитку. Цей поетапний план дій передбачає системну гармонізацію національного законодавства зі стандартами ESRS, створення міжвідомчих робочих груп, формування нормативно-правової бази, а також впровадження механізмів аудиту та публікації звітності. Таким чином, інтеграція принципів сталого розвитку у статистичний аналіз ЗЕД є необхідною умовою для якісного макроекономічного аналізу, підвищення довіри міжнародних партнерів та ефективного позиціонування національної економіки.

Особливої актуальності набуває питання забезпечення достовірності статистичних даних у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Ця проблема є центральною, оскільки облік здійснюється кількома відомствами (Держстат, НБУ, Митна служба), які застосовують різні методології. Основні розбіжності у показниках виникають через відмінності у стандартах обліку, це значно ускладнює формування єдиної та точної картини зовнішньоторговельного обігу.

Проаналізувавши різні підходи до підвищення якості статистичних даних, визначено, що ключовими напрямками подальшого розвитку є уніфікація методологій між національними відомствами, активне впровадження інструментів «дзеркальної статистики» та розробка ефективних методів моделювання сезонності. Реалізація цих підходів, поряд із вдосконаленням реєстрації первинних даних, має вирішальне значення для підвищення достовірності та репрезентативності статистичної інформації про ЗЕД, необхідної для обґрунтованого макроекономічного аналізу та державного регулювання.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ЗЕД ТА ОЦІНКА ІНТЕГРАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ У СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО

2.1. Показники обсягів, структури та ефективності ЗЕД

Інформація про розміри, пропорції, динаміку та інші закономірності ЗЕД створюється, передається і зберігається у вигляді статистичних показників. З філософської точки зору статистичний показник – це міра, тобто єдність якісного і кількісного відображення певної властивості соціально–економічного явища або процесу. Оскільки статистика ЗЕД вивчає зовнішньоекономічну діяльність в конкретних умовах місця і часу, значення якого–небудь показника визначається згідно цим атрибутам.

Важливим завданням статистики є розробка і удосконалення системи показників і проведення узгоджених досліджень торговельного балансу країни. На основі аналізу наукової і методичної літератури можна запропонувати таку систему показників, що характеризує взаємозв'язки торговельного балансу і макроекономічних показників України (рис.2.1).

Обсяг зовнішньої торгівлі країни в цілому характеризується системою показників, що включає наступні [22, 6]:

- величина загального експорту країни в натуральному і вартісному вираженні, у тому числі по видах ввезених товарів;
- величина загального імпорту країни в натуральному і вартісному вираженні, у тому числі по видах ввезених товарів;
- сальдо зовнішньої торгівлі (C^0);
- зовнішньоторговий обіг (ЗТО);
- експортна квота (Е.к.);
- імпортна квота (І.к.);

- зовнішньоторговельна квота (ZTK);
- коефіцієнт покриття імпорту експортом ($K_{покр.}$).

Перші 2 показники, а також сальдо зовнішньої торгівлі і зовнішньоторговий обіг належать до інтервальних, обчислюваних за певний період, як правило, за рік або за квартал.

Рисунок 2.1 – Взаємозв'язок торговельного балансу і макроекономічних показників за даними 2024 року

Джерело: побудовано автором на основі даних [31, с.95–96, 9, 15, 11].

Тенденція останніх років загального експорту і імпорту товарів України пов'язана із складною політичною ситуацією в країні, різке зниження в 2022–2023рр. та наростання розриву між експортом та імпортом [24, с.30]. Динаміка абсолютних значень зовнішньої торгівлі за 2010–2024 рр. представлена на графіці (рис.2.2).

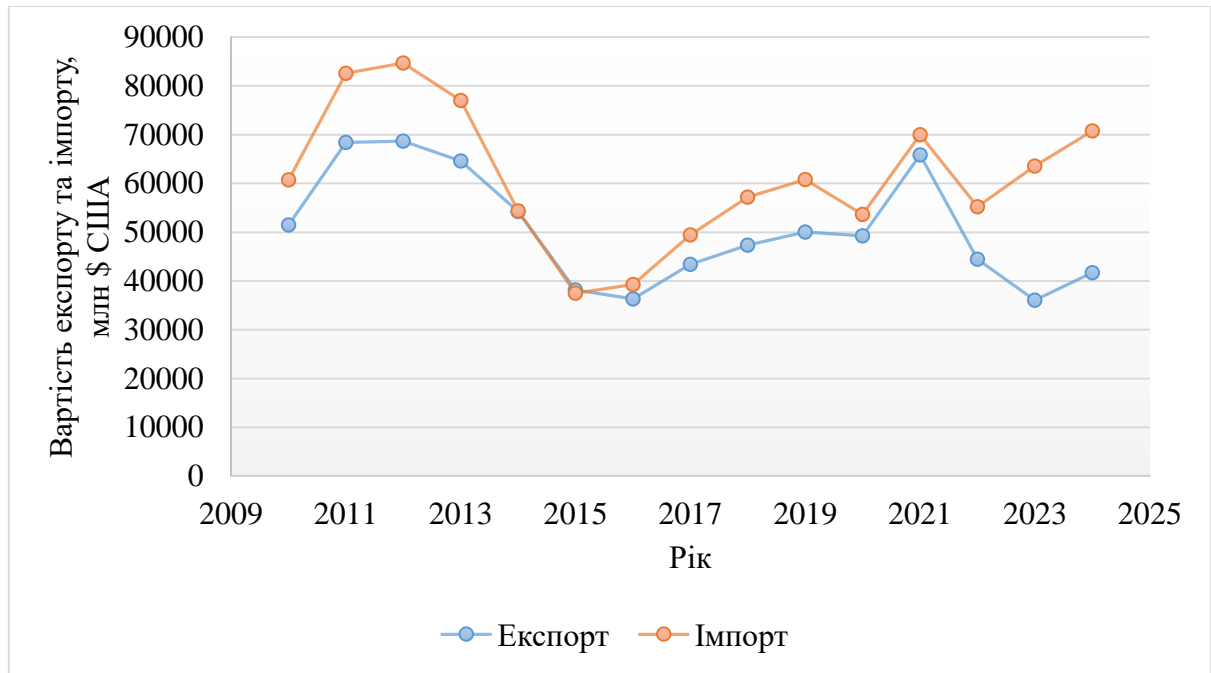

Рисунок 2.2 – Динаміка експорту і імпорту України по абсолютній величині за період 2010–2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [59, 9, 15].

На графіці (рис. 2.2) просліджується тенденція збільшення як експорту, так й імпорту в період з 2010 по 2012 рр. Потім в 2013 році спостерігається спад вартісних об'ємів експорту та імпорту, що означає кризу виробництва, обумовлену економічною та політичною ситуацією в країні. У цей період попит на основні статті українського експорту значно знизився, і, перш за все на металургійну продукцію, почали звужуватися традиційні для українського виробництва російські ринки. Внутрішня фінансова криза понизила потенціал підприємств–експортерів. Період 2015–2020рр. демонструє досить невелике сальдо торгівельного балансу та стабільні об'єми експорту та імпорту. Різкий зліт стався в 2021 році, коли експорт виріс на 34%, а імпорт – на 30% в порівнянні з попереднім, 2020–м, роком. У подальші роки просліджується активна тенденція спадання експорту товарів. В даний час позитивна тенденція відносно імпорту товарів продовжує діяти. Так, за підрахунками Державної служби статистики, за 2024р. експорт товарів становив 41733,1 млн \$ США, або

115,3% порівняно із 2023р., імпорт – 70751,2 млн \$ США, або 111,3%. Негативне сальдо склало 29018,1 млн \$ США.

Аналіз товарної і географічної структур зовнішньої торгівлі детально розглянути в підрозділі 3.1 даної роботи.

Одним з найбільш важливих показників зовнішньоторговельної діяльності є сальдо зовнішньої торгівлі (торгівельного балансу) країни, яке є різницею між цінністю експорту і імпорту:

$$C^0 = E - I \quad (2.1)$$

де E – експорт;

I – імпорт.

Якщо співвідношення складається на користь експорту, то сальдо зовнішньої торгівлі країни буде позитивним, а торгівельний баланс – активним. Якщо ж вартість імпорту перевищує вартість експорту, то сальдо зовнішньої торгівлі країни негативне, а торгівельний баланс пасивний. При рівності цінності експорту і імпорту сальдо зовнішньої торгівлі дорівнює нулю, а співвідношення в торгівельному балансі називається нетто–балансом.

Результати розрахунку сальдо зовнішньої торгівлі України за період 2015–2024рр. представлені в таблиці. 2.1.

Таблиця 2.1 – Сальдо зовнішньої торгівлі України за період 2015–2024 рр. (млн \$ США)

Показник	Роки									
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Експорт	38127	36339	43428	47335	50054	49230	65870	44443	36052	41733
Імпорт	37516	39250	49439	57187	60800	53675	69963	55224	63562	70751
Сальдо зовнішньої торгівлі	611	-2911	-6011	-9852	-10745	-4445	-4093	10781	27510	-29018

Джерело: побудовано автором на основі даних [59, 9, 15].

З розрахунків видно, що в зовнішньоторговельній діяльності України за період 2015–2019 рр. має місце тенденція збільшення від’ємного сальдо. В 2020–2021 роках зафіксовано позитивну динаміку сальдо торгівлі товарами відносно попередніх трьох років. Але після розгортання повномасштабної війни, у період 2022–2024рр. спостерігається різке збільшення від’ємного сальдо, а мінімальне значення сальдо зовнішньої торгівлі України за досліджуваний період зафіксовано в 2024 році і склало –29018 млн \$ США.

У масштабі окремої країни розраховується також такий показник зовнішньоекономічної діяльності, як зовнішньоторговий обіг, що складається з суми вартостей експорту і імпорту [22]:

$$ЗТО = E + I \quad (2.2)$$

Вивіз товарів у вигляді надання безвідплатної допомоги іншим країнам, а також некомерційні операції (поштові посилки, багаж) до ЗТО не включаються.

Зовнішньоторговий обіг України за період 2015–2024рр. показаний на діаграмі (рис.2.3).

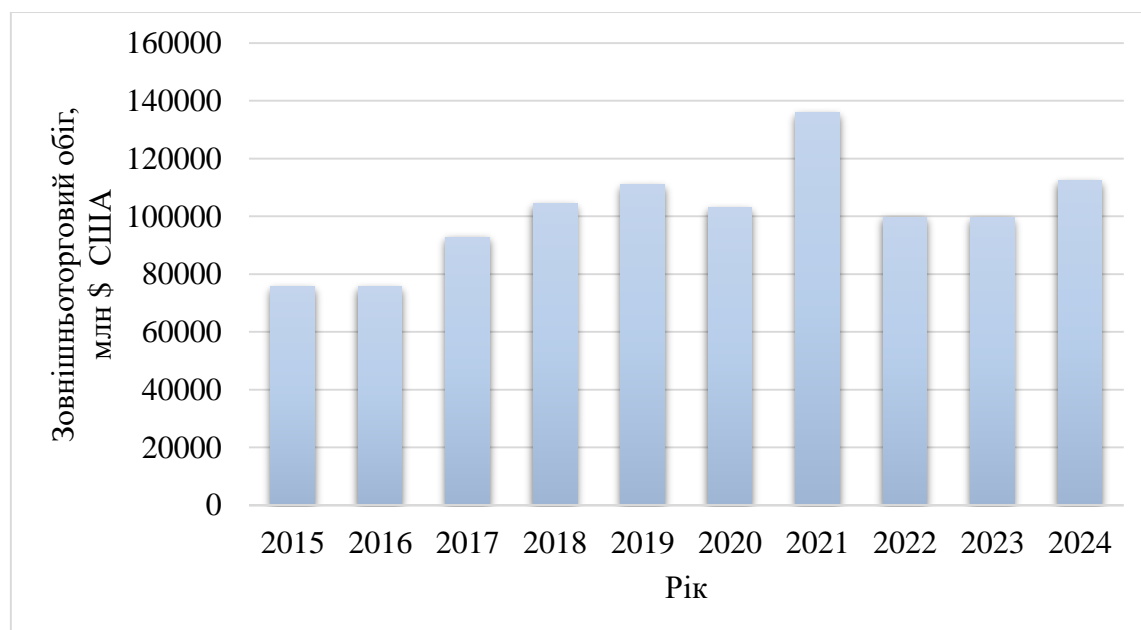

Рисунок 2.3 – Зовнішньоторговий обіг України за період 2015–2024рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [59, 9, 15].

У зовнішньоторговому обігу України за період з 2016 по 2019 рр. можна спостерігати тенденцію до збільшення, що наочно видно на рис. 2.3, так в 2016 році зовнішньоторговий обіг складав 75588 млн \$ США, а в 2019 році – 110854 млн \$ США, тобто зовнішньоторговий обіг за цей період збільшився на 47%. У 2020 році цей показник знизився в порівнянні з 2019 роком і склав – 102905 млн \$ США. У наступному 2021 році показник досяг максимального за досліджуваний період значення – 135833 млн \$ США. У 2022 році значення показника знизилось на 36166 млн \$ США в порівнянні з 2021 роком. В 2024 році значення показника зовнішньоторговий обіг збільшилося та перевищило майже всі, окрім максимального показника, за досліджуваний період.

Експортна квота (Е.к.) – спосіб обмеження пропозиції товарів на експорт і запобігання зниженню експортних цін, а, отже, і доходів від експорту. В деяких випадках квотування експорту може бути направлено на забезпечення пропозиції товару усередині країни, з тим, аби не допустити надмірного підвищення цін на нього на внутрішньому ринку. Величина експортної квоти обчислюється таким чином:

$$E.к. = \frac{E}{ВВП} * 100 \quad \text{або} \quad E.к. = \frac{E}{ЗТО} * 100 \quad (2.3)$$

де E – експорт;

$ВВП$ – валовий внутрішній продукт;

$ЗТО$ – зовнішньоторговий обіг.

Згідно з чинним законодавством України «Про зовнішньоекономічну діяльність», квотування експорту та імпорту здійснюється державними органами у випадках суттєвого порушення балансу попиту та пропозиції щодо окремих груп товарів на внутрішньому ринку. Найбільш критично це стосується експорту сільськогосподарської продукції, рибальських продуктів, продовольчих товарів і товарів першої необхідності. Крім того, такі заходи можуть застосовуватися для забезпечення оптимальної пропорції між імпортною та вітчизняною сировиною у виробництві або як відповідь на дискримінаційні заходи з боку інших держав [35].

У системі регулювання зовнішньоекономічної діяльності України важливу роль відіграє ліцензування експорту та імпорту, ліцензування передбачає надання дозволів суб'єктам ЗЕД на здійснення експорту або імпорту товарів. Такі ліцензії можуть бути двох видів: автоматичні та неавтоматичні. Автоматичне ліцензування не створює обмежень для суб'єкта господарювання і застосовується до товарів, для яких не встановлено квот. Його головна мета – моніторинг ситуації на ринку. Неавтоматичне ліцензування, навпаки, передбачає дозвіл на експорт або імпорту товарів, що підлягають квотуванню. Його мета – регулювання поставок певних товарів, захист внутрішнього ринку та дотримання міжнародних зобов'язань [35].

Рішення про запровадження ліцензування приймає Кабінет Міністрів України або Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі, у разі захисту національного товаровиробника. У кожному випадку визначається перелік товарів, період дії ліцензії та квот.

У вказаному вище Законі виділяються 3 види квот: глобальні, групові і індивідуальні. По кожному виду товару може встановлюватися лише один вигляд квоти. Перелік товарів, експорт і імпорту яких підлягає квотуванню і ліцензуванню, а також об'єми експортних квот металургійної і текстильної продукції затверджує Кабінет міністрів України [35].

Після початку повномасштабної війни в 2022 році Європейський Союз запровадив тимчасові заходи торговельної лібералізації для підтримки української економіки. Ці заходи включали скасування мит, тарифів і квот на український експорт до ЄС. Однак з часом, у відповідь на занепокоєння європейських фермерів щодо конкуренції з боку української продукції, ЄС ввів нові обмеження на деякі чутливі сільськогосподарські товари. Зокрема, у 2024 році Україна вичерпала квоту на експорт цукру до ЄС, яка становила 262 000 тонн. Після цього експорт цукру до ЄС було припинено до кінця року. Це сталося через скарги європейських виробників на падіння цін, спричинене великими обсягами імпорту з України. У липні 2024 року ЄС відновив мита на імпорту українських яєць, вівсянки та цукру, які раніше ввозилися безмитно. У червні 2024 року ЄС продовжив тимчасові торговельні заходи для України до червня 2025 року. Однак для деяких чутливих продуктів, таких як яйця,

м'ясо птиці, цукор, вівсянка, кукурудза, крупи та мед, були введені автоматичні захисні механізми. Ці механізми дозволяють ЄС швидко реагувати на надмірне зростання експорту [42].

Динаміка експортної квоти України показана на графіці (рис. 2.4).

Як показано на діаграмі, питома вага експорту у ВВП України майже весь досліджуваний період має тенденцію до зниження, у 2015 році було максимальне значення 42%, а в 2023 році – 20%. В 2021 та 2024 роках прослідковується збільшення на 1–2% показника, але суттєвого зростання не відбулося.

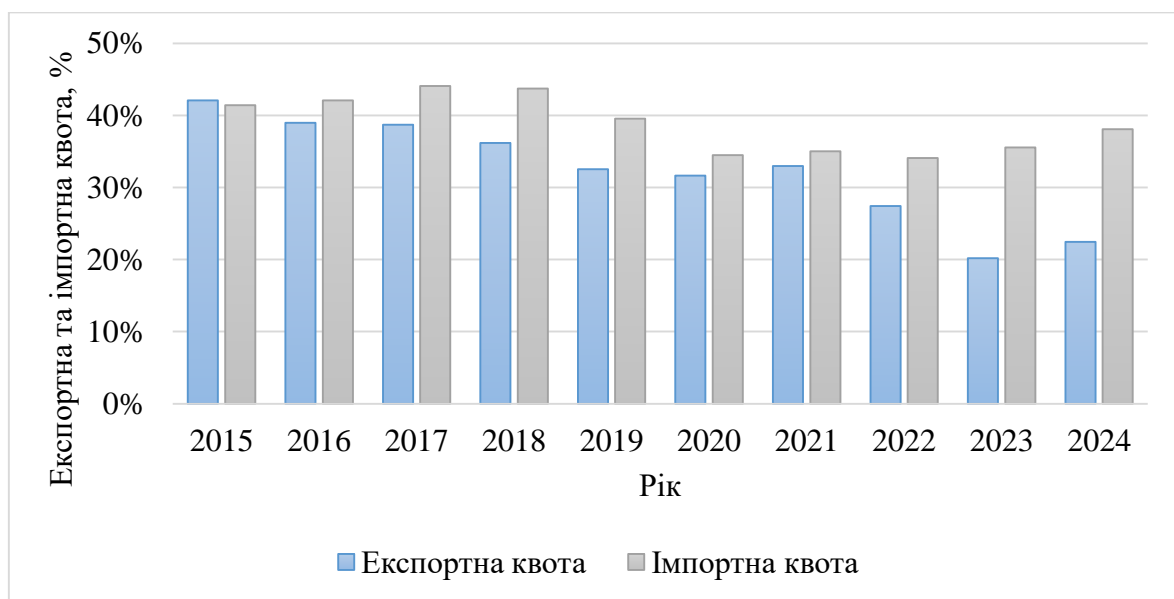

Рисунок 2.4 – Динаміка квот України за період 2015 – 2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [59, 9, 15].

Для порівняння хотілося б привести деякі значення експортних квот по країнах Європейського Союзу та України. Так, найвищі показники в 2024 році мали: Люксембург – 213%, Ірландія – 135%, Мальта – 123%. Ці країни, як правило, мають невеликий внутрішній ринок і обмежені ресурси, що стимулює їхню економіку орієнтуватися на експорт. Крім того, частина з них (наприклад, Люксембург) виконує роль фінансових або логістичних центрів, де транзит та реекспорт суттєво впливають на структуру ВВП. Досить високими експортними квотами характеризувалися також Кіпр – 97%, Словаччина – 92%, Нідерланди – 89%. Найнижчі експортні квоти

спостерігаються у великих економіках, таких як: Франція – 34%, Італія – 34%, Іспанія – 38%, Румунія – 39%, Німеччина – 43% [59, 61].

У таких країнах високий рівень внутрішнього виробництва і споживання, що знижує частку експорту у ВВП. Рівень експортної квоти тісно пов'язаний з масштабом економіки країни: чим менше ВВП, тим більшу частку в ньому може займати зовнішня торгівля. Цей показник не лише характеризує зовнішньоекономічну активність держави, а й свідчить про її залежність від світових ринків. Україна має одну з найнижчих експортних квот серед країн, представлених у дослідженні – лише 29%, що свідчить про обмежену частку експорту у валовому внутрішньому продукті. Такий показник вказує на потребу у розширенні експортного потенціалу.

Імпортна квота (І.к.) – одна з найбільш відвертих форм нетарифних обмежень; кількісний (вартісною або натуральний) спосіб обмеження ввезення товарів в країну. Може накладатися на окремі види товару або на загальну масу товарів країни або групи країн. Існує 2 види імпортової квоти:

- абсолютна квота – встановлена кількість товарів, дозволених до ввезення;
- тарифна квота – дозвіл на ввезення конкретного товару протягом певного періоду із сплатою мита по заниженій ставці.

Імпортна квота – економічний показник, що характеризує значущість імпорту для національного господарства і окремих галузей по видах продукції. Вона розраховується таким чином [22]:

$$I.k. = \frac{I}{ВВП} * 100 \quad (2.4)$$

де I – імпорт;

$ВВП$ – валовий внутрішній продукт.

Режим преференційної торгівлі ЄС з Україною режим передбачає безмитний та безквотний доступ українських аграрних товарів до ринку європейських країн. Проте, для окремих товарів, таких як овес, цукор, яйця, мед, кукурудза, крупи та м'ясо птиці, встановлено обмеження, що базуються на середньорічних обсягах експорту. Якщо

обсяги імпорту перевищують ці середні показники, автоматично активується механізм «екстреного гальмування», що передбачає введення тарифних квот або митних зборів. Наприклад, для круп середній річний обсяг імпорту з України становить 20 648,24 тонни. У разі перевищення цього обсягу, імпорт підлягає митному оподаткуванню. Значення імпоротної квоти в цілому по Україні за останні роки наведено на графіці (рис.2.4).

Впродовж 2015–2017 рр. значення імпоротної квоти збільшувалося та досягло максимального значення за досліджуваний період в 2017 році і склало 44,1%. В період 2018–2022 рр. динаміка показника демонструє скорочення до мінімального значення в 2022 році 34,1%. Після значного спаду в 2023, 2024 році спостерігається зростання показника. Слід зазначити, що величина імпоротної квоти була нижча за значення експортної квоти лише в 2015 році на 0,7%. Так, в період з 2016 по 2024рр. розмір імпоротної квоти перевищував експортну квоту, найбільший розрив зафіксовано в 2024 році – 15,6%.

Зовнішньоторговельна квота (ЗТК) є комплексним показником економіки і обчислюється, як доля торгового обігу країни в її ВВП. Зовнішньоторговельна квота дає уявлення про те, наскільки економіка країни опосередкована зовнішньоекономічними зв'язками. Формула має наступний вигляд:

$$ЗТК = \frac{ЗТО}{ВВП} * 100 \quad (2.5)$$

де *ЗТО* – сума експорту і імпорту країни;

ВВП – валовий внутрішній продукт.

Найбільші значення зовнішньоторговельного обороту відносно валового внутрішнього продукту спостерігаються у таких країнах, як Люксембург (394%), Ірландія (237%), Мальта (227%) та Кіпр (193%). Натомість найнижчі значення ЗТО зафіксовано в Італії (66%), Франції (71%), Іспанії (72%). За підсумками 2024 року зовнішньоторговельна квота в Україні склала 60,5%. Варто відзначити, що в 2023 р. значення цього показника було нижче – 55,7% [59, 61].

Таким чином, значення зовнішньоторговельної, експортної і імпоротної квот в Україні свідчать про економічну залежність країни як від кон'юнктури світового ринку, що вплинула на експорт, так і від імпорту.

Міра, отримана від порівняння експорту з імпортом, називається коефіцієнтом покриття імпорту експортом – $K_{покр.}$.

$$K_{покр.} = \frac{E}{I} \quad (2.6)$$

Даний показник належить до категорії відносних величин координації і відповідає на питання, в якій мірі об'єм експорту перевищує об'єм імпорту або скільки на одиницю ввезених доводиться одиниць вивезених товарів. Значення цього показника в Україні за останніх 10 років представлені на рис. 2.5.

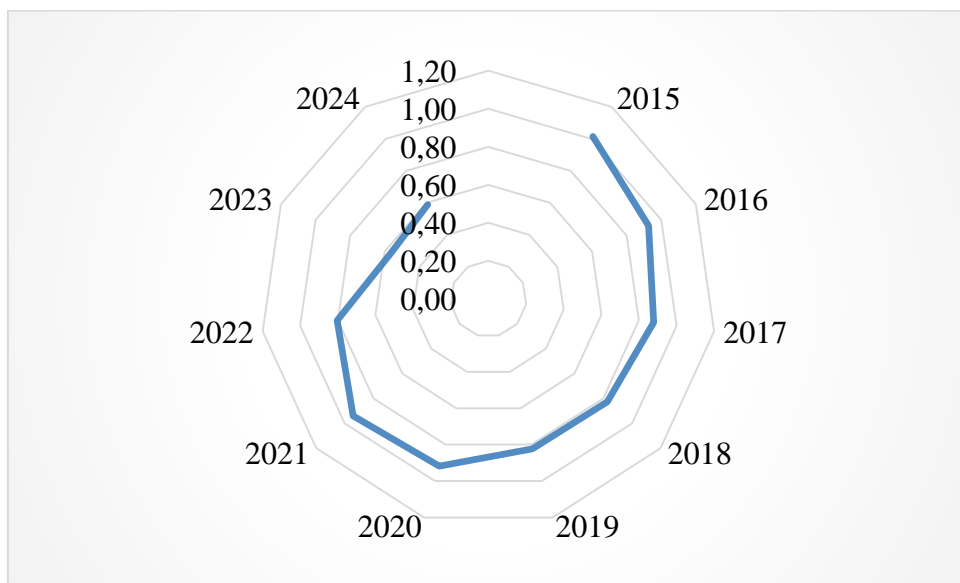

Рисунок 2.5 – Графік значень коефіцієнта покриття імпорту експортом в динаміці за період з 2015 по 2024 рр.

Джерело: побудовано автором на основі даних [59, 9, 15].

Розрахунок за 2015–2024 роки показав, що в Україні має місце загальна тенденція зниження цього показника. Так за 2015 рік кількість вивезених товарів перевищувала число ввезених та значення досягло максимального рівня за

досліджуваний період – 1,02, на одиницю ввезених товарів доводилося 1,02 одиниць вивезених. Найнижчі показники за досліджуваний період спостерігаються за 2023–2024 роки, де на одиницю ввезених товарів доводилося 0,57–0,59 одиниць вивезених товарів відповідно.

Узагальнюючи, можна зазначити, що розрахунок індикаторів зовнішньоекономічної діяльності є не лише важливою складовою аналітичної оцінки, а й частиною практики моніторингу з боку державних органів. В умовах динамічного економічного середовища особливого значення набувають інструменти, що дозволяють не просто фіксувати зміни, а й своєчасно виявляти потенційні відхилення. Саме тому, доцільним є звернення до методів статистичного контролю, зокрема, ми пропонуємо використання контрольних карт як засобу спостереження за стабільністю зовнішньоекономічних показників.

2.2. Статистичний контроль та оцінка стабільності показників ЗЕД України

Для забезпечення безпеки та якості продукції, що перетинає кордони, існує система контролю експорту та імпорту, яка регулює рух товарів між країнами–партнерами. Торгівельні відносини між Україною та країнами ЄС вимагають дотримання високих стандартів якості. Особливо це стосується товарів тваринного походження, таких як м'ясо, мед, молоко та їх похідні. Сертифікація є обов'язковою умовою для експорту цих товарів, оскільки вона підтверджує їхню відповідність санітарним вимогам країни–імпортера [2, с.41].

Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів відіграє ключову роль у процесі сертифікації. Вона відповідає за видачу ветеринарних сертифікатів, які є необхідними для експорту продуктів тваринного походження. На офіційному сайті Держпродспоживслужби представлено широкий перелік погоджених форм сертифікатів для різних країн та видів продукції. Ці зразки

доступні різними мовами, що полегшує процес підготовки документів для експортерів [12].

Варто зазначити, що вимоги до сертифікації можуть суттєво відрізнятися залежно від країни–імпортера. Кожна держава встановлює власні стандарти та процедури, які необхідно враховувати українським експортерам. Наприклад, для експорту молочних продуктів до Європейського Союзу необхідно дотримуватися Регламентів (ЄС) №1169/2011 та №853/2004, які регулюють гігієнічні вимоги до харчових продуктів. Крім того, європейські замовники можуть вимагати наявності сертифікатів відповідності міжнародним стандартам безпеки харчових продуктів, таким як ISO 22000, FSSC 22000 або IFS [12].

Процес сертифікації є багатоступеневим та вимагає ретельної підготовки, окрім отримання необхідних сертифікатів, експортерам слід враховувати специфічні вимоги кожної країни щодо маркування, пакування та інших аспектів. У ЄС діють чіткі правила щодо маркування харчових продуктів, які регламентують надання інформації про склад, харчову цінність та алергени. Недотримання цих вимог може призвести до відмови у ввезенні продукції на територію ЄС.

Важливим аспектом є також реєстрація підприємства–експортера в системах контролю ЄС та проходження періодичних аудитів. Країни ЄС мають розвинену систему експортного контролю, спрямовану на забезпечення національної безпеки, дотримання міжнародних зобов'язань та захист економічних інтересів. Ця система включає процедури ліцензування, моніторинг кінцевого використання товарів та співпрацю між державними органами для запобігання незаконному обігу продукції. Впровадження подібних механізмів в Україні сприятиме зміцненню національної економіки, підвищенню довіри міжнародних партнерів та інтеграції у світову торговельну систему. Досвід ЄС демонструє, що ефективний експортний контроль є ключовим елементом забезпечення економічної безпеки та сталого розвитку [48, с. 19].

Українським компаніям, що працюють у сфері міжнародної торгівлі та логістики, необхідно вміти швидко адаптувати свої бізнес–процеси до нових умов імпорту в Європейський Союз. Оновлення системи контролю імпорту (ICS2), що

набрало чинності з 1 квітня 2025 року, запроваджує нові вимоги щодо подання митної інформації для всіх залізничних та автомобільних перевізників, які здійснюють транспортування товарів до Європейського Союзу. Відтепер вони зобов'язані надавати більш детальні дані про вантажі через електронну систему ICS2 шляхом заповнення повної ввізної митної декларації (ENS). Це розширення системи є частиною загальної стратегії ЄС щодо посилення митного контролю та безпеки на своїх кордонах [58].

Окрім перевізників, нові вимоги стосуються також поштових і експрес-служб доставки, логістичних операторів, у певних випадках вони також повинні подавати декларації ENS, щоб гарантувати прозорість переміщення товарів через європейські кордони. Вимоги ICS2 вже діють для авіаційного, морського та внутрішнього водного транспорту, а тепер розширилися й на інші види перевезень, що створює єдину систему контролю всіх товарних потоків, що ввозяться в ЄС [58].

Більшість держав світу ретельно контролюють товари, які можуть становити загрозу національній безпеці, зокрема продукцію військового призначення та товари подвійного використання. В Україні цю функцію виконує Державна служба експортного контролю, яка здійснює регулювання міжнародних передач таких товарів. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 31 березня 2015 року № 159, цей орган є центральним виконавчим органом влади, що реалізує державну політику у сфері експортного контролю та працює під координацією Міністерства економіки.

Основними завданнями Державної служби експортного контролю є контроль за міжнародними передачами продукції військового призначення, товарів подвійного використання та інших категорій, що підпадають під експортний контроль згідно з чинним законодавством. Окрім цього, служба відіграє важливу роль у забезпеченні виконання міжнародних зобов'язань України щодо нерозповсюдження зброї масового знищення та обмеження поставок озброєння, щоб уникнути його потрапляння у незаконний обіг або використання в терористичних цілях. Також у межах своєї компетенції Державна служба експортного контролю України надає

адміністративні послуги, зокрема щодо оформлення дозволів і ліцензій для експорту відповідної продукції [30].

Для забезпечення ефективного контролю та моніторингу зовнішньоекономічної діяльності пропонуємо використати контрольні карти експорту України. Метою контрольних карт є виявлення аномальних змін у даних повторюваних процесів та встановлення критеріїв для визначення відсутності належного статистичного контролю. Контрольна карта – це графічне зображення у Декартовій системі координат множини точок, кожна з яких є значенням параметру контролю якості.

Наведені у таблиці 2.2 значення середніх і розмаху варіації наносимо на контрольні карти (рис. 2.6 і 2.7).

Таблиця 2.2 – Вартість експорту України за 2010–2024 рр., тис. \$ США

Рік	Торгова вартість експорту, тис. \$ США				Сума	Середнє \bar{X}	Розмах R
	1 квартал	2 квартал	3 квартал	4 квартал			
2010	10334410	12753653	13202172	15160650	51450886	12862722	4826240
2011	15348086	17458003	17099887	18503647	52697421	13174355	16757847
2012	16160559	17519933	17368410	17655816	68704718	17176180	1495257
2013	15909726	16062408	15586905	17039418	64598457	16149614	1452513
2014	14192732	14508825	13370632	12160023	54232211	13558053	2348803
2015	9475100	9146700	9730100	9775200	38127100	9531775	628500
2016	7695292	8894059	9256653	10492504	36338508	9084627	2797212
2017	10375108	10281961	10690682	12080640	43428391	10857098	1798679
2018	11429515	11823521	11294523	12787122	47334680	11833670	1492599
2019	12269815	12197512	12620806	12966269	50054402	12513601	768757
2020	12253347	10660554	12112181	14203811	49229892	12307473	3543256
2021	13706801	16228228	16053100	19882146	65870276	16467569	6175344
2022	14104675	8781832	10434661	11122033	44443201	11110800	5322843
2023	10312688	9126753	7746603	8865901	36051945	9012986	2566085
2024	10062606	9538343	9914688	10894031	40409669	10102417	1355688

Джерело: побудовано авторами на основі [59].

Розрахуємо характеристики контрольної карти. Центральну лінію визначають як загальну середню усіх розмахів. Верхня та нижня межі для контрольної карти розмахів варіації такі:

$$\text{ЦЛ} = \bar{R}. \quad (2.7)$$

$$\text{ВКМ}(\bar{R}) = D_4 \bar{R}, \quad (2.8)$$

$$\text{НКМ}(\bar{R}) = D_3 \bar{R}, \quad (2.9)$$

де D_3 і D_4 – константи, які залежать лише від обсягу вибірки n .

Враховуючи, що обсяг n кожної вибірки становить 4 квартали, знаходимо значення констант $D_3=0$; $D_4=2,282$.

ЦЛ = 2 648,49 млн \$ США.

ВКМ(R) = $D_4 \bar{R}$, = 2,282 * 2 648,49 = 6 043,85 млн \$ США,

НКМ(R) = $D_3 \bar{R}$ = 0 * 2 648,49 = 0 млн \$ США.

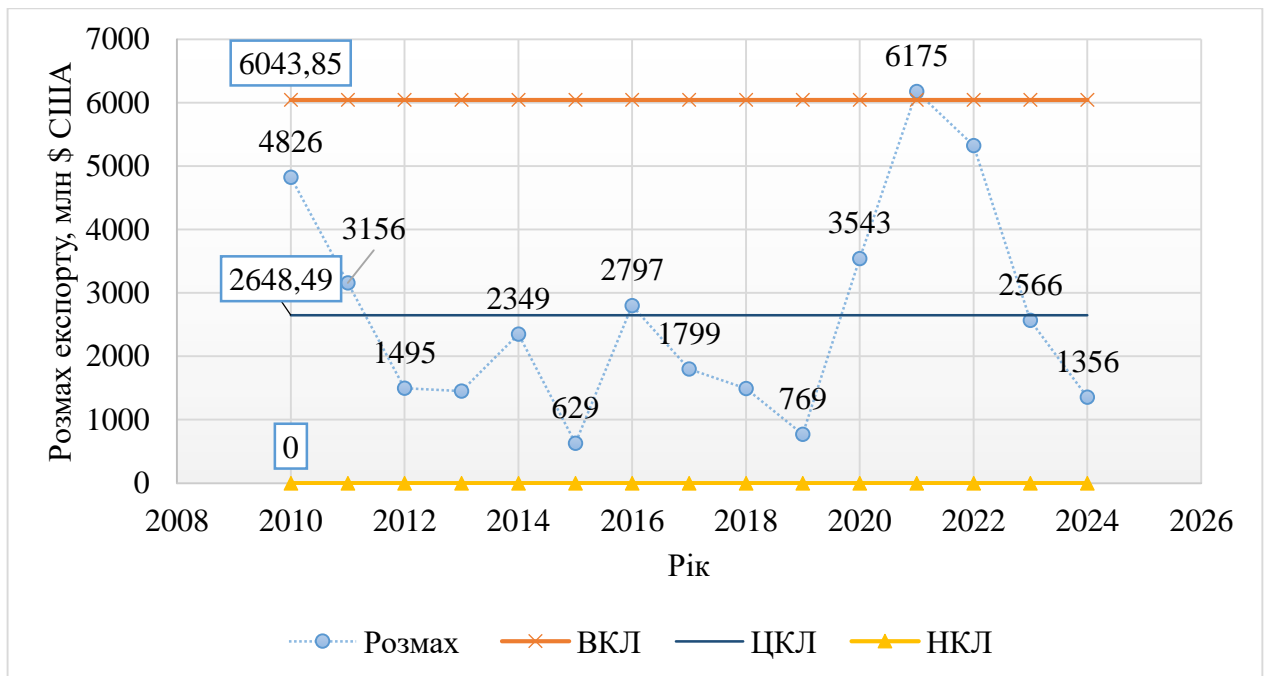

Рисунок 2.6 – Контрольна карта розмаху значень експорту за 2010-2024 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних з табл.2.2.

Усі значення розмахів, окрім одного випадку, знаходяться в контрольних межах, що свідчить про загалом стабільний процес. Єдиним винятком є 2021 рік, коли значення розмаху перевищило верхню контрольну межу на 131,15 млн \$ США. Це вказує на аномальне коливання в цьому році – можливий вплив зовнішнього фактору. Загалом, протягом більшості років розмах залишається нижчим за центральну лінію, що свідчить про стислість варіацій і високу однорідність процесу. Періоди із збільшеним розмахом, такі як 2010, 2020, 2022, можуть вказувати на підвищення нестабільності, але все ще в межах допустимого.

Отже, контрольна карта розмахів підтверджує загальну стійкість процесу, за винятком одного критичного року, який потребує аналізу. Решта періоду не демонструє серйозних ознак втрати контролю над варіативністю.

Оскільки на карті немає більше сигналів про значний вихід процесу зі стану статистичної керованості, то можна спробувати використати значення статистичного розмаху варіації для визначення варіації середньої при створенні карти середніх. Контрольні межі можна виразити через константи A_2 і середні вибіркові розмахи варіації:

$$\text{ВКМ}(\bar{X}) = \bar{\bar{X}} + A_2\bar{R}, \quad (2.10)$$

$$\text{НКМ}(\bar{X}) = \bar{\bar{X}} - A_2\bar{R}, \quad (2.11)$$

$$\text{ЦЛ}(\bar{X}) = \bar{\bar{X}}, \quad (2.12)$$

де A_2 константи, які залежать лише від обсягу вибірки n .

Враховуючи, що обсяг n кожної вибірки становить 4, знаходимо значення константи $A_2=0,729$. Загальне середнє становить: $\bar{\bar{X}} = \frac{\sum_1^k \bar{X}_i}{k} = 12\,644,73$ млн \$ США, а середній розмах варіації $\bar{R} = 2\,648,49$ млн \$ США. Таким чином характеристики контрольної карти середніх будуть такі:

$$\text{ВКМ} = \bar{\bar{X}} + A_2\bar{R} = 12\,644,73 + 0,729 * 2\,648,49 = 14\,575,48 \text{ млн } \$ \text{ США},$$

$$\text{НКМ} = \bar{\bar{X}} - A_2\bar{R} = 12\,644,73 - 0,729 * 2\,648,49 = 10\,713,98 \text{ млн } \$ \text{ США},$$

$$\text{ЦЛ} = \bar{\bar{X}} = 12\,644,73 \text{ млн } \$ \text{ США}.$$

На рис. 2.7 зображено контрольну карту для середніх значень.

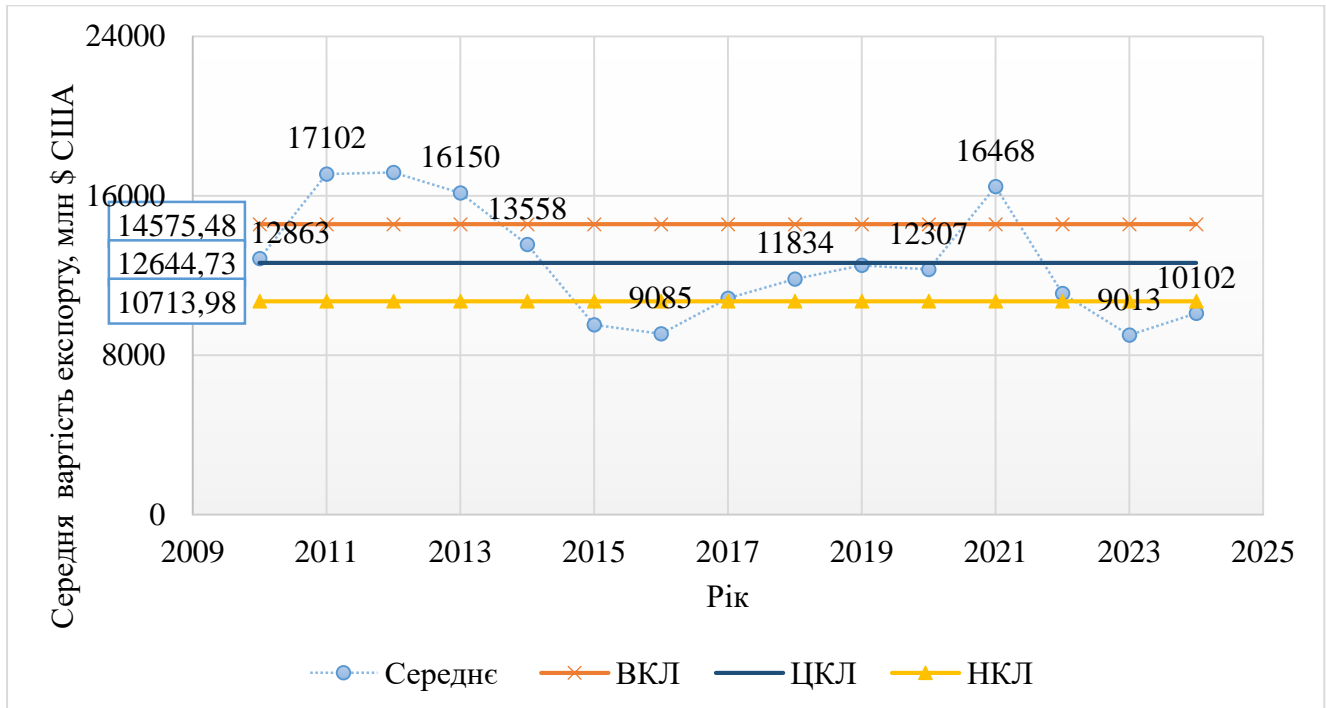

Рисунок 2.7 – Контрольна карта середніх значень експорту за 2010-2024 рр.

Джерело: побудовано авторами на основі даних з табл.2.2.

У 2011–2013 та 2021 роках середні значення перевищують ВКЛ, що свідчить про вихід процесу з-під статистичного контролю, ймовірно, це наслідок змін у виробництві чи зовнішніх чинників. У 2015, 2016 та 2023 роках навпаки – середні значення нижчі за НКЛ, що також є ознакою порушення стабільності процесу. У такі роки, як 2010, 2014, 2017–2020, 2022 та 2024, значення середніх залишаються в межах контрольних ліній, що вказує на відносну стабільність. Водночас можна відзначити тренди: різке зростання в 2011–2013 і 2021 роках, а також зниження у 2015–2016 і 2023 роках. У цілому, процес не є стабільним на всьому проміжку часу.

Аналіз контрольних карт середніх значень та розмахів показує, що процес загалом є нестабільним за середніми значеннями, але стабільним за розмахами варіації. Вихід середніх значень за межі контрольних ліній у низці років свідчить про суттєві зміни в середньому рівні експорту, що є ознакою втрати статистичного контролю. Натомість розмахи переважно залишаються в межах контрольних меж, за

винятком 2021 року, що свідчить про відносну стабільність коливань всередині процесу. Отже, стабільність процесу як цілого незабезпечена, оскільки спостерігаються порушення за середніми.

2.3. Оцінка рівня інтеграції національної економіки у світове господарство

У сучасних умовах повномасштабної війни та глобальних економічних змін активна участь України у світовій торгівлі набуває особливого значення. Завдяки реалізації програми Ukraine Facility та проведенню системних реформ, Україна прагне зміцнити свої позиції на міжнародних ринках, перетворюючись на надійного постачальника критичних матеріалів і високотехнологічної продукції. Збільшення обсягів експорту розглядається як один із ключових чинників економічного відновлення країни, забезпечення валютних надходжень і стимулювання внутрішнього виробництва [44].

Зусилля спрямовані не лише на нарощування фізичних обсягів експорту, а й на зміну його структури в бік продукції з високою доданою вартістю. Розвиток секторів із високим експортним потенціалом – агропромислового комплексу, видобувної промисловості, машинобудування, енергетики та інформаційних технологій – створює передумови для стійкого економічного зростання. Особливе місце посідає модернізація торговельної та логістичної інфраструктури, сприяння торгівлі для малого та середнього бізнесу і реалізація інституційних реформ, що є критичними для інтеграції України в глобальні ланцюги постачання [1, с.288].

Активізація зовнішньої торгівлі має стратегічне значення для зміцнення економічної стійкості держави та її геополітичних позицій у світі. Не дивлячись на зростання міри взаємозв'язку економік країн світу, далеко не всі країни в рівній мірі інтегровані в світову економіку. Для визначення міри залученості економік різних країн в глобальну економічну систему існують такі основні показники [22]:

– питома вага експорту (імпорту) країни загалом світовому об'ємі експорту (імпорту):

$$d_e = \frac{E}{\sum E} \quad \text{або} \quad d_u = \frac{I}{\sum I} \quad (2.13)$$

У 2023 році найбільшими експортерами у світі за часткою у світовому експорті стали Китай (11,76%), США (10,22%) та Німеччина (6,57%). Також до лідерів входять Велика Британія, Франція, Нідерланди, Японія, Сінгапур, Індія та Італія. Україна займає 60 місце з часткою 0,17% [55].

– ще одним важливим в даний час для України показником статистики ЗЕД є міра залежності економіки країни від міжнародної торгівлі, обчислюваний за формулою:

$$D_{\text{зал.}} = \frac{ЗТО}{ВНП} * 100 \quad (2.14)$$

де *ЗТО* – сума експорту і імпорту країни;

ВНП – валовий національний продукт.

– доля окремих країн або груп країн в світовій торгівлі, що характеризує роль окремих країн (груп) на світових товарних ринках. Цей показник обчислюється як:

$$d_{cj} = \frac{E_j}{ОСТ}, \quad \text{або} \quad d_{cj} = \frac{\sum_{j=1}^n E_j}{ОСТ}, \quad (2.15)$$

де E_j – загальний об'єм експорту j -ї країни;

n – число країн аналізованої групи, що експортували товари;

ОСТ – об'єм світової торгівлі;

– доля окремих країн в експорті окремих товарів (товарних груп). Розкриває, в рамках яких галузей і видів виробництв розвивається спеціалізація країни в міжнародному розподілі праці. Визначається як:

$$d_{ij} = \frac{E_{ij}}{\sum_{j=1}^m E_{ij}}, \quad (2.16)$$

де E_{ij} – об'єм експорту i -го товару j -країни;

m – число країн, що експортували i -й товар на світовий ринок;

– частка експорту окремої країни у валовому національному продукті. Показує, яку частину виробленого валового національного продукту країна направляє на зовнішній ринок або скільки на одиницю валового національного продукту доводиться одиниць вивезених товарів:

$$d_{эj} = \frac{E_j}{ВНП_j}, \quad (2.17)$$

де $ВНП_j$ – об'єм валового національного продукту j -й країни;

– коефіцієнт залежності національної економіки від імпорту, що відображає, скільки на одиницю виробленого національного валового продукту доводиться одиниць ввезених товарів. Обчислюється як

$$K_{эj} = \frac{I_j}{ВНП_j} \quad (2.18)$$

де I_j – загальний об'єм імпорту j -й країни;

$ВНП_j$ – об'єм валового національного продукту j -й країни;

– частка експорту у виробництві окремих видів продукції, що свідчить про те, яка частина виробленого в країні продукту поставляється на експорт.

Розраховується як

$$d_{ij} = \frac{E_{ij}}{Q_{ij}}, \quad (2.19)$$

де Q_{ij} – обсяг виробництва i -го товару j -ї країни;

– доля імпорту у вжитку окремих видів продукції. Показує, яка частина в загальному вжитку якого-небудь продукту забезпечується імпортом. Виражає залежність економіки країни від імпорту окремих товарів:

$$d_{ij} = \frac{I_{ij}}{P_{ij}} \quad (2.20)$$

де I_{ij} – об'єм імпорту i -го товару j -ї країни;

P_{ij} – об'єм вжитку i -го товару j -ї країни;

– коефіцієнт відносної експортної спеціалізації, що характеризує рівень участі країни в міжнародному розподілі праці по якій-небудь товарній позиції (групі)[23]. Визначається по формулі

$$K_{BEC_j} = \frac{d_{ij}}{d_i} \quad (2.21)$$

де d_{ij} – доля експорту i -го товару у загальному об'ємі експорту j -ї країни;

d_i – доля експорту i -го товару в загальному об'ємі світового експорту.

При $K^{BEC} > 1$ є підстава стверджувати, що дана країна спеціалізується в світовому господарстві на виробництві і торгівлі цим товаром;

– коефіцієнт диверсифікації, що обчислюється як [23]

$$K_{д} = \frac{\sum_{i=1}^n |d_{ij} - d_i|}{2}, \text{ або } K_{д} = \frac{\sum_{i=1}^n |d_{ij} - d_i|}{200} \quad (2.22)$$

де n – об'єм товарної номенклатури.

Друга форма коефіцієнта застосовується, коли в чисельнику відносні величини структури виражені у відсотках. Коефіцієнт диверсифікації визначається в інтервалі від 0 до 1. Якщо показник прагне до 1, значить, країна спеціалізується на світовий ринок у виробництві звуженої номенклатури товарів. При розширенні виробництва експортної продукції, даною країною, що реалізовується, на світовому ринку, коефіцієнт диверсифікації наближається до 0.

Методика розрахунку коефіцієнтів відносної експортної спеціалізації і диверсифікації застосовна до статистичної оцінки регіональної залученості в зовнішньоекономічні зв'язки країни. Покажемо це на прикладі Полтавської області. За звітний і базисний періоди є дані про структуру експорту Полтавської області і України (% до загального об'єму експорту), представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3 – Товарна структура експорту Полтавської області і України за 2023-2024 рр. (% до загального підсумку)

Товарна група	Полтавська область		Україна	
	2023 р.	2024р.	2023 р.	2024р.
Живі тварини та продукти тваринного походження	2,1	1,9	3,8	3,9
Продукти рослинного походження	34,2	28,5	32,4	32,4
Жири та масла тваринного або рослинного походження	9,3	8,6	15,6	13,8
Готові харчові продукти	11,1	11,3	9,0	9,0
Мінеральні та хімічні продукти	36,1	42,4	9,1	10,6
Полімери, шкіра та деревина	1,3	1	5,9	5,2
Текстиль, взуття та вироби з них	1	2,1	1,2	1,8
Будівельні матеріали та декоративні вироби	1,4	0,9	11,7	11,6
Механічне устаткування та електроніка	2,6	2,7	8,5	8,8
Інші промислові товари та спеціальна продукція	0,9	0,6	2,9	2,9
Разом	100,00	100,00	100,00	100,00

Джерело: складено автором на основі даних [40, 41].

Обчислимо коефіцієнти відносної експортної спеціалізації по формулі (2.21) і представимо результати розрахунку в табличній формі (табл.2.4).

Таблиця 2.4 – Коефіцієнти відносної експортної спеціалізації

Товарна група	Періоди	
	Базисний	Звітний
Живі тварини та продукти тваринного походження	0,5526	0,4872
Продукти рослинного походження	1,0556	0,8796
Жири та масла тваринного або рослинного походження	0,5962	0,6232
Готові харчові продукти	1,2333	1,2556
Мінеральні та хімічні продукти	3,9670	4,0000
Полімери, шкіра та деревина	0,2203	0,1923
Текстиль, взуття та вироби з них	0,8333	1,1667
Будівельні матеріали та декоративні вироби	0,1197	0,0776
Механічне устаткування та електроніка	0,3059	0,3068
Інші промислові товари та спеціальна продукція	0,3103	0,2069

Джерело: розраховано автором на основі даних з табл. 2.3.

Аналіз показує, що Полтавська область значно переважає Україну в експорті мінеральних та хімічних продуктів, частка яких у 2024 році склала 42,4% проти 10,6% по країні. Водночас експорт жирів та олій, а також продукції рослинного походження займає меншу частку, ніж у середньому по Україні.

Розкриємо значення коефіцієнтів відносної спеціалізації по товарним групам: найвищі значення коефіцієнтів зафіксовано в групі «Мінеральні та хімічні продукти», де Полтавська область демонструє надзвичайно високу експортну спеціалізацію у 2024 році, що підтверджує домінування цієї галузі в регіональному експорті. Також перевищення одиниці спостерігається у групі «Готові харчові продукти», а в 2024 році вперше вище одиниці піднявся коефіцієнт у категорії «Текстиль, взуття та вироби з них», що свідчить про зростання присутності цих товарів в експортній структурі Полтавщини. У більшості інших груп коефіцієнти залишаються нижчими за 1, зокрема «Будівельні матеріали та декоративні вироби», «Полімери, шкіра та деревина», «Механічне устаткування та електроніка», що вказує на низький рівень спеціалізації в цих сегментах порівняно з середнім по Україні.

Отже, таблиця 2.4 чітко ілюструє основні напрями спеціалізації експорту Полтавської області, підтверджуючи провідну роль сировинних ресурсів, водночас

вказуючи на недорозвиненість високотехнологічних галузей у структурі регіонального експорту.

Розрахуємо коефіцієнти диверсифікації [22]:

– для базисного періоду

$$K_{д}^o = \frac{|0,02 - 0,04| + |0,34 - 0,32| + |0,09 - 0,16| + |0,11 - 0,09| + |0,36 - 0,09| + |0,013 - 0,06| + |0,01 - 0,01| + |0,01 - 0,12| + |0,03 - 0,09| + |0,01 - 0,03|}{2} = \frac{0,619}{2} = 0,31;$$

– для звітнього періоду

$$K_{д}^1 = \frac{|0,02 - 0,04| + |0,29 - 0,32| + |0,09 - 0,14| + |0,11 - 0,09| + |0,42 - 0,11| + |0,01 - 0,05| + |0,02 - 0,02| + |0,01 - 0,12| + |0,03 - 0,09| + |0,01 - 0,03|}{2} = \frac{0,688}{2} = 0,34.$$

Для умов даного прикладу $K_{д}^1 > K_{д}^o$. Отже, Полтавська область в 2024 році в порівнянні з 2023 р. розширила експортну номенклатуру вироблюваних товарів.

У сучасних умовах глобалізації та трансформації світових ринків значення диверсифікації бізнесу зазнало змін. Якщо у середині 1970-х років диверсифікація вважалася одним із ключових інструментів підвищення конкурентоспроможності компаній, що дозволяв досягати переваг за рахунок ефекту масштабу та внутрішнього перерозподілу капіталу між підрозділами з різною прибутковістю, то сьогодні акценти зміщуються. Раніше вважалося, що високодиверсифіковані корпорації можуть ефективно управляти фінансовими потоками, спрямовуючи ресурси від менш ефективних напрямів до більш прибуткових, що зміцнювало їхню позицію на ринку.

На даний момент спостерігається протилежна тенденція – процеси деконгломерації, оптимізації корпоративних структур, зосередження на основних профільних напрямках діяльності. Компанії активно відмовляються від непрофільних активів, надаючи перевагу вузькій спеціалізації, що дозволяє підвищити ефективність управління, поліпшити якість продукції та гнучкіше реагувати на зміни кон'юнктури ринку.

Ефективність зовнішньоторговельної діяльності також досліджується у динаміці, із застосуванням сучасних кількісних методів аналізу. При цьому особливу увагу варто приділити виявленню тенденцій та закономірностей зовнішньої торгівлі. Підрозділ 3.3 буде присвячений детальнішому вивченню динамічних аспектів та прогнозуванню, які є ключовими для формування обґрунтованих економічних рішень.

Висновки до розділу 2

У ході дослідження було визначено та проаналізовано ключову систему статистичних показників, що характеризують обсяги, структуру та ефективність зовнішньоекономічної діяльності, включаючи абсолютні та відносні показники. В результаті проведеного аналізу встановлено стійку тенденцію до формування пасивного сальдо торговельного балансу України, яке досягло максимального негативного значення у 2024 році. Ця динаміка підтверджується зниженням коефіцієнта покриття імпорту експортом до критично низьких рівнів, що сигналізує про структурну незбалансованість зовнішньої торгівлі.

Встановлено тенденцію до зниження експортної квоти у ВВП, що свідчить про обмежений експортний потенціал відносно масштабу економіки. Водночас, розмір імпоротної квоти систематично перевищує експортну, що підкреслює потребу у розширенні експортного потенціалу та удосконаленні політики заміщення імпорту.

З метою підвищення ефективності моніторингу та своєчасному виявленні відхилень у динаміці ключових індикаторів ЗЕД, запропоновано імплементувати методи статистичного контролю у практику державного аналізу. Зокрема, розроблено рекомендацію щодо використання контрольних карт як інструменту безперервного спостереження за стабільністю зовнішньоекономічних показників.

Проаналізовано динаміку обсягів експорту України за допомогою контрольних карт. На основі проведеного дослідження встановлено, що процес

зовнішньоекономічної діяльності демонструє відносну стабільність за показником розмаху варіації, за винятком аномалії у 2021 році. Водночас, процес не є статистично керованим за показником середнього значення. Контрольна карта середніх значень чітко засвідчила вихід показників за межі контрольних ліній, що вказує на втрату контролю над середнім рівнем експорту та вплив зовнішніх чинників, таких як економічні кризи та військово-політична ситуація.

У рамках дослідження проаналізовано ключові статистичні показники, що характеризують рівень залученості національної економіки у світове господарство. Визначено поточну позицію України на міжнародному ринку (60-те місце за часткою у світовому експорті), що свідчить про необхідність зміцнення її торговельних позицій. З метою кількісної оцінки регіональної інтеграції застосовано методику розрахунку коефіцієнтів відносної експортної спеціалізації та диверсифікації, на прикладі Полтавської області.

На основі розрахунків встановлено, що експортна структура регіону має виражену спеціалізацію на сировинних ресурсах та продукції з низькою глибиною переробки та водночас низька спеціалізація у високотехнологічних сегментах. За показником диверсифікації, обґрунтовано позитивну тенденцію до розширення експортної номенклатури Полтавської області у 2024 році порівняно з 2023 роком.

В контексті підвищення ефективності зовнішньоторговельної діяльності та удосконалення статистичної звітності, запропоновано інтегрувати систематичний розрахунок на регіональному та галузевому рівнях у систему Державної служби статистики. Це дозволить визначати пріоритетні напрями державної підтримки та інвестицій для стимулювання галузей з низьким рівнем спеціалізації, а також обґрунтовувати стратегічні рішення щодо переорієнтації експорту на продукцію з високою доданою вартістю, сприяючи стійкому економічному відновленню та поглибленій інтеграції України у глобальні ланцюги постачання.

РОЗДІЛ 3

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ І МОДЕЛЮВАННЯ ЗЕД УКРАЇНИ

3.1. Аналіз структури, динаміки та трендів ЗЕД України

Зовнішня торгівля товарами значною мірою сприяє розвитку ЗЕД в цілому. Тому, статистичний аналіз структури, динаміки і взаємозв'язків зовнішньої торгівлі істотно впливає на формування практичного інструментарію статистики ЗЕД.

Структуру зовнішньої торгівлі розглядають в основному в двох аспектах: як товарну структуру (в Україні – по Українській класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗЕД)) і як географічну структуру – по окремих країнах, континентах, групах країн, регіонах. Для спеціальних цілей розраховують структуру експорту і імпорту по видах транспортних перевезень, по видах торговельних угод і так далі. Товарна структура експорту і імпорту України в 2024 р. представлена в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України в 2024 р.*

Товари	Експорт		Імпорт	
	Всього, млн \$ США	доля в загальному об'ємі, %	Всього, млн \$ США	доля в загальному об'ємі, %
А	1	2	3	4
Всього	41733,1	100,0	70751,2	100,0
по розділах УКТЗЕД*				
Живі тварини; продукти тваринного походження	1643,5	3,9	1474,7	2,1
Продукти рослинного походження	13527,6	32,4	2227,6	3,1
Жири та олії тваринного або рослинного походження	5756,4	13,8	280,0	0,4
Готові харчові продукти	3755,7	9,0	3657,7	5,2
Мінеральні продукти	3432,4	8,2	9162,1	12,9
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	973,1	2,3	8065,1	11,4

Продовження таблиці 3.1

А	1	2	3	4
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	348,8	0,8	3880,9	5,5
Шкури необроблені, шкіра вичинена	105,5	0,3	252,4	0,4
Деревина і вироби з деревини	1465,7	3,5	227,7	0,3
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	239,8	0,6	918,7	1,3
Текстильні матеріали та текстильні вироби	610,9	1,5	2398,7	3,4
Взуття, головні убори, парасольки	145,1	0,3	467,7	0,7
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	326,0	0,8	734,3	1,0
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	43,4	0,1	80,7	0,1
Недорогоцінні метали та вироби з них	4456,3	10,7	3873,9	5,5
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	3142,9	7,5	15037,1	21,3
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	431,7	1,0	9088,6	12,8
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	104,1	0,2	1768,8	2,5
Зброя, боєприпаси; їх частини та приладдя	1,8	0,0	49,7	0,1
Різні промислові товари	1061,1	2,5	1042,4	1,5
Твори мистецтва	15,2	0,0	96,8	0,1
*Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.				

Джерело: побудовано автором на основі даних [41].

У 2024 році загальний обсяг товарного експорту з України склав 41 733,1 млн \$ США, тоді як обсяг імпорту – 70 751,2 млн \$ США. Структура експорту свідчить про домінування аграрного сектору: найбільшу частку займають продукти рослинного походження – 32,4%, а також жири та олії тваринного або рослинного походження – 13,8%. Значним також є експорт готових харчових продуктів (9,0%) та мінеральних продуктів (8,2%).

Важливу роль у формуванні експортного потенціалу країни відіграють недорогоцінні метали та вироби з них (10,7%), а також машини та обладнання (7,5%). Це свідчить про наявність розвинених промислових галузей, здатних конкурувати на зовнішніх ринках. Менш помітними у структурі експорту залишаються такі категорії, як твори мистецтва, зброя, дорогоцінне каміння – їх частка є мінімальною (0,0–0,1%).

Імпортні операції України мають більш технологічну спрямованість. Найбільшу частку імпорту складають машини, обладнання та електротехнічна продукція – 21,3%. На другому місці – мінеральні продукти (12,9%), що свідчить про значну потребу в енергоносіях. Високу частку також мають засоби транспорту (12,8%) та продукція хімічної промисловості (11,4%).

Інші важливі категорії імпорту – полімерні матеріали, текстиль, харчові продукти. Водночас найменше ввозиться товарів культурно–мистецького призначення, шкірсировини, деревини – їхня частка не перевищує 0,4%.

Таким чином, зовнішня торгівля України в 2024 році характеризується активним експортом сільськогосподарської продукції та імпортом високотехнологічних товарів і ресурсів, необхідних для підтримки виробництва та інфраструктури.

Разом з аналізом загальної товарної структури зовнішньої торгівлі розраховуються аналогічні показники по окремих регіонах, а також доля кожної країни в експорті і імпорті окремих товарів.

Одним з найважливіших аспектів статистичного аналізу є аналіз динаміки. Динаміку товарної структури зовнішньої торгівлі України, а також окремих груп товарів виражають абсолютну зміну, темпи зростання, темпи приросту, а також абсолютне значення 1 % приросту (оскільки один і той же відсоток приросту приховує за собою різні абсолютні значення), розрахунок яких приведений в таблиці 3.2 (дані за 2023 рік з таблиці. Б.1 додатку Б).

Таблиця 3.2 – Статистичний аналіз динаміки товарної структури зовнішньої торгівлі у 2024 р. в порівнянні з 2023 р.

Показник	Експорт				Імпорт			
	Абсол. змінення, млн \$ США.	Темпи росту, %	Темпи приросту, %	Абсол. знач. 1% приросту, млн \$ США.	Абсол. змінення, млн \$ США.	Темпи росту, %	Темпи приросту, %	Абсол. знач. 1% приросту, млн \$ США.
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Всього	5550,21	115,34	15,34	361,83	7184,22	111,30	11,30	635,67
Живі тварини; продукти тваринного походження	280,29	120,56	20,56	13,63	132,94	109,91	9,91	13,42
Продукти рослинного походження	1810,94	115,46	15,46	117,17	114,72	105,43	5,43	21,13
Жири та олії тваринного/рослинного походження	107,36	101,90	1,90	56,49	32,84	113,29	13,29	2,47
Готові харчові продукти	484,03	114,79	14,79	32,72	405,30	112,46	12,46	32,52
Мінеральні продукти	1017,31	142,12	42,12	24,15	-1471,07	86,17	-13,83	106,33
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей	84,93	109,56	9,56	8,88	627,50	108,44	8,44	74,38
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	25,32	107,83	7,83	3,23	148,59	103,98	3,98	37,32
Шкури необроблені, шкіра вичинена	27,41	135,09	35,09	0,78	-5,86	97,73	-2,27	2,58
Деревина і вироби з деревини	-27,77	98,14	-1,86	14,93	20,46	109,87	9,87	2,07
Маса з деревини або інших целюлозних матеріалів	10,25	104,46	4,46	2,30	110,74	113,71	13,71	8,08
Текстильні матеріали та вироби	256,60	172,42	72,42	3,54	6,80	100,28	0,28	23,92

Продовження табл. 3.2

А	1	2	3	4	5	6	7	8
Взуття, головні убори, парасольки	78,25	217,03	117,03	0,67	-27,23	94,50	-5,50	4,95
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	30,11	110,18	10,18	2,96	41,60	106,00	6,00	6,93
Перли природні або культивовані, дорогоцінне каміння	28,92	299,61	199,61	0,14	-35,59	69,40	-30,60	1,16
Недорогоцінні метали та вироби з них	540,05	113,79	13,79	39,16	511,37	115,21	15,21	33,63
Машини, обладнання, механізми та ін.	521,43	119,89	19,89	26,21	3778,70	133,56	33,56	112,58
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	88,43	125,76	25,76	3,43	1242,97	115,84	15,84	78,46
Прилади та апарати оптичні	0,15	100,14	0,14	1,04	305,50	120,88	20,88	14,63
Зброя, боєприпаси	-0,95	65,81	-34,19	0,03	-5,31	90,34	-9,66	0,55
Різні промислові товари	126,29	113,51	13,51	9,35	104,59	111,15	11,15	9,38
Твори мистецтва	14,04	1358,12	1258,12	0,01	95,98	12541,39	12441,39	0,01

Джерело: розраховано автором на основі табл. 3.1. та табл.Б.1 (додаток Б).

Проведемо аналіз табл.3.2, у 2024 році порівняно з 2023 роком спостерігається підвищення темпів зростання як експорту, так і імпорту, відповідно на 15,34% і 11,30%. Загальний обсяг експорту збільшився на 5550,21 млн \$ США. Попри те, що загальна позитивна динаміка експорту була помірною, в окремих товарних групах зафіксовано суттєве зростання. Найвищий темп приросту спостерігався у категорії творів мистецтва. Помітно зріс експорт текстильних матеріалів і виробів з них, а також дорогоцінного каміння та перлів. Серед інших товарних груп значне збільшення обсягів експорту продемонстрували мінеральні продукти, засоби

транспорту, машини й електротехнічне обладнання, готові харчові продукти, недорогоцінні метали. Незначне зниження обсягів експорту відбулося у таких товарних позиціях, як деревина та вироби з неї, а також зброя і боєприпаси.

Що стосується імпорту, у 2024 році він збільшився на 11,30%, що в абсолютному вимірі становить 7184,22 млн \$ США. Найвищий приріст показали твори мистецтва, що пояснюється надзвичайно низькою базою попереднього року. Зростання також прослідковується в категоріях машин і електротехнічного обладнання, хімічної продукції, текстильних виробів і засобів транспорту. Водночас імпорт мінеральної продукції суттєво скоротився, як і поставки дорогоцінного каміння, взуття та головних уборів. Загальна структура імпорту свідчить про підвищений попит на технологічні товари та сировинні ресурси, необхідні для функціонування промисловості.

Ланцюгові темпи зростання експорту та імпорту України за період 2015–2024рр. подано на рис.3.1. Згідно з наведеними даними, обидва показники характеризуються нестабільністю, що проявляється як у зростанні, так і у зниженні обсягів торгівлі. Особливо помітні різкі коливання у 2020–2022 рр., що є наслідком повномасштабної війни, політичної та економічної кризи.

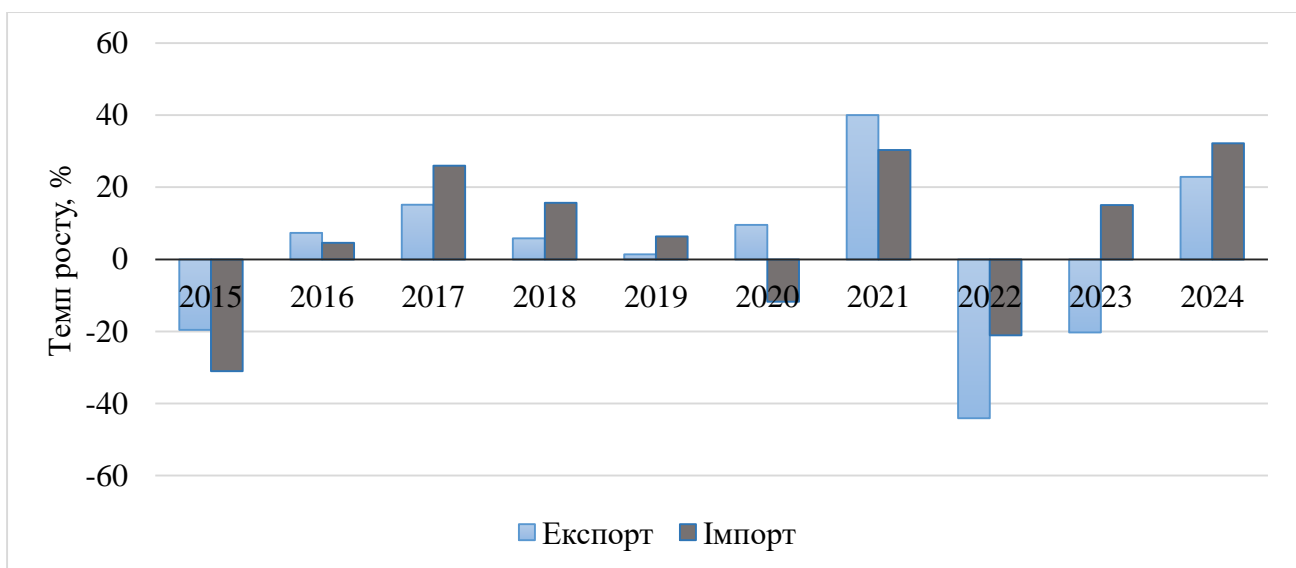

Рисунок 3.1 – Ланцюгові темпи зростання експорту і імпорту України за період 2015–2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [59].

Варто зазначити, що аналіз таких даних доцільно проводити також у регіональному розрізі, оскільки зовнішньоторговельна активність значною мірою залежить від спеціалізації кожного регіону України. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами відображено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3 – Обсяги зовнішньої торгівлі товарами України у регіональному розрізі за 2024 рік*

	Експорт			Імпорт			Сальдо млн \$ США
	млн \$ США	у % до 2023р.	у % до загального об'єму	млн \$ США	у % до 2023р.	у % до загального об'єму	
Україна	41733,12	115,3	100,0	70751,22	111,3	100,0	-29018,10
Області							
Вінницька	1962,50	115,5	4,7	855,54	95,1	1,2	1106,96
Волинська	1172,18	142,3	2,8	2319,89	90,0	3,3	-1147,72
Дніпропетровська	5979,10	127,3	14,3	5446,25	123,5	7,7	532,85
Донецька	76,83	38,5	0,2	84,66	140,9	0,1	-7,83
Житомирська	770,02	145,0	1,8	1401,18	98,2	2,0	-631,15
Закарпатська	1446,24	106,4	3,5	1620,45	116,5	2,3	-174,21
Запорізька	1679,86	115,3	4,0	822,67	99,1	1,2	857,19
Івано–Франківська	618,78	100,4	1,5	594,48	107,1	0,8	24,29
Київська	1943,37	105,8	4,7	5347,82	117,2	7,6	-3404,45
Кіровоградська	817,78	100,9	2,0	244,18	94,6	0,3	573,60
Луганська	0,03	7,2	0,0	1,32	61,6	0,0	-1,30
Львівська	2711,78	106,2	6,5	5836,61	100,9	8,2	-3124,83
Миколаївська	880,30	88,0	2,1	510,34	93,8	0,7	369,96
Одеська	1854,74	103,2	4,4	2788,21	118,6	3,9	-933,47
Полтавська	1911,50	133,4	4,6	1036,28	112,3	1,5	875,22
Рівненська	593,18	99,8	1,4	714,58	96,9	1,0	-121,40
Сумська	809,17	115,3	1,9	615,63	112,7	0,9	193,54
Тернопільська	849,98	123,8	2,0	616,67	92,5	0,9	233,31
Харківська	697,91	89,7	1,7	1802,95	116,8	2,5	-1105,04
Херсонська	16,49	76,5	0,0	48,26	242,7	0,1	-31,77
Хмельницька	975,87	125,5	2,3	747,63	113,2	1,1	228,24
Черкаська	1280,36	104,8	3,1	692,26	105,0	1,0	588,11
Чернівецька	188,12	97,1	0,5	525,77	104,1	0,7	-337,65
Чернігівська	1001,32	112,1	2,4	342,14	122,5	0,5	659,18
м.Київ	11409,32	121,4	27,3	33294,46	119,0	47,1	-21885,14
* Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії. З урахуванням не розподілених за регіонами поставок газу природного.							

Джерело: складено автором на основі [38].

зовнішньоекономічну активність. Інші області, такі як Київська, Вінницька, Запорізька, Полтавська та Одеська, мають частки, що коливаються в межах 4–5%, демонструючи стабільну участь у зовнішній торгівлі товарами.

Імпорт можна охарактеризувати наступним чином: майже половина всіх товарів, що ввозилися до України, проходила через Київ – 47,1% або понад 33,29 мільярда доларів США. З великим відривом за Києвом ідуть Львівська область з 8,2%, Дніпропетровська з 7,7% та Київська область з 7,6%. Значний обсяг імпорту також спостерігався в Одеській, Волинській та Харківській областях. Це свідчить про концентрацію імпорتنих потоків переважно у великих економічних центрах і регіонах з розвинутою логістичною інфраструктурою.

Деякі області демонструють позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, зокрема, Запорізька область, Полтавська та Черкаська. Натомість місто Київ, хоча й лідирує за експортом, імпортує значно більше, що призводить до одного з найбільших негативних торговельних сальдо в країні. Аналогічна ситуація спостерігається у Львівській та Київській областях. Загалом, найбільш активні у сфері експорту регіони, як правило, водночас залишаються найбільшими імпортерами, що вказує на високий рівень зовнішньоекономічної інтеграції саме цих частин України.

При аналізі експорту і імпорту одну з головних ролей грає географічний розподіл. Таблиця В.1 (додаток В) відображає розподіл зовнішньої торгівлі України за зовнішніми зв'язками з іншими країнами. Результати розрахунку структури географічного розподілу з найбільш значимими країнами–партнерами в 2024 році приведені на 2–х діаграмах (рис. 3.3 і 3.4).

На рисунку 3.3 представлено географічну структуру експорту України у 2024 році за найбільш вагомими країнами–партнерами. Лідером серед країн–імпортерів української продукції є Польща, на яку припадає 11% загального обсягу експорту. Значними торговельними партнерами також виступають Іспанія та Німеччина – по 7%, що свідчить про стабільні економічні зв'язки з країнами ЄС.

Китай посідає четверту позицію з часткою 6%, підтверджуючи своє значення як важливого позаєвропейського партнера. На п'ятому рівні розміщуються

Туреччина, Нідерланди та Італія – по 5%, демонструючи широке географічне охоплення українського експорту.

Деяко менші, але теж помітні частки мають Румунія, Єгипет та Угорщина – по 3–4%. Болгарія та Індія завершують перелік найбільш значимих країн–споживачів з частками по 2–3%. Ці дані свідчать про диверсифікованість українського експорту, який охоплює як країни Європейського Союзу, так і держави Азії та Африки.

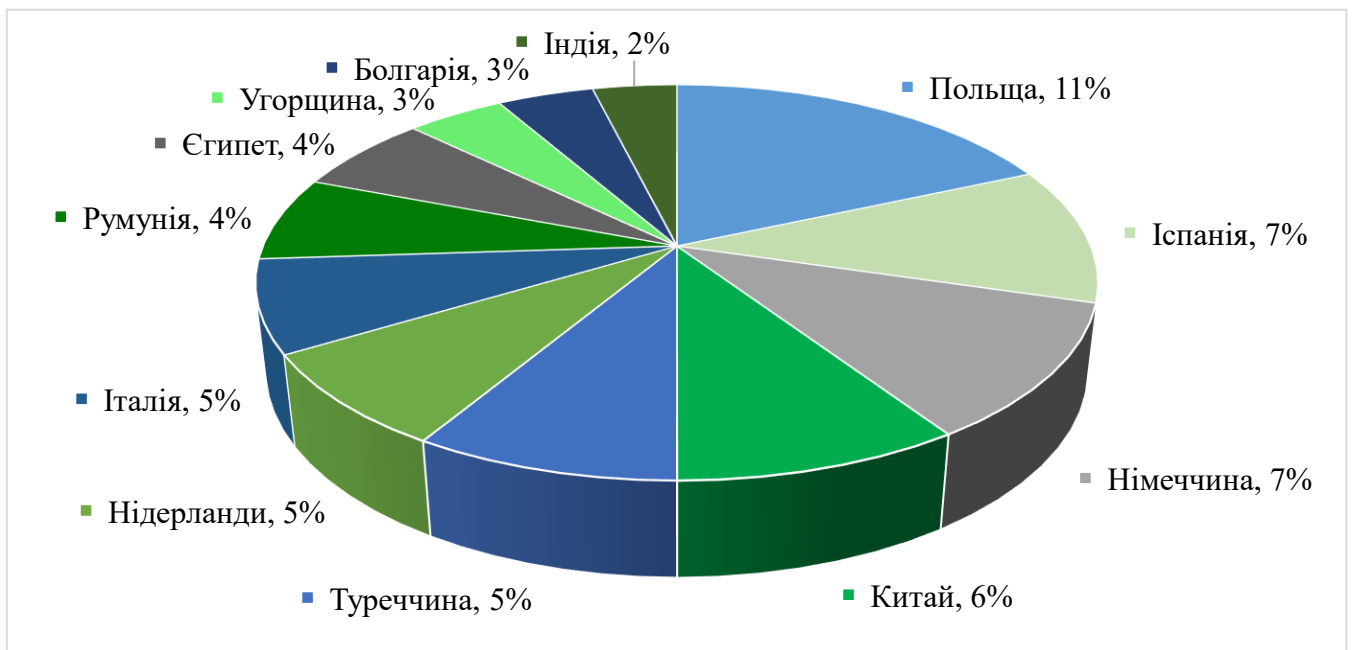

Рисунок 3.3 – Географічна структура експорту України в 2024 р. , у % до підсумку (з найбільш значимими країнами)

Джерело: складено автором на основі даних з табл. В.1 (додаток В).

На рисунку 3.4 відображено частки найбільших країн–постачальників товарів в Україну у 2024 році. Найвагомішу частку в імпорті займає Китай – 20%, що свідчить про його провідну роль у забезпеченні України промисловими товарами, технікою та споживчою продукцією. Друге місце належить Польщі з часткою 10%, яка залишається ключовим торговельним партнером серед країн Європейського Союзу.

Німеччина посідає третє місце з 8%, що підкреслює важливість німецького ринку як джерела технологічного обладнання та автомобільної продукції. Туреччина має частку 6%, а США – 5%, що свідчить про активну взаємодію з партнерами поза

межами ЄС. Частки Італії та кількох інших країн – Чехії, Болгарії, Греції, Словаччини – перебувають у межах 3–4%, що свідчить про стабільний, але менш масштабний характер співпраці.

Ще менші частки мають Румунія, Франція та Угорщина – по 2%, однак вони також входять до числа помітних торговельних партнерів України. Загалом структура імпорту демонструє широку географію зовнішньоекономічних зв'язків та значну частку європейських країн у постачанні товарів до України.

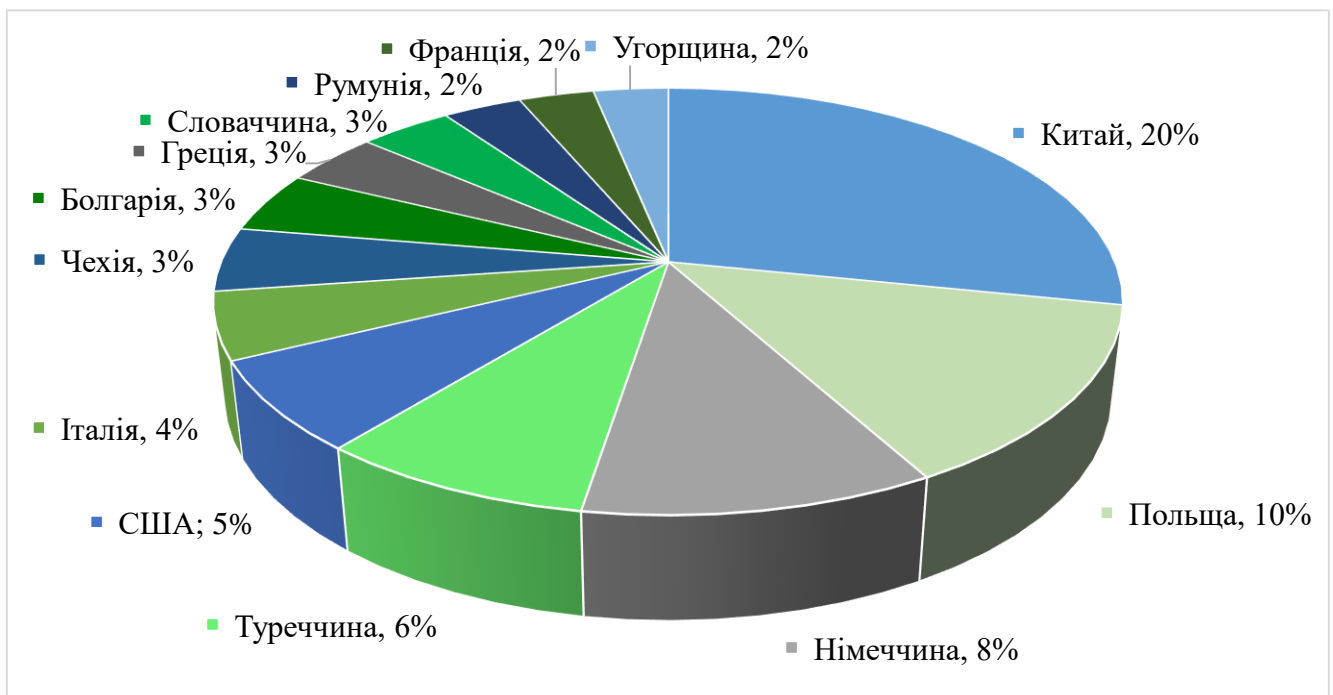

Рисунок 3.4 – Географічна структура імпорту України в 2024р., у % до підсумку (з найбільш значимими країнами)

Джерело: складено автором на основі даних з табл.В.1 (додаток В).

Аналіз географічної структури зовнішньої торгівлі України у 2024 році свідчить про певну асиметрію у зовнішньоекономічних зв'язках щодо експорту та імпорту. У структурі експорту найбільшу частку займає Польща, яка виступає головним торговельним партнером України серед країн Європейського Союзу. Значну частку експорту спрямовано також до Іспанії, Німеччини, Китаю, Туреччини, Нідерландів та

Італії. Загалом експорт має чітко виражену орієнтацію на країни Європи, що свідчить про геополітичну переорієнтацію України на західні ринки.

У той же час імпорт характеризується значним домінуванням Китаю, на який припадає 20% усіх поставок в Україну, що свідчить про сильну залежність від азійського ринку у сфері техніки, електроніки та промислових товарів. Польща посідає друге місце, а Німеччина – третє. Це демонструє важливість європейських країн для забезпечення українського ринку продукцією. Таким чином, експортна стратегія України орієнтована переважно на країни ЄС, тоді як імпортна структура суттєво зосереджена на азійському регіоні, зокрема Китаї.

Як свідчать статистичні дані, найбільша частка українського експорту в 2024 році була спрямована до країн Європейського Союзу, що свідчить про сталу орієнтацію України на європейський ринок і підтверджує зростаючу роль ЄС як ключового торговельного партнера. У зв'язку з цим доцільно дослідити подібності та відмінності між Україною та державами-членами ЄС у сфері зовнішньої торгівлі. На наш погляд, буде доречно здійснити групування країн Європейського Союзу разом з Україною з метою виявлення схожих моделей торговельної поведінки, виявлення перспективних напрямів економічної співпраці та оптимізації інтеграційних процесів у межах спільного ринку.

3.2. Типізація країн ЄС та України за показниками ЗЕД

Для типізації було обрано метод кластерного аналізу. Кластерний аналіз – це потужний статистичний інструмент, що дозволяє автоматично згрупувати об'єкти (країни) за ступенем їхньої схожості на основі обраних кількісних показників.

У контексті аналізу міжнародної торгівлі кластеризація дає змогу виділити країни з подібними економічними характеристиками, рівнем розвитку, торговельною активністю або зовнішньоекономічними умовами.

Метод кластерного аналізу дає можливості для систематизація даних, в виявлення закономірностей та внутрішніх зв'язків, формування цільових стратегій для розвитку торгівельних зв'язків. Важливим є порівняльний аналіз, що дозволяє побачити, наскільки Україна наближена до певних груп країн ЄС за економічними параметрами, і які напрями варто розвивати для подальшої інтеграції.

Для аналізу були зібрані дані за такими ключовими показниками по 27 країнах Європейського Союзу та Україні:

- індекс проникнення на експортний ринок – характеризує ефективність зовнішньоторговельної діяльності;
- обсяги імпорту та експорту (млн \$ США) – відображають відкритість економіки;
- валовий внутрішній продукт (млн \$ США) – свідчить про масштаб економіки;
- зовнішній борг (% від ВВП) – показує фінансову стійкість;
- AHS Weighted Average (%) – середньозважений митний тариф.

Оскільки дані було зібрано в різних одиницях вимірювання, а також деякі з показників виступають стимуляторами: експорт, імпорт, індекс проникнення на експортний ринок, ВВП, а інші – дестимуляторами: зовнішній борг, середньозважений митний тариф, було обґрунтовано необхідність проведення нормування (абсолютні значення в табл.Г.1 Додаток Г). Це дозволило уніфікувати інформацію для подальшого застосування методів кластерного аналізу з використанням програмного забезпечення, а саме перевести всі значення до єдиного масштабу – у діапазон від 0 до 1, при цьому враховуючи, чи є показник стимулятором (чим більше – тим краще), чи дестимулятором (чим менше – тим краще). Унормовані дані представлені в табл. 3.4 [16, с.36-38].

Для нормування стимуляторів використовувалась наступна формула:

$$X_{\text{нормоване}} = \frac{X_n - X_{\min}}{X_{\max} - X_{\min}} \quad (3.1)$$

Для нормування дестимуляторів:

$$X_{\text{нормоване}} = \frac{X_{\text{max}} - X_n}{X_{\text{max}} - X_{\text{min}}} \quad (3.2)$$

де X_n – фактичне значення показника для певної країни;

X_{min} – мінімальне значення показника серед усіх країн у вибірці;

X_{max} – максимальне значення показника серед усіх країн у вибірці;

$X_{\text{нормоване}}$ – нормоване значення показника у межах від 0 до 1.

Таблиця 3.4 – Уніфіковані статистичні дані за країнами ЄС та Україною

Країни	Показники					
	Індекс проникнення на ринок	Імпорт	Експорт	ВВП	Зовнішній борг	AHS Weighted Average
Україна	0,15	0,04	0,01	0,03	0,54	0,14
Австрія	0,41	0,15	0,14	0,11	0,62	0,52
Бельгія	0,57	0,30	0,27	0,14	0,48	1,00
Болгарія	0,20	0,02	0,02	0,02	1,00	0,70
Хорватія	0,11	0,01	0,01	0,01	0,75	0,69
Кіпр	0,01	0,01	0,00	0,00	0,68	0,21
Чехія	0,38	0,11	0,11	0,07	0,84	0,73
Данія	0,36	0,13	0,13	0,09	0,90	0,00
Естонія	0,10	0,00	0,00	0,00	0,96	0,14
Фінляндія	0,22	0,06	0,05	0,06	0,63	0,63
Франція	0,84	0,62	0,53	0,67	0,40	0,71
Німеччина	1,00	1,00	1,00	1,00	0,74	0,50
Греція	0,18	0,05	0,04	0,05	0,00	0,86
Угорщина	0,27	0,08	0,07	0,04	0,63	0,96
Ірландія	0,18	0,31	0,37	0,12	0,85	0,59
Італія	0,90	0,41	0,39	0,51	0,20	0,80
Латвія	0,10	0,00	0,00	0,00	0,80	0,57
Литва	0,16	0,02	0,02	0,01	0,90	0,82
Люксембург	0,08	0,08	0,08	0,01	0,95	0,12
Мальта	0,00	0,00	0,00	0,00	0,84	0,40
Нідерланди	0,66	0,49	0,51	0,25	0,83	0,53
Польща	0,51	0,23	0,23	0,17	0,75	0,20
Португалія	0,32	0,06	0,06	0,06	0,48	0,54
Румунія	0,23	0,07	0,06	0,07	0,84	0,70
Словаччина	0,20	0,05	0,05	0,02	0,74	0,37
Словенія	0,19	0,02	0,02	0,01	0,70	0,49
Іспанія	0,72	0,30	0,30	0,35	0,44	0,55
Швеція	0,38	0,16	0,15	0,12	0,88	0,55

Джерело: розраховано автором за даними табл. Г.1 (додаток Г).

В дослідженні було використано два методи кластерного аналізу: метод *k*-середніх та метод Уорда (Ward's method). Обидва методи поділили країни на три кластери, однак із деякими розбіжностями у складі кластерів.

Метод *k*-середніх – це алгоритм кластеризації, який розбиває набір даних на задану кількість кластерів таким чином, щоб мінімізувати внутрішньокластерну дисперсію. Він працює на основі відстаней до центрів кластерів, тому є ефективним для великих наборів даних, але чутливим до вибору початкових центрів [41, с. 40].

Метод Уорда (Ward's method) – це ієрархічний метод, який поступово об'єднує пари об'єктів або кластерів, зменшуючи загальну дисперсію в системі. Цей підхід враховує глобальну структуру даних і зазвичай дає більш збалансовані результати кластеризації [16, с.29].

Внаслідок відмінностей в методологіях двох різних підходів, результати кластеризації мають відмінності (результати групування в табл. 3.5):

- Кластер 1 в методі *k*-середнє налічує 15 країн, а в методі Уорда – 17, з яких 15 співпадає повністю з кластером по методу *k*-середнє, а також включає Мальту і Словаччину, які метод *k*-середніх відніс до кластеру 2;
- Кластер 2 в методі *k*-середнє включає 8 країн, з яких 6 – повний Кластер 2 за методом Уорда, а 2 інші – Мальта та Словаччина;
- Кластер 3 збігається повністю в обох методах: Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, Іспанія. Це свідчить про їхню сильну подібність за обраними показниками.

Обидва методи дають схожі, але не ідентичні результати. Розбіжності в розподілі деяких країн (Мальти і Словаччини) вказують на граничну схожість характеристик, через що вони потрапили в різні кластери за різними методами. Повна відповідність третього кластеру в обох методах свідчить про його структурну цілісність. Тому, можна вважати, що проведено стійке розбиття по кластерах.

Таблиця 3.5 – Аналітика порівняння структур розвитку країн на кластери за методами k-середнє та Уорда

Кластери	Методи кластерного аналізу	
	K-середнє	Метод Уорда
Кластер 1	Австрія	Австрія
	Бельгія	Бельгія
	Болгарія	Болгарія
	Хорватія	Хорватія
	Чехія	Чехія
	Фінляндія	Фінляндія
	Греція	Греція
	Угорщина	Угорщина
	Ірландія	Ірландія
	Латвія	Латвія
	Литва	Литва
	Португалія	Португалія
	Румунія	Румунія
	Словенія	Словенія
	Швеція	Швеція
		Мальта
	Словаччина	
Кластер 2	Україна	Україна
	Кіпр	Кіпр
	Данія	Данія
	Естонія	Естонія
	Люксембург	Люксембург
	Польща	Польща
	Мальта	
	Словаччина	
Кластер 3	Франція	Франція
	Німеччина	Німеччина
	Італія	Італія
	Нідерланди	Нідерланди
	Іспанія	Іспанія

Джерело: розраховано автором за допомогою програмного забезпечення [57].

На рисунку 3.5 зображена дендрограма, побудована за методом Уорда, з результатами групування країн за економічними показниками.

Найбільшу та найтіснішу групу 1 формують такі країни, як Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Чехія, Фінляндія, Греція, Угорщина, Ірландія, Латвія, Литва, Португалія, Румунія, Словенія, Швеція, Мальта, Словаччина, які мають середні значення економічних показників. Вони демонструють помірний рівень участі у зовнішньоекономічній діяльності.

До другого кластеру відносяться Україна, Кіпр, Естонія, Люксембург, Данія, Польща. Вони формують окрему гілку, що довго не зливається з іншими, що свідчить про суттєву відмінність їхніх економічних параметрів. Це група країн, яка має найнижчі показники, що може вказувати на слабку інтеграцію у міжнародну торгівлю, менші масштаби економік або специфічні виклики, через що такі країни часто залишаються осторонь основних інтеграційних процесів.

До третьої групи входять такі країни, як Франція, Німеччина, Італія, Нідерланди, Іспанія. Їх об'єднує високий рівень економічної активності, значні обсяги експорту, імпорту і ВВП. Ці країни активно залучені у глобальні економічні процеси, вони є прикладом високого рівня конкурентоспроможності та стратегічної орієнтації на відкриту економіку.

Кластеризація за методом Уорда дозволила виділити структурно різні групи країн. Це групування може бути корисним для розробки економічної політики, визначення моделей розвитку та зовнішньоекономічного позиціонування кожної країни.

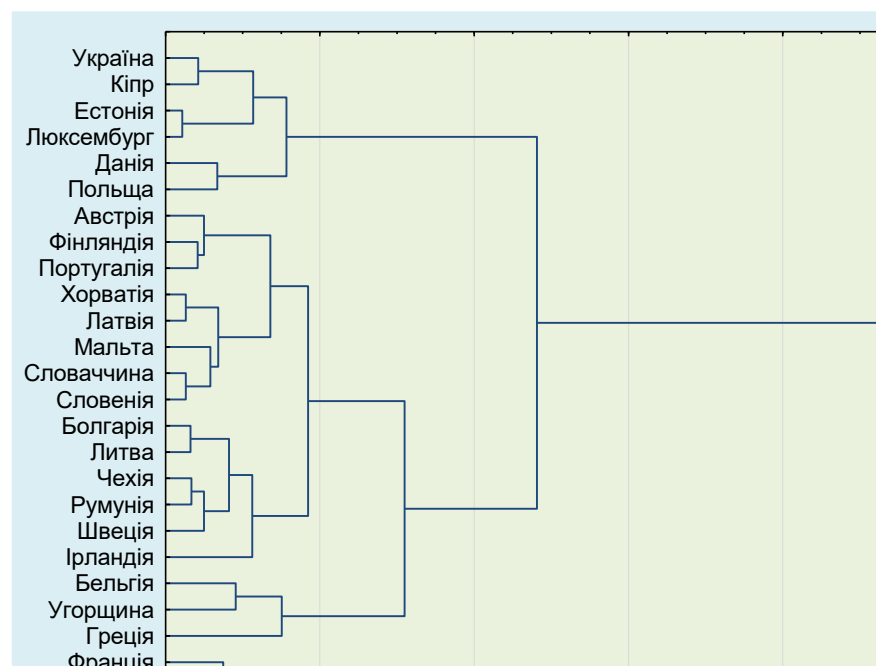

Рисунок 3.5 – Аналітична типізація країн у кластери за методом Уорда

Джерело: побудовано автором за допомогою програмного забезпечення [57].

На рис. 3.6 наведено графік, побудований за методом k-середнє, що характеризує кластери країн за показниками. Далі наводимо інтерпретацію змінних:

1. Var1 – Індекс проникнення на експортний ринок;
2. Var2 – Обсяги імпорту (млн \$ США);
3. Var3 – Обсяги експорту (млн \$ США);
4. Var4 – Валовий внутрішній продукт (млн \$ США);
5. Var5 – Зовнішній борг (% до ВВП);
6. Var6 – AHS Weighted Average (%).

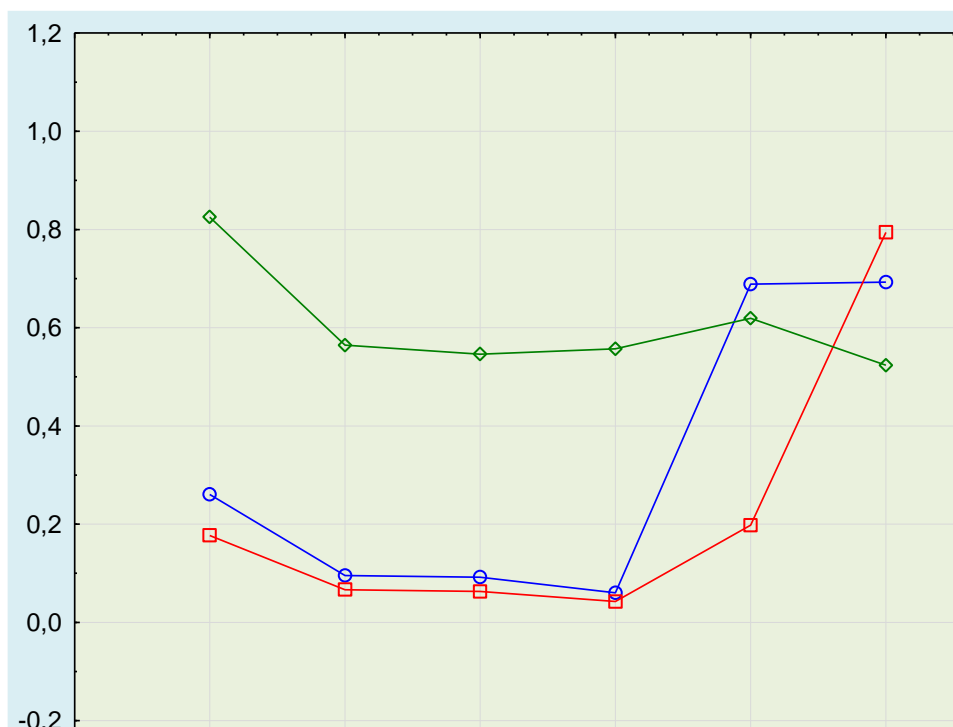

Рисунок 3.6 – Аналітична типізація країн за методом k-середнє за унормованими показниками

Джерело: візуалізовано автором за допомогою програмного забезпечення [57].

Кластер 1, що налічує найбільше країн, характеризується середніми значеннями більшості показників, за винятком помітного зростання в показниках: зовнішній борг та середньозважений митний тариф. Це свідчить про те, що країни цього кластеру в порівнянні з іншими країнами мають низький рівень зовнішнього боргу у розрахунку до ВВП та низькі митні тарифи. Такий профіль вказує на країни з невеликим рівнем

зовнішньої заборгованості, що є характерним для економік із обмеженими потребами у запозиченнях або з консервативною фінансовою політикою. Високе значення середньозваженого митного тарифу означає, що ці країни дотримуються низьких фактичних митних ставок, що може свідчити про прагнення до відкритості у зовнішній торгівлі та про поступову інтеграцію в глобальні ринки. Водночас показники імпорту, експорту та ВВП залишаються на середньому рівні, що вказує на помірну економічну активність і можливо, на початкові або проміжні етапи становлення відкритої ринкової економіки. У сукупності ці фактори формують характеристику країн, які ведуть виважену зовнішньоекономічну політику, зберігаючи стабільність, але ще не досягли високої динаміки розвитку.

Кластер 2 демонструє найнижчі значення для 2, 3 та 4 показників, тобто це група країн із найменшими реальними обсягами імпорту, експорту і валового внутрішнього продукту. Це однозначно вказує на низький рівень економічної активності та обмежену участь у світовій торгівлі. Найвищі нормовані значення за показниками: зовнішній борг та середньозважений митний тариф – означають, що ці країни мають найнижчий реальний рівень зовнішнього боргу та найнижчі імпорتنі тарифи серед усіх кластерів. Низький рівень зовнішнього боргу може бути наслідком як обмеженого доступу до міжнародних фінансових ринків, так і свідомого прагнення уникати боргової залежності. Щодо тарифної політики, низькі імпорتنі тарифи вказують на відкритість зовнішній торгівлі, що є нетиповим для економік із низьким ВВП і торгівельною активністю, однак може свідчити про політику лібералізації, спрямовану на стимулювання торгівлі та залучення іноземних товарів.

Таким чином, країни кластеру 2 – це економіки з невеликим масштабом, та низьким борговим навантаженням. Їхній потенціал до зростання може бути реалізований через активізацію участі в міжнародній торгівлі та розвиток внутрішнього ринку на основі існуючих відкритих умов до імпортних ресурсів.

Третій кластер виділяється найвищими значеннями показників 1-4 – тобто це країни з високим рівнем проникнення на експортні ринки, великими обсягами імпорту та експорту, а також значним ВВП. Це найбільш економічно розвинені

держави серед усіх кластерів. Показники 4 та 5 вказують на найвищий реальний рівень зовнішнього боргу і найвищі імпорتنі тарифи серед досліджуваних кластерів.

Такий профіль свідчить про те, що попри високий рівень економічного розвитку, ці країни активно використовують зовнішнє фінансування як інструмент підтримки інвестиційної активності та макроекономічного зростання. Високі імпорتنі тарифи можуть бути частиною стратегічної торговельної політики, спрямованої на захист окремих галузей внутрішнього ринку або регулювання торгового балансу. У розвинених країнах це часто застосовується як збалансований підхід між вільною торгівлею та національними інтересами.

Особливу увагу варто звернути на два останні показники – зовнішній борг та митні тарифи, оскільки вони безпосередньо відображають стратегічні орієнтири економічної політики держав. Як показує графік, країни з меншою економічною потужністю (кластер 2) мають високі нормовані значення цих показників, а отже реально найнижчі борги та імпорتنі тарифи. Це типова ситуація для невеликих економік, які або мають обмежений доступ до зовнішнього фінансування, або навмисно ведуть обережну фінансову політику, зберігаючи борг на низькому рівні. Низькі тарифи в такому випадку свідчать про спробу стимулювати зовнішню торгівлю, залучити імпорتنі товари, знизити ціни для споживачів та активізувати економічну взаємодію з іншими країнами.

У протиположності, країни кластеру 3 демонструють, що навіть високі митні тарифи можуть поєднуватись з високим рівнем інтеграції у світову економіку, за умов наявності сильного внутрішнього виробництва, конкурентоспроможної продукції та диверсифікованого експорту. Також високий рівень зовнішнього боргу не завжди є негативним фактором – для розвинених країн це може бути результатом активної інвестиційної політики та високої довіри до державних фінансів з боку міжнародних інвесторів.

Кластеризація дозволяє чітко побачити структурні відмінності між країнами, що перебувають на різних рівнях економічного розвитку та дотримуються різних стратегій зовнішньоекономічної політики.

Кластер 3 – це економічно розвинені країни з великою зовнішньою торгівлею, високими митними тарифами як елементом стратегічного захисту, та високим рівнем зовнішнього боргу, що слугує джерелом фінансування довгострокових програм розвитку.

Кластер 1 – країни середнього рівня розвитку, з помірною ЗЕД, низькими боргами і тарифами, що свідчить про стабільну і відкриту модель ведення зовнішньої економіки. Цей кластер слугує орієнтиром для України на шляху до повноцінної інтеграції у розвинені європейські економічні структури.

Кластер 2 – менш розвинені або ізольовані економіки, які, попри низькі обсяги ВВП і ЗЕД, відкриті до імпорту через низькі мита, та мають невисоке боргове навантаження, що може слугувати основою для стабільного зростання. Україні доречно переймати досвід країн-членів цього ж кластеру, як ці країни використовують свої переваги, стимулюють внутрішнє виробництво, залучають іноземні інвестиції.

Таким чином, аналіз структури кластерів дозволяє не лише оцінити поточний стан економіки, а й визначити оптимальні напрямки зовнішньоекономічної політики, зокрема зменшення митних бар'єрів, підтримку експортної активності як основи ефективної інтеграції у глобальні ринки.

3.3. Економетричне моделювання та прогнозування товарних потоків України

Завершивши аналіз поточного стану зовнішньоекономічної діяльності України, доцільно перейти до етапу прогнозування обсягів експорту. Такий підхід дає змогу оцінити можливу динаміку експортних поставок у коротко- та середньостроковій перспективі з урахуванням наявних тенденцій та впливу ключових макроекономічних чинників. Прогнозування обсягів експорту є важливим інструментом для прийняття стратегічних рішень, планування зовнішньоторговельної політики та формування

економічних пріоритетів держави. У цьому розділі буде представлено результати прогнозу на основі статистичних даних і відповідної методології.

Застосування класичних економетричних моделей не завжди дає змогу адекватно описати та передбачити складні і нестабільні процеси. Тому, актуальним є використання більш гнучких, адаптивних методів обробки та прогнозування даних.

Одним із таких інструментів є сингулярно-спектральний аналіз (SSA) – метод, що дозволяє досліджувати складову структуру часових рядів без попередніх припущень щодо їх стаціонарності або лінійності. SSA забезпечує виявлення трендів, циклічних коливань, сезонних впливів та шумових компонент, що дає змогу побудувати більш точні прогнози та сформувані обґрунтовані рішення [51, 13].

Основною метою SSA є виявлення та виокремлення основних структурних компонентів часового ряду: трендів, періодичних коливань (сезонних), шумів та інших прихованих закономірностей. Процедура SSA складається з чотирьох основних етапів: ембеддинг (вкладення), розкладання (SVD), групування компонент і реконструкція ряду. На першому етапі обраний часовий ряд розбивається на фрагменти, які формують стовпці траєкторної матриці певного розміру (цей параметр називається «довжиною вікна»). Далі, за допомогою сингулярного розкладання, формується матриця у вигляді добутку сингулярних векторів і значень. На третьому етапі ці компоненти групуються за схожістю: наприклад, компоненти, які мають тенденцію до зростання, можуть бути віднесені до тренду, а ті, що демонструють циклічність – до сезонних коливань. На четвертому етапі обираються найбільш значущі компоненти та з них відновлюється очищений від шуму або трансформований часовий ряд [39].

Сингулярно-спектральний аналіз (SSA) є одним з найбільш гнучких інструментів для аналізу та прогнозування часових рядів, і саме тому на нашу думку його доцільно використовувати в контексті вивчення експорту України. У сучасних умовах, коли український експорт зазнає значного впливу як з боку глобальних економічних змін, так і внутрішньої нестабільності, виникає проблема в роботі з складними, непередбачуваними, сезонними або навіть неповними даними. Експортні ряди часто зазнають випадкових збурень – через збої в логістиці, тимчасові заборони,

валютні коливання або надзвичайні ситуації. Завдяки розкладу часового ряду на сингулярні компоненти можна ефективно приглушити випадкові коливання, зберігаючи суттєві економічні сигнали. Це суттєво підвищує якість аналітичного висновку [29, с.249].

Отже, сингулярно-спектральний аналіз – це аналітичний метод, який дозволяє адаптивно та глибоко вивчити експорт України, враховуючи всі особливості даних в умовах зовнішнього тиску та структурних змін.

Для аналізу були використані помісячні дані експорту товарів з України в період 2018-2024 рр. з бази даних UN Comtrade [18, 59] (табл. 3.6, рис. 3.7).

Таблиця 3.6 – Динаміка торгової вартості експорту України за місяцями у 2018–2024 роках (тис. \$ США)

Місяць	Рік						
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Січень	3722951	4060021	4156659	3927453	6020569	3131545	3400026
Лютий	3651647	3888563	3958822	4548093	5430015	3331018	3413049
Березень	4054917	4321231	4137865	5231255	2654090	3850125	3249530
Квітень	4013409	4089508	3836026	5362334	2673554	3036099	3390751
Травень	4012651	4534671	3440807	5547502	2931041	3126757	3381149
Червень	3797460	3573334	3383721	5318392	3177236	2963898	2766443
Липень	3617247	4276283	3721357	5603335	2928423	2390304	3234400
Серпень	4035613	4282324	4214413	6274584	3361787	2683142	3420360
Вересень	3641663	4062199	4176411	4175181	4144451	2673157	3259928
Жовтень	4245268	4549093	4617488	6261606	3805015	2691857	3888631
Листопад	4446212	4319978	4717800	6795321	3830564	2963521	3695500
Грудень	4095642	4097197	4868522	6825219	3486454	3210522	3309900

Джерело: складено автором на основі даних: [59, 10, 15].

На рис. 3.7 графік демонструє загальну динаміку змін експортних надходжень протягом аналізованого періоду. На перший погляд, крива має помітні коливання та є нестабільна, але чіткої, систематичної циклічності або сезонності не спостерігається, принаймні неозброєним оком.

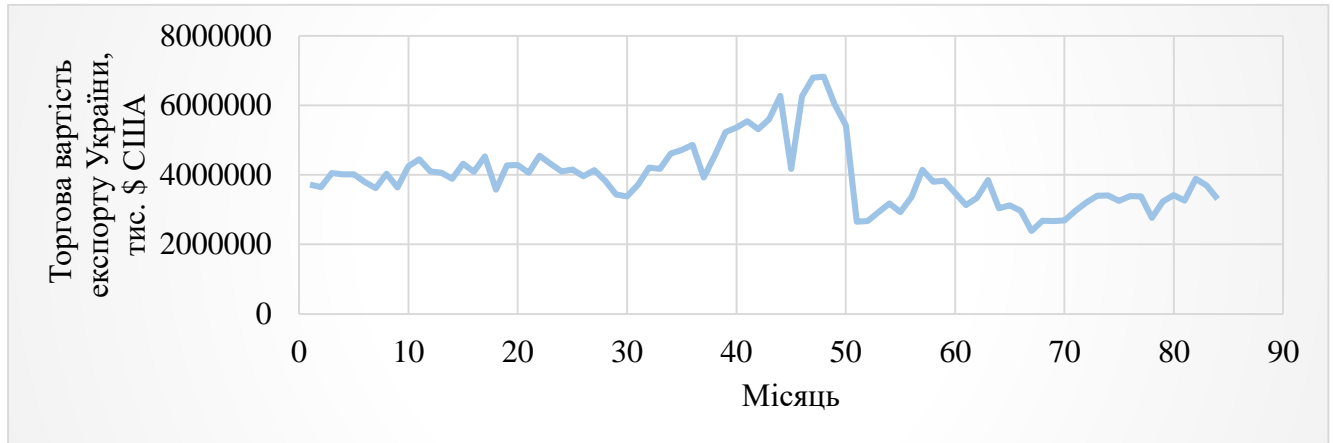

Рисунок 3.7 – Динаміка експорту України за період 2018–2024 років, помісячно (тис. \$ США)

Джерело: побудовано автором на основі даних табл. 3.6.

Протягом перших 36 місяців (2018–2020 рр.) рівень експорту демонструє відносно стабільну тенденцію із незначними коливаннями. Починаючи з 2021 року, відзначається поступове зростання обсягів експорту, яке досягає піку на межі 2021–2022 років. Однак після цього графік демонструє різке зниження, що співпадає із початком повномасштабної війни в Україні у 2022 році. Це різке падіння і подальші нестабільні коливання свідчать про вплив зовнішніх шоків, які маскують можливі сезонні закономірності.

Після 2022 року тенденція стає менш передбачуваною: значення експорту залишаються на нижчому рівні порівняно з попередніми роками, але чіткої періодичності чи повторюваності коливань не спостерігається. Імовірно, на це вплинули геополітична ситуація, логістичні труднощі, зміни ринків збуту та інші фактори, які ускладнюють виділення традиційної економічної сезонності.

Отже, графік свідчить про складну та нестабільну структуру експортної динаміки України, в якій нелінійні й нерегулярні компоненти переважають над класичними трендовими або сезонними шаблонами. Така ситуація підтверджує доцільність застосування методів глибокого аналізу для виділення прихованих закономірностей та точного прогнозування експортної динаміки.

Розрахунки були проведені на базі часового ряду, що містить в собі помісячні дані за період з січня 2018 до серпня 2024 р. Дані за вересень, жовтень, листопад та грудень 2024 р. використовувались для параметризації методу та оцінки адекватності моделі. Довжина «гусениці» була обрана кратна 3, а саме $M=18$ [39].

На першому етапі проведена розгортка одномірного вихідного ряду в багатомірний. Обраний часовий ряд експорту і утворений послідовністю 84 рівновіддалених значень.

На другому етапі реалізується сингулярне розкладання траекторної матриці, що дозволяє виділити головні компоненти часового ряду та визначити ступінь їхньої взаємозалежності. З практичної точки зору, це означає вивчення внутрішньої структури даних, де кожна компонента відображає певний закономірний процес: тренд, сезонність чи шум. Кореляційна матриця багатомірного ряду спостережень зображена на рис. 3.8.

Для її зображення обрано візуальний спосіб, у якому більші значення виділені темнішим кольором. За візуальним аналізом, доцільно прибрати недоцільні компоненти, шумові: 11, 12, 13, 16. На третьому етапі здійснено вибір головних компонент, що є інформативними для виділення складових часового ряду експорту України у січні 2018 р. – грудня 2024 р.

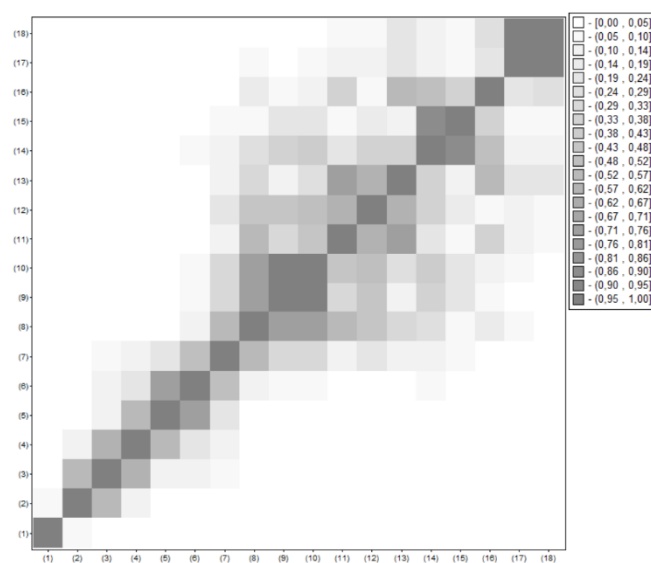

Рисунок 3.8 – Кореляційна матриця багатомірного ряду спостережень.

Джерело: побудовано автором за допомогою програмного забезпечення [56].

Для виділення пар власних чисел, що ідентифікують одну періодичку, на рис.3.9 приведені логарифми та корні з власних чисел.

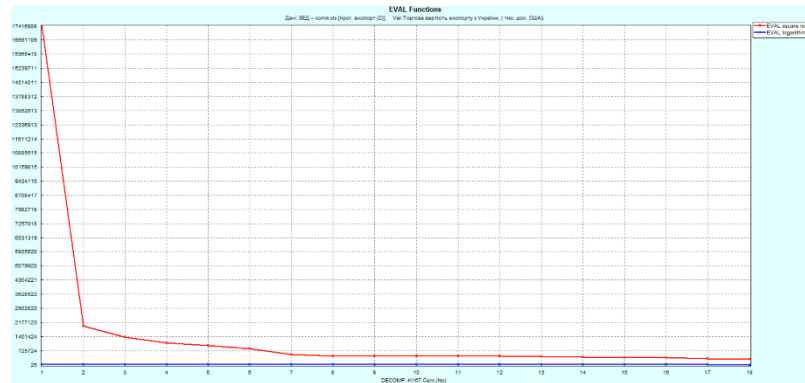

Рисунок 3.9 – Корні з власних чисел та логарифми власних чисел

Джерело: побудовано автором за допомогою програмного забезпечення [56].

На рисунку 3.9 подано графік, що відображає розподіл внеску кожної головної компоненти в загальну дисперсію часового ряду. На графіку чітко виділяються так звані «сходінки» у спаданні власних значень, які спостерігаються у діапазонах головних компонент 2–3, 4–5, 6–7 та 9–10.

Починаючи приблизно з 13-ї компоненти, спостерігається плавне, рівномірне спадання значень, що інтерпретується як вплив випадкових шумів. Таке згасання свідчить про те, що подальші компоненти не містять корисної структурної інформації, а їхній внесок у варіативність часового ряду є мінімальним. Таким чином, за цим графіком можна обмежитися першими 12 головними компонентами, які відображають ключові закономірності, а решта – можуть бути проігноровані як шумові.

На рис. 3.10 відображені двовимірні графіки векторів та головних компонент. За візуальним аналізом складно визначити чітку періодичку чи сезонність. Відновлений по головних компонентах часовий ряд експорту України відображено на рис.3.11.

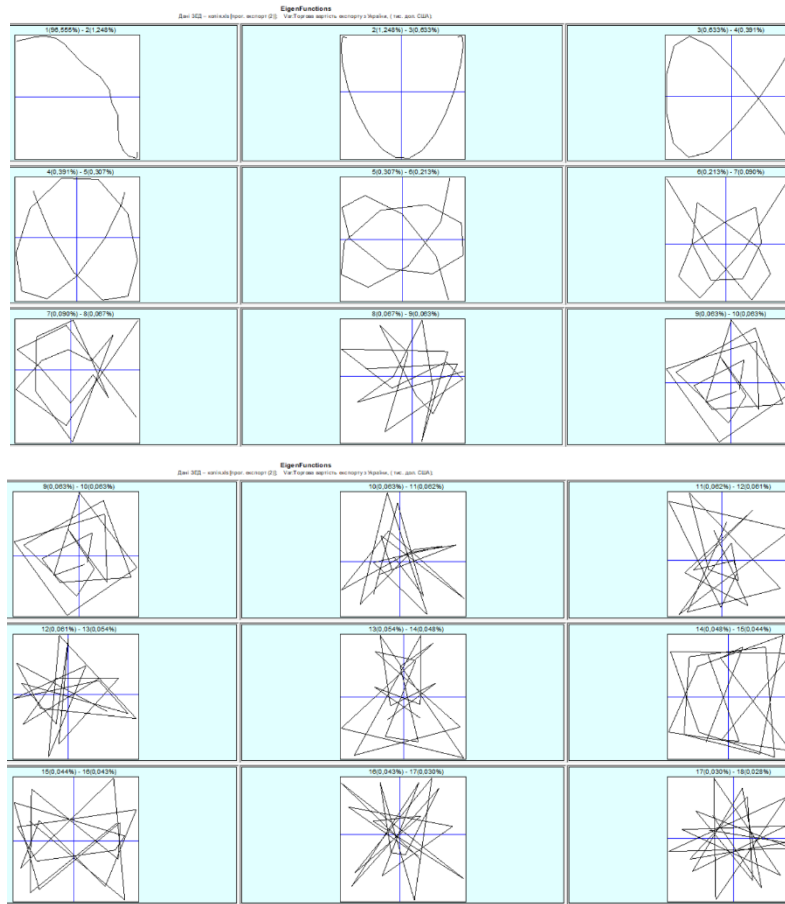

Рисунок 3.10 – Двомірні графіки власних векторів та головних компонент
Джерело: побудовано автором за допомогою програмного забезпечення [56].

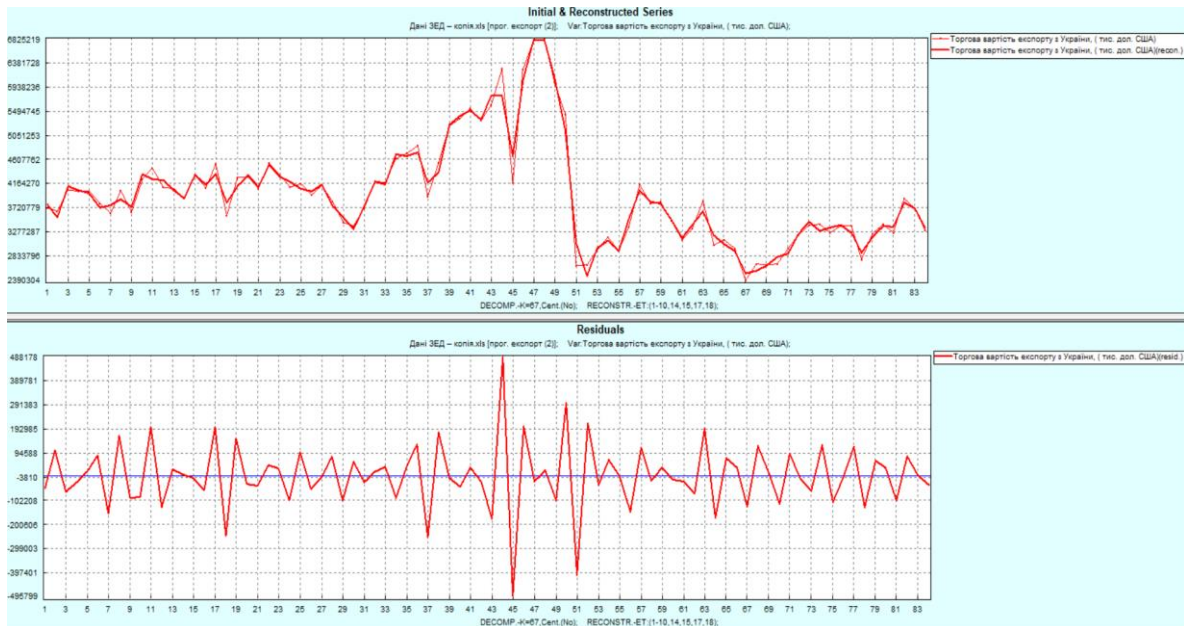

Рисунок 3.11 – Вихідний та відновлений по головних компонентах часові ряди
 експорту України за 2017-2024 рр.

Джерело: побудовано автором за допомогою програмного забезпечення [56].

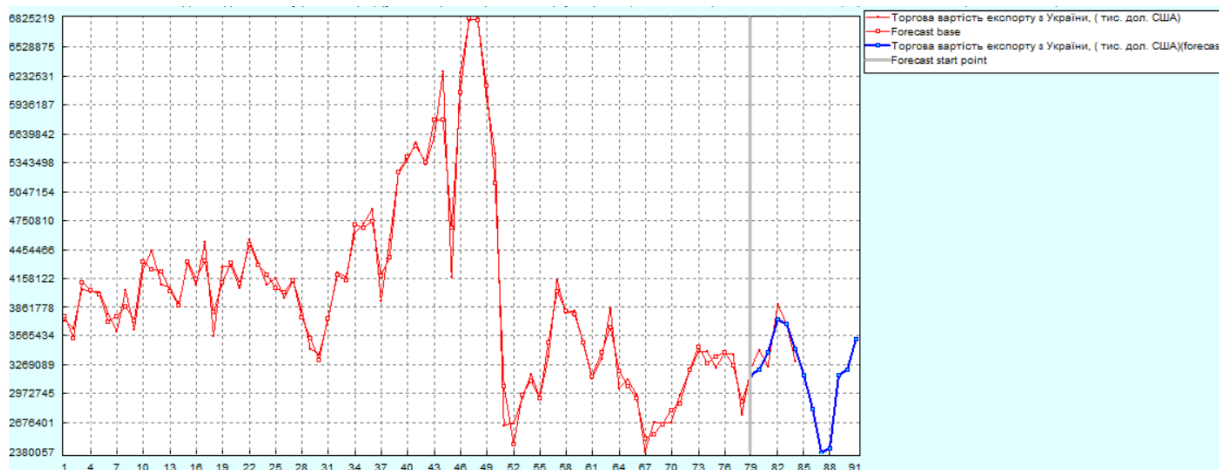

Рисунок 3.12 – Вихідні (в січні 2018 р. – серпень 2024 р.), відновлені по головних компонентах та прогнозні значення експорту України (на вересень-грудень) 2024 р. з базою прогнозування 80 місяців).

Джерело: побудовано автором за допомогою програмного забезпечення [56].

На рис. 3.12 та табл. 3.7 зображено результат прогнозування торгової вартості експорту України на основі сингулярно-спектрального аналізу (SSA). Червона крива представляє фактичні значення експорту за період 2018–2024 років, тоді як синій відрізок демонструє прогнозні значення на найближчі місяці, сформовані на підставі моделі.

Таблиця 3.7 – Прогнозовані обсяги експорту України (тис. \$ США)

Період	Прогнозовані значення (тис. \$ США)
Січень 2025 р.	3162664
Лютий 2025 р.	2826713
Березень 2025 р.	2380057
Квітень 2025 р.	2420734
Травень 2025 р.	3172116
Червень 2025 р.	3224306
Липень 2025 р.	3536038

Джерело: розраховано автором за допомогою програмного забезпечення [56].

Графік показує, що в результаті очищення даних від шуму та виділення основних структурних компонент вдалося досягти плавного продовження основного тренду,

характерного для попереднього періоду. Таким чином, відображене прогнозування, на період вересень-грудень 2024 року, дає змогу візуально проаналізувати якість моделі та прогнозу, бо присутні і фактичні дані на цей період. Таблиця 3.8, дає змогу більш детально оцінити прогноз за абсолютними показниками.

Таблиця 3.8 – Порівняння фактичних і прогнозованих обсягів експорту України за періодами (тис. \$ США)

Період	Фактичні значення (тис. \$ США)	Прогнозовані значення (тис. \$ США)	Помилка прогнозування
80	3420360	3221348	5,82%
81	3259928	3400811	4,32%
82	3888631	3742209	3,77%
83	3695500	3687734	0,21%
84	3309900	3434504	3,76%
MAPE			3,576%

Джерело: розраховано автором за допомогою програмного забезпечення [56].

Аналіз показує, що в перших п'яти прогнозних точках модель демонструє загалом задовільну точність, хоча спостерігаються як позитивні, так і негативні відхилення. Зокрема: у періоді 80 прогноз занижений на 199 тис. \$ США; у періоді 81 навпаки, прогноз перевищив фактичне значення на 140 тис. \$ США; у періодах 82–84 розбіжність поступово знижується: від -146 тис. до -7 тис. \$ США, що вказує на стабілізацію прогнозу та його зближення з фактичними даними; відхилення у періоді 83 (усього -7 тис. \$ США) є мінімальним, що свідчить про високу точність передбачення у даній точці.

Середнє відхилення у прогнозованому діапазоні з фактичними значеннями (періоди 80–84) становить приблизно +22,6 тис. \$ США, що свідчить про загалом адекватну поведінку моделі без систематичного зсуву в один бік.

Результати порівняння свідчать, що побудована SSA-модель адекватно описує динаміку експортного часового ряду України, демонструючи помірні відхилення у межах допустимої похибки. Найкраща відповідність спостерігається в періодах з

відносно стабільною ринковою ситуацією, що свідчить про надійність моделі в умовах відсутності екстремальних зовнішніх впливів.

Для визначення міри точності одержаного прогнозу використана статистична оцінка [14]:

$$MAPE = \frac{100}{n} \sum_t \left| \frac{y_t - \hat{y}_t}{y_t} \right| \quad (3.3)$$

Де \hat{y}_t фактичне значення часового ряду у t-му періоді;

\hat{y}_t – прогнозне значення часового ряду у t-му періоді;

n – загальна кількість спостережень.

MAPE = 3,576 %, це означає, що в середньому прогнозовані значення відхиляються від фактичних менше, ніж на 4%. Згідно з загальноприйнятими критеріями: MAPE < 10% – дуже хороша точність. Тому, можемо оцінити прогноз, як якісний.

Прогнозна модель демонструє стабільну та надійну роботу, з досить незначними відхиленнями від фактичних даних. Такий рівень точності дозволяє використовувати модель для подальшого планування чи прийняття рішень.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі проаналізовано структуру, динаміку та географічні тренди зовнішньоекономічної діяльності України у 2024 році порівняно з попереднім періодом. Встановлено загальне зростання обсягів експорту на 15,34% та імпорту на 11,30%, незважаючи на загальну нестабільність динаміки зовнішньої торгівлі у період 2022–2024 років, спричинену геополітичною та військовою кризами. Визначено, що товарна структура експорту залишається орієнтованою на сировинні та аграрні товари, тоді як імпорт характеризується переважанням високотехнологічної та

ресурсної продукції, необхідної для підтримки економіки, зокрема, машин, обладнання та засобів транспорту.

Обґрунтовано значну асиметрію географічної структури: експорт переважно спрямовано на ринки Європейського Союзу (лідером є Польща), що свідчить про успішну геополітичну переорієнтацію, тоді як імпорт суттєво залежить від азійського регіону, насамперед Китаю (20%).

За регіональним аналізом, встановлено високу регіональну концентрацію зовнішньоторговельної активності у Києві, який формує основну частку національного експорту та імпорту.

З метою посилення інтеграційних процесів та зменшення структурних дисбалансів запропоновано розробити програму з групування країн Європейського Союзу та України для виявлення схожих моделей торговельної поведінки. Це дозволить оптимізувати зовнішньоекономічну співпрацю та обґрунтувати галузеві пріоритети для підтримки експорту.

У ході дослідження було проведено групування 27 країн Європейського Союзу та України через застосування кластерного аналізу за 6 ключовими показниками, включаючи індекс проникнення на експортний ринок, обсяги торгівлі, ВВП, зовнішній борг та митні тарифи. В результаті застосування методів k-середніх та Уорда встановлено стійке розбиття країн на три кластери, що відображають різні рівні економічного розвитку та інтеграції у світову торгівлю. Визначено, що найбільш економічно потужні країни (Кластер 3) демонструють найвищі показники економічної активності та високе боргове навантаження, тоді як Україна віднесена до Кластеру 2.

Позиціонування України у Кластері 2 (разом із такими країнами, як Кіпр, Данія, Естонія, Люксембург та Польща) свідчить про низький реальний масштаб її економічної діяльності та обмежену участь у міжнародній торгівлі порівняно з іншими членами ЄС, незважаючи на встановлений низький рівень імпортих мит та невисоке боргове навантаження. Це обґрунтовує наявність значного потенціалу до зростання, який може бути реалізований через активізацію зовнішньоекономічних зв'язків. Запропоновано пріоритетне посилення торговельних зв'язків із країнами

Кластеру 1 (країни середнього рівня розвитку ЄС), оскільки вони формують найбільш реалістичний вектор для розвитку економічних відносин з Україною.

У даному розділі обґрунтовано доцільність використання методу сингулярно-спектрального аналізу (SSA) для прогнозування часового ряду експорту товарів України, виходячи з його нестабільної та нелінійної динаміки, зумовленої значними зовнішніми економічними та геополітичними шоками. Проаналізовано помісячні дані експорту за період 2018–2024 років, у результаті чого встановлено переважання нерегулярних компонентів та прихованих закономірностей, що підтверджує актуальність застосування адаптивних інструментів, здатних ефективно фільтрувати шум. На основі виділення ключових структурних компонентів ряду розроблено та реалізовано прогнозну SSA-модель, яка продемонструвала високу прогностичну якість: середня абсолютна відсоткова похибка (MAPE) становить 3,576%, що згідно з загальноприйнятими критеріями, кваліфікується як дуже хороша точність.

Висока адекватність розробленої моделі доводить її надійність як інструменту для коротко- та середньострокового планування, що є важливим для забезпечення точного прогнозування. Для удосконалення статистичної звітності рекомендовано здійснювати оцінку якості поточних прогнозів, використовуючи статистичні метрики точності, подібні до MAPE, для підвищення та довіри до державних прогнозів.

ВИСНОВКИ

У виконаній кваліфікаційній роботі, присвяченій аналітичному дослідженню зовнішньоекономічної діяльності України в глобальному контексті, вирішено поставлені завдання, систематизовано теоретичні засади статистичного обліку міжнародної торгівлі, проаналізовано структурні дисбаланси та запропоновано статистичний інструментарій для підвищення ефективності управління торговельними потоками держави.

Визначено та систематизовано теоретичні основи статистичного аналізу зовнішньоекономічної діяльності, встановлено, що вітчизняна методологія ґрунтується на гармонізованих міжнародних стандартах та національних класифікаціях (КВЕД, УКТЗЕД, КЗЕП). Уніфікована система класифікаторів дозволяє не лише забезпечити достовірність даних на рівні держави, але й порівнювати їх із показниками міжнародних партнерів.

Проаналізовано проблему забезпечення достовірності та репрезентативності статистичних даних. Встановлено, що ключові проблеми виникають через організаційну складність обліку, який здійснюється різними відомствами (Держстат, Держмитслужба, НБУ), за рахунок використання різних методологій. Додатковим викликом є проблема, яка проявляється у систематичних міжнародних невідповідностях між даними українського експорту та імпорту країн-партнерів.

Для вирішення цих методологічних проблем запропоновано уніфікацію підходів до вартісної оцінки товарів (приведення до базису FOB/CIF) та використання «дзеркальної статистики» як інструменту верифікації та об'єктивної оцінки торговельних потоків. Також рекомендовано інтегрувати ефективні методи вирівнювання сезонних коливань, такі як X12-ARIMA, для отримання очищених динамічних рядів, що підвищить якість макроекономічного аналізу.

Для подальшого підвищення прозорості та довіри до українських компаній, що є передумовою для залучення міжнародних інвестицій та конкурентоспроможності на шляху до ЄС, обґрунтовано необхідність повного впровадження Стратегії

адаптації національної статистичної звітності до міжнародних стандартів сталого розвитку (ESG). Це включає імплементацію Директиви CSRD та стандартів ESRS.

У ході дослідження проаналізовано динаміку ключової системи статистичних показників, що характеризують обсяги, структуру та ефективність ЗЕД, включаючи абсолютні та відносні показники (квоти, сальдо, коефіцієнт покриття). Встановлено стійку тенденцію до формування пасивного сальдо торговельного балансу України, яке досягло критично негативного значення у 2024 році, що сигналізує про глибоку структурну незбалансованість зовнішньої торгівлі. Ця незбалансованість обґрунтована зниженням експортної квоти у ВВП та систематичним перевищенням імпоротної квоти над експортною.

Детальний аналіз товарної та географічної структури ЗЕД дав можливість визначити системні дисбаланси та асиметрії. Проаналізовано, що товарна структура експорту залишається орієнтованою на сировинні та аграрні товари, тоді як імпорт характеризується переважанням високотехнологічної та ресурсної продукції. Встановлено значну географічну асиметрію: експорт переважно спрямовано на ринки Європейського Союзу, що є позитивним наслідком геополітичної переорієнтації, тоді як імпорт сильно залежить від азійського регіону, зокрема Китаю. Встановлено високу регіональну концентрацію зовнішньоторговельної активності у місті Київ та Дніпропетровській області.

Проаналізовано та обґрунтовано виражену спеціалізацію експортної структури Полтавської області на сировинних ресурсах та продукції з низькою глибиною переробки, що підтверджується високими значеннями коефіцієнта відносної експортної спеціалізації у групі «Мінеральні та хімічні продукти». Водночас встановлено позитивну тенденцію до розширення експортної номенклатури, про що свідчить підвищення коефіцієнта диверсифікації.

Для підвищення ефективності моніторингу та верифікації даних було досліджено та апробовано інструментарій статистичного управління процесами, а саме контрольні карти. Встановлено, що процес зовнішньоекономічної діяльності загалом стабільним за показником розмаху вибірки, але не є статистично керованим за показником середнього значення експорту.

Для визначення стратегічних векторів інтеграції здійснено типізацію кластерним методом України та 27 країн Європейського Союзу. Встановлено стійке розбиття країн на три структурно відмінні кластери. Визначено, що Україна позиціонується у Кластері 2 (з країнами середнього рівня розвитку), що свідчить про низький реальний масштаб її економічної діяльності та обмежену участь у міжнародній торгівлі порівняно з економічними лідерами ЄС. Цей результат обґрунтовує наявність потенціалу до зростання, який має бути реалізований через активізацію зовнішньоекономічних зв'язків.

З метою підвищення точності коротко- та середньострокового планування обґрунтовано доцільність та апробовано метод сингулярно-спектрального аналізу (SSA) для прогнозування часового ряду експорту товарів. Розроблено та реалізовано прогнозу SSA-модель, яка продемонструвала дуже хорошу прогностичну якість (низьке MAPE). Висока адекватність моделі доводить її надійність як інструменту для планування в умовах складної, нестабільної та нелінійної динаміки, зумовленої геополітичними шоками.

На основі результатів виконаного дослідження розроблено та запропоновано комплекс пропозицій, спрямованих на покращення функціонування зовнішньоекономічної діяльності держави та удосконалення статистичної звітності.

Для посилення інтеграційних процесів та забезпечення стійкого розвитку запропоновано розробити цільову зовнішньоекономічну стратегію, яка передбачатиме пріоритетне посилення торговельних зв'язків із країнами Кластеру 1 (визначеними кластерним аналізом), оскільки вони формують найбільш реалістичний вектор для інтеграційних процесів та економічної конвергенції України. Водночас, необхідно використовувати досвід країн Кластеру 2 для впровадження ефективних ланцюгів постачання та диверсифікації зовнішніх ринків.

З метою підвищення якості інформаційно-аналітичного забезпечення рекомендовано імплементувати методологію SSA у макроекономічне прогнозування. Порівняння фактичних і прогнозованих значень на етапі валідації моделі засвідчило, що середня абсолютна процентна похибка (MAPE) становить приблизно 3,58%, що є свідченням високої точності обраної методики. Це дає підстави стверджувати, що

сингулярно-спектральний аналіз є ефективним інструментом для аналізу часових рядів з нестабільною структурою та може застосовуватися для стратегічного планування зовнішньоекономічної діяльності України.

Для зменшення структурних дисбалансів та стимулювання регіонального виробництва продукції з високою доданою вартістю рекомендовано запровадити регулярний моніторинг регіонального торговельного сальдо у розрізі товарних груп УКТЗЕД. Такий підхід дасть змогу ухвалювати конкретні управлінські рішення, що сприятиме скороченню загальнонаціонального дефіциту зовнішньої торгівлі та зміцненню економічної стійкості держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артамонова Г. Зовнішня торгівля України з ЄС: можливості та виклики // *Журнал європейської економіки*. ТНЕУ: 2019. С.284-295 URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1398/1389> (дата звернення: 30.10.2025р.).
2. Балдинюк В.М. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України // *Причорноморські економічні студії*. 2022. №74. С. 36-44. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/31244.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.).
3. Білоцерківець В.В., Завгородня О.О., Золотарьова О.В. та ін. Сучасна міжнародна економіка: Підручник / За ред. В.М. Тарасевича. Дніпро: ПБП «Економіка», 2019. 386 с. URL: https://nmetau.edu.ua/file/kl_mie-2019.pdf (дата звернення: 30.10.2025р.).
4. Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами з країнами ЄС. Державна служба статистики. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.10.2025р.).
5. Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами. Державна служба статистики України. URL https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2024/zd/ztt/arh_ztt2024.html (дата звернення: 30.10.2025р.).
6. Герасимчук В. Г., Войтко С. В. Міжнародна економіка: навч. посіб. К.: Знання, 2009. 302 с.
7. Гобела В. В. Управління зовнішньоекономічною діяльністю & Management of Foreign Economic Activity: навч. посіб. Львів: 2021. Том 18 №3(70) 244 с. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3732/1/%d0%b3%d0%be%d0%b1%d0%b5%d0%bb%d0%b0_21-05-21.pdf (дата звернення: 30.10.2025р.).
8. Головні компоненти часових рядів. Метод «Гусениці» // CaterpillarSSA 3.30. URL: gistatgroup.com (дата звернення: 30.10.2025р.).

9. Дані та аналітика. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/> (дата звернення: 30.10.2025р.).

10. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність. Державна служба статистики України. URL https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (дата звернення: 30.10.2025р.).

11. Економічна статистика: навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. та доп. / О.О. Нестеренко, О.С. Корепанов, Т. Г. Чала та ін.; за ред. О. О. Нестеренко, В. М. Соболева, Т. Г. Чалої. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 448 с.

12. Експорт в ЄС. Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. URL: <https://dpss.gov.ua/mizhnarodne-spivrobotnictv/yevropejska-integraciya/eksport-v-yes> (дата звернення: 30.10.2025р.).

13. Єріна А.М. Статистичне моделювання та прогнозування: Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2001. 162 с.

14. Єрмоменко В.О Економетрика. Навчальний посібник / В. Єрмоменко, А.М. Алілуйко, К.М. Березька, О.М. Мартинюк. Тернопіль: 2023. 168 с. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/49451/1/%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%80%D1%96%D1%8F_ALL.pdf (дата звернення: 30.10.2025р.).

15. Зовнішня торгівля України товарами за 2024 рік (експрес-випуск). Державна служба статистики України. URL: <https://stat.gov.ua/uk/publications/zovnishnya-torhivlya-ukrayiny-tovaramy-za-2024-rik-ekspres-vypusk> (дата звернення: 30.10.2025р.).

16. Козак Ю. Г. Математичні методи та моделі: навч. посіб. / Ю. Г. Козак, В. М. Мацкул. К.: 2017. 254 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kozak_Yurii/Matematychni_metody_ta_modeli_dlia_mahistriv_z_ekonomiky_Praktychni_zastosuvannia.pdf (дата звернення: 01.10.2025).

17. Кравченко О. В., Дмитренко А. В. Облік міжнародних операцій: навчальний посібник. Суми: 2022. 216 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi81/0060816.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.).

18. Кущенко О. І., Гаврюшенко А.А. Статистичні бази даних як джерело інформації щодо проведення аналітичних досліджень. *Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the I International Scientific and Theoretical Conference (Vol.1), May 27, 2022. Stockholm, Kingdom of Sweden: European Scientific Platform.* С.60-64. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/issue/view/27.05.2022/746> (дата звернення: 30.10.2025р.).

19. Кущенко О. І., Гаджимурадова А. Р. Економічні аспекти інтеграції України у світове господарство в контексті раціонального використання ресурсів. *Раціональне використання природних ресурсів в умовах глобальних викликів: колективна монографія; за заг. ред. Т.О. Чайки. Полтава: Видавництво ПП «Астрая», 2025. С.224-233.* URL: https://www.researchgate.net/publication/397331843_Racionalne_vikoristanna_prirodnih_resursiv_v_umovah_globalnih_viklikiv (дата звернення: 06.11.2025р.)

20. Кущенко О.І., Крупа А.Р. Аналітичне дослідження міжнародної діяльності України // *UNIVERSUM : студентський науковий журнал*. Вінниця, 2024. № 5 (Лютий). С. 25–33. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/issue/view/february2024/65> (дата звернення: 30.10.2025р.).

21. Кущенко О.І. Статистична оцінка зовнішнього ринку України. *National Economic Reform: experience of Poland and prospects for Ukraine. Collective monograph. Vol. 2. "Izdevnieciba "Baltija Publishing", 2016. С. 416-434.*

22. Кущенко О.І. Статистика ринку товарів: навчально-методичний посібник українською та англійською мовами. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2017. 92 с.

23. Кущенко О.І., Мамонтова О.Г. Статистична оцінка залученості української економіки у світові господарські зв'язки. *Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм».* 2014. №1144. С. 36 – 40 (Випуск 3).

24. Легостаєва О. О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України // *Науковий погляд: економіка та управління.* 2020. №2 (68).

С. 28-32. URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/3974> (дата звернення: 30.10.2025р.).

25. Люба О. Еволюція і суть зовнішньоекономічної діяльності як основи соціально-економічного розвитку // *Вісник економіки*. 2021. № 4. С. 87-101. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45693> (дата звернення: 30.10.2025р.).

26. Методологічні положення державного статистичного спостереження «Зовнішня торгівля товарами»: Наказ Держ. служби статистики від 30.12.2022 № 449. URL: <https://stat.gov.ua/sites/default/files/2024-02/449.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.).

27. Митний Кодекс України : від 13.03.2012 № 4495–VI : станом на 31 жовт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 30.10.2025р.).

28. Міжнародна статистика: навчальний посібник / О. С. Корепанов, В. М. Соболев, Т. Г. Чала та ін.; за ред. В. М. Соболева, Т. Г. Чалої. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2021. 444 с. URL: <https://ekhnuir.karazin.ua/server/api/core/bitstreams/0e18067c-a422-4332-a3e1-733c9bbb47e2/content> (дата звернення: 30.10.2025р.).

29. Моделювання та оптимізація систем: підручник / Дубовой В. М., Кветний Р. Н., Михальов О. І., А.В.Усов А. В. Вінниця: ПП ТД «Еднльвейс», 2017. 804 с. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi78/0057751.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.).

30. Основні завдання та правові засади. Державна служба експортного контролю України. URL: <https://www.dsecu.gov.ua/ua/osnovni-zavdannia-ta-pravovi-zasady-diyalnosti> (дата звернення: 30.10.2025р.).

31. Підгорний А.З., Милашко О.Г., Русева О.П. Міжнародна статистика: Навчальний посібник. Одеса: ОНЕУ, 2012. 162 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1046/3/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.).

32. Пістунов І.М., Антонюк О.П., Турчанінова І.Ю. Кластерний аналіз в економіці: навч. посібник. Дніпро: 2008. 84 с. URL: <https://ir.nmu.org.ua/server/api/core/bitstreams/a9542a52-e8f7-49b2-bb12-be03e365afd6/content> (дата звернення: 30.10.2025р.).

33. Про затвердження загального табеля (переліку) форм державних статистичних спостережень на 2025 рік: Наказ Держ. служби статистики від 08.11.2024 № 265. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0265832-24#Text> (дата звернення: 30.10.2025р.).

34. Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 9–ЗЕЗ (квартальна) «Звіт про експорт–імпорт послуг» : Наказ Держ. служби статистики від 23.04.2024 № 132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132832-24#Text> (дата звернення: 30.10.2025р.).

35. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 № 959–ХІІ : станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 30.10.2025р.).

36. Про офіційну статистику : Закон України від 16.08.2022 № 2524–ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2524-20#Text> (дата звернення: 30.10.2025р.).

37. Про схвалення Стратегії запровадження підприємствами звітності із сталого розвитку : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 18.10.2024 № 1015–р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1015-2024-p#Text> (дата звернення: 30.10.2025р.).

38. Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами. Державна служба статистики України. URL <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.10.2025р.).

39. Статистичне моделювання та прогнозування: Практикум із використанням MS Excel та ППП Statistica / упоряд. Г. С. Корепанов, О. С. Корепанов, Ю. О. Лазебник, Т. Г. Чала, Д. І. Черненко // ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2017. 92 с.

40. Товарна структура зовнішньої торгівлі Полтавської області. Головне управління статистики у Полтавській області. URL: <https://www.pl.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.10.2025р.).

41. Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України. URL

https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2025/zd/tsztt/arh_tsztt2025_u.html (дата звернення: 30.10.2025р.).

42. Українські цукровики вичерпали річну квоту на поставки до ЄС і шукають нові ринки збуту. *GrainTrade UA – електронна зернова біржа України*. URL: <https://graintrade.com.ua/novosti/ukrainski-tcukroviki-vicherpali-richnu-kvotu-na-postavki-do-es-i-shukayut-novi-rinki-zbutu.html> (дата звернення: 30.10.2025р.).

43. Формування «розумної спеціалізації» в економіці України: колективна монографія / [Єгоров І.Ю., Бажал Ю.М., Хаустов В.К., Черненко С.М. та ін.]; за ред.: чл.-кор. НАНУ І.Ю. Єгорова; НАН України, ДУ «Ін-т. екон. та прогнозув. НАН України». К.: 2020. 278 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/331.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.).

44. Хліб замість металу: як Україна намагається втриматися на міжнародних товарних ринках. *Укрінформ – актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3863981-hlib-zamist-metalu-ak-ukraina-namagaetsa-vtrimatisa-na-miznarodnih-tovarnih-rinkah.html> (дата звернення: 30.10.2025р.).

45. Чала Т.Г., Гаджимурадова А.Р. Аспекти статистичного оцінювання світового ринку ефірних олій // III Міжнародна науково-практична конференція «CURRENT TRENDS IN SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT». Бостон, США, 2024. С. 532 - 538. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/CURRENT-TRENDS-IN-SCIENTIFIC-RESEARCH-DEVELOPMENT-17-19.10.2024.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.).

46. Чала Т.Г., Крупа А.Р. Використання стандартної міжнародної торгової класифікації для забезпечення порівнянності міжнародної статистики торгівлі товарами // VII Міжнародна науково-практична конференція «SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD». Торонто, Канада, 2023. С. 572 – 578. URL: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/SCIENTIFIC-RESEARCH-IN-THE-MODERN-WORLD-4-6.05.23.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.).

47. Чинники розбіжностей показників зовнішньої торгівлі (за даними НБУ та Держстату). Національний банк України. URL:

https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/rozbizh_NBU_DSSU_2021.pdf?v=12 (дата звернення: 30.10.2025р.).

48. Штулер І.Ю., Герзанич В. Європейський досвід експортного контролю в удосконаленні концепції розвитку національної економіки // *Actual problems of economics*. 2018. №. 7–8 (205–206). С. 16–21. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/27173/1/.pdf> (дата звернення: 30.10.2025р.)

49. Ess Guidelines on Seasonal Adjustment // Eurostat. Methodologies and working papers. 2024. P.48. URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/w/ks-gq-24-012> (дата звернення: 30.10.2025р.).

50. General government debt. OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/data/indicators.html> (дата звернення: 30.10.2025р.).

51. Hyndman R. J. Forecasting: principles and practice / R. J. Hyndman, G. Athanasopoulos. Otexts, 2018. 504 p. URL: <https://otexts.com/fpp2/data-methods.html> (дата звернення: 30.10.2025р.).

52. International Merchandise Trade Statistics: Compilers Manual, Revision 1 (IMTS 2010–CM). Methodology on International Merchandise Trade Statistics. New York, 2013. 302 p. URL: https://unstats.un.org/unsd/trade/publications/seriesf_87Rev1_e_cover.pdf (дата звернення: 30.10.2025р.).

53. Kushchenko Olena. Theoretical and methodological bases of custom market research. *Development of Ukraine's customs policy in the context of European integration: Scientific monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. 276 p. С.130-148. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp> (дата звернення: 30.10.2025р.).

54. Lukas Linsi, Brian Burgoon, Daniel K Mügge. *International Studies Quarterly*, Volume 67, Issue 2, June 2023. 18 p. URL: <https://doi.org/10.1093/isq/sqad020> (дата звернення: 30.10.2025р.).

55. Percent of world exports by country, around the world | TheGlobalEconomy.com. TheGlobalEconomy.com. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/share_world_exports/ (дата звернення: 30.10.2025р.).

56. SSA. [Комп'ютерне програмне забезпечення].

57. STATISTICA 12. [Комп'ютерне програмне забезпечення].

58. Taxation and Customs Union: ICS2. European Commission. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/customs-4/customs-security/ics2_en?pk_campaign=ICS2_release_3_Jan25&pk_source=email#resources (дата звернення: 30.10.2025р.).

59. Trade Data. UN Comtrade Database. URL: <https://comtradeplus.un.org/> (дата звернення: 30.10.2025р.).

60. WITS. World Integrated Trade Solution (WITS). Data on Export, Import, Tariff, NTM. URL: <https://wits.worldbank.org/country-indicator.aspx?lang=en> (дата звернення: 30.10.2025р.).

61. World Bank Open Data. World Bank Open Data. URL: <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 30.10.2025р.).

62. World Trade Organization. WTO Databases and Information Systems. WTO Data – Information on trade and trade policy measures. URL: <https://data.wto.org/en> (дата звернення: 30.10.2025р.).

ДОДАТКИ

Додаток А

Динаміка консолідованого платіжного балансу України за 2023–2024 рр.

Таблиця А.1 – Консолідований платіжний баланс України за 2023–2024 рр.
(млн \$ США)

Роки	Рахунок поточних операцій РПО	Баланс товарів і послуг БТП	Баланс товарів БТ			Баланс послуг БП			Баланс первинних доходів			Баланс вторинних доходів		
			баланс товарів	експорт товарів	імпорт товарів	баланс послуг	експорт послуг	імпорт послуг	доходи (сальдо)	надходження	Виплати	поточні трансферти	надходження	виплати
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
2023	-9564	-37879	- 29135	34678	63813	-8744	16602	25346	5070	12316	7246	23245	24365	1117
2024	-15142	-38613	- 32992	39328	7230	-5621	17311	22932	83	9157	9074	23388	24367	979

Продовження таблиці А.1

Рахунок операцій з капіталом	Чисте запозичення (2+16)	Фінансовий рахунок	Прямі інвестиції			Портфельні інвестиції			Інші інвестиції			Зведений баланс (2+16–18)	Резерви та пов'язанні статті		Баланс
			прямі інвестиції	активи	пасиви	портфельні інвестиції	активи	пасиви	інвестиції	активи	пасиви		Резервні активи	Кредити МВФ	
16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31
14 5	-9419	-18870	-4443	129	4572	2733	2251	-482	-15592	1144 3	2703 5	9451	11393	1942	0
51 16	-10026	-10023	-3713	305	4018	6627	699	-5928	-12656	1568 4	2834 0	-3	2901	2904	0

Джерело: складено автором за даними [9].

Додаток Б

Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2023 рік

Таблиця Б.1 – Товарна структура зовнішньої торгівлі за 2023 рік*

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	Експорт			Імпорт		
	тис. \$ США	у % до 2022 р.	у % до загального обсягу	тис. \$ США	у % до 2022р.	у % до загального обсягу
Усього	36182902,9	82,0	100,0	63566999,8	115,0	100,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1363232,6	92,6	3,8	1341717,6	114,2	2,1
II. Продукти рослинного походження	11716693,9	87,0	32,4	2112914,7	109,7	3,3
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	5649063,6	95,0	15,6	247204,5	84,1	0,4
IV. Готові харчові продукти	3271695,0	131,0	9,0	3252373,4	127,3	5,1
V. Мінеральні продукти	2415050,9	55,9	6,7	10633209,7	81,0	16,7
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	888199,3	69,0	2,5	7437583,3	118,0	11,7
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	323433,2	68,8	0,9	3732262,6	114,9	5,9
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичинена	78118,9	74,8	0,2	258219,1	107,4	0,4
IX. Деревина і вироби з деревини	1493430,7	79,2	4,1	207261,4	104,9	0,3
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	229582,4	82,7	0,6	807969,6	106,2	1,3
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	354321,8	52,8	1,0	2391884,3	96,3	3,8
XII. Взуття, головні убори, парасольки	66867,5	38,2	0,2	494969,5	86,7	0,8
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	295920,6	98,4	0,8	692694,9	105,1	1,1
XIV. 71 Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	14489,2	35,3	0,0	116305,9	165,7	0,2
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	3916297,7	65,2	10,8	3362537,0	129,8	5,3
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	2621475,5	70,2	7,2	11258351,5	122,6	17,7
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	343320,9	95,6	0,9	7845634,4	139,3	12,3
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	103993,7	85,6	0,3	1463252,4	124,8	2,3
XIX. 93 Зброя, боєприпаси; їх частини та приладдя	2785,1	115,4	0,0	54999,8	85,0	0,1
XX. Різні промислові товари	934797,0	96,1	2,6	937801,3	131,5	1,5
XXI. 97 Твори мистецтва	1115,9	100,2	0,0	771,5	161,3	0,0

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Джерело: складено автором за даними [41].

Додаток В

Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами України за 2024 рік

Таблиця В.1 – Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами за 2024 р.

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. \$ США	у % до 2023р.	тис. \$ США	у % до 2023р.	
Всього	41733116,1	115,3	70751215,5	111,3	-29018099,4
Австрія	626913,3	103,4	624919,8	116,3	1993,4
Бельгія	854415,4	238,0	673991,4	101,6	180424,0
Болгарія	1133587,5	125,3	2360110,8	106,2	-1226523,3
Греція	409159,4	158,9	2066264,7	150,4	-1657105,3
Єгипет	1636386,3	150,8	219196,0	108,9	1417190,3
Ізраїль	456102,0	149,2	533621,6	181,6	-77519,6
Індія	991167,3	182,6	1300506,2	69,1	-309338,9
Індонезія	520742,1	402,8	232394,8	117,7	288347,3
Іспанія	2863457,0	142,6	853520,5	96,1	2009936,5
Італія	1935653,7	125,9	2575840,4	113,1	-640186,7
Китай	2393840,8	99,5	14363334,0	137,5	-11969493,2
Литва	594741,0	94,7	1194393,3	91,9	-599652,3
Нідерланди	1990368,4	133,5	916503,0	88,5	1073865,3
Німеччина	2840752,1	140,7	5385047,3	106,4	-2544295,2
Польща	4708910,6	99,0	6988059,3	106,2	-2279148,7
Республіка Корея	174249,7	176,2	767036,2	116,1	-592786,5
Республіка Молдова	945614,4	115,5	150087,6	92,7	795526,8
Румунія	1762025,1	46,8	1709532,4	109,1	52492,8
Словаччина	942632,1	87,8	2001052,5	119,3	-1058420,4
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	611214,8	170,1	1269922,2	116,4	-658707,3
США	874892,8	168,7	3471586,1	121,3	-2596693,3
Туреччина	2207967,0	93,2	4240783,5	89,8	-2032816,5
Угорщина	1152058,1	97,2	1620420,9	116,8	-468362,8
Франція	737760,1	153,2	1620807,6	92,1	-883047,5
Чехія	919775,6	92,3	2475898,3	138,4	-1556122,7
Швеція	95500,2	128,0	994583,1	131,4	-899082,9
Японія	37882,4	108,1	948072,5	104,4	-910190,1

* Дані наведено без урахування тимчасово окупованих російською федерацією територій та частини територій, на яких ведуться (велися) бойові дії.

Джерело: складено автором за даними [54,15].

Додаток Г

Порівняльна характеристика зовнішньої торгівлі України та країн ЄС

Таблиця Г.1 – Аналітична характеристика зовнішньої торгівлі країн ЄС та України за 2023 рік

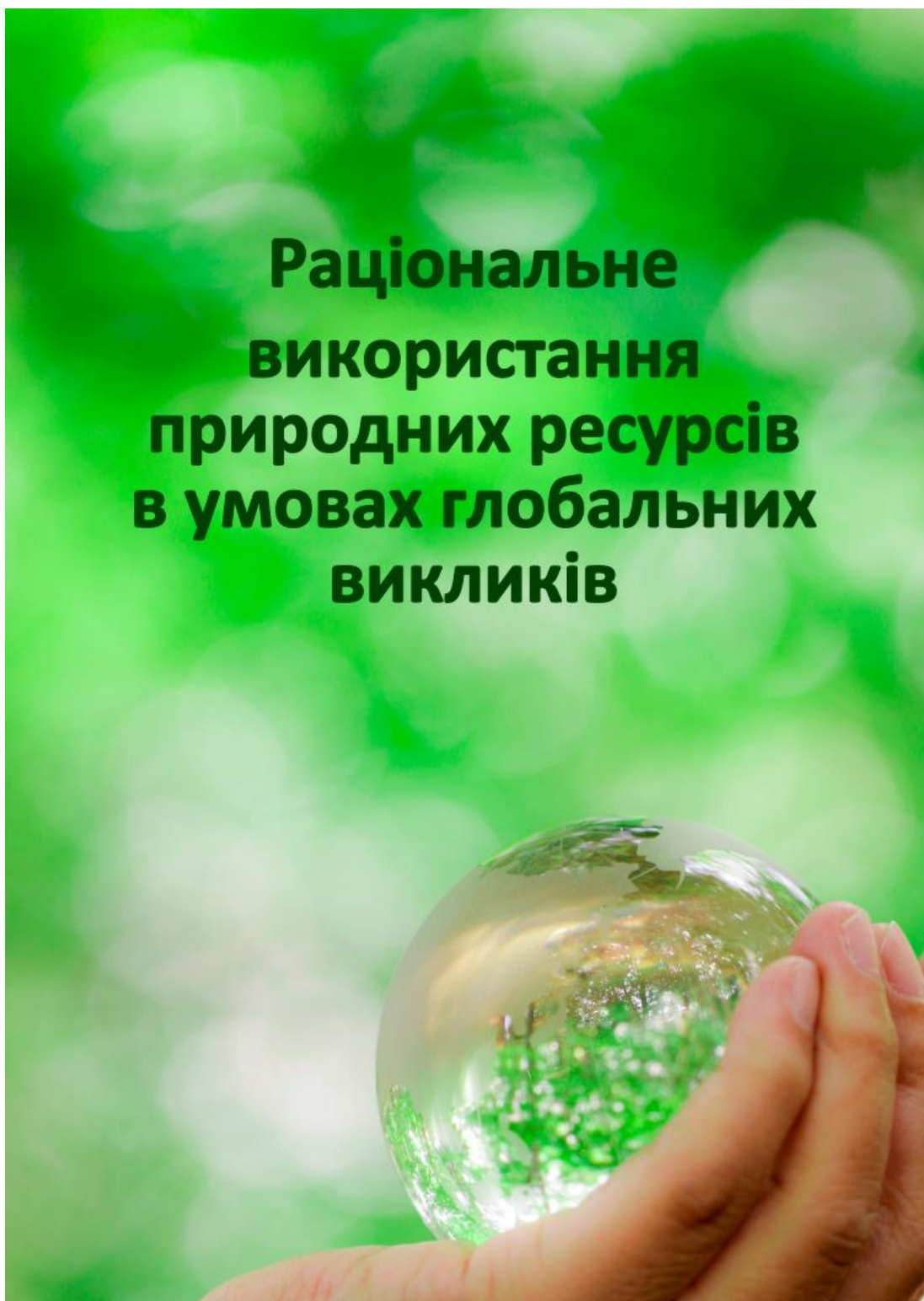
Країни	Показники					
	Індекс проникнення на експортний ринок, %	Імпорт (млн \$ США)	Експорт (млн \$ США)	ВВП (млн \$ США)	Зовнішній борг, (% від ВВП)	AHS Weighted Average, (%)
Україна	8,76	88560,34	51099,52	178757,02	95%	1,86
Австрія	18,78	293448,15	304271,39	511685,20	82%	1,42
Бельгія	24,95	546541,18	542674,88	644782,76	105%	0,87
Болгарія	10,82	59174,01	63375,30	102407,65	23%	1,22
Хорватія	7,13	46219,75	44673,15	84393,80	62%	1,23
Кіпр	3,32	32452,87	32876,70	33886,93	74%	1,78
Чехія	17,88	219580,13	236721,92	343207,87	49%	1,18
Данія	16,86	243477,3	276658,22	407091,92	39%	2,02
Естонія	7,08	31794,9	32148,42	41291,25	30%	1,86
Фінляндія	11,54	125655,31	126533,30	295532,34	80%	1,29
Франція	35,41	1107189,99	1046168,81	3051831,61	117%	1,2
Німеччина	41,6	1782980,61	1964261,78	4525703,90	64%	1,44
Греція	10,14	117970,15	106428,88	243498,33	180%	1,03
Угорщина	13,36	161611,06	172468,67	212388,91	82%	0,92
Ірландія	9,95	563292,16	744704,09	551394,89	46%	1,34
Італія	37,67	748044,56	776101,32	2300941,15	148%	1,1
Латвія	6,81	29873,48	28293,71	42247,85	55%	1,37
Литва	9,32	57902,76	61017,60	79789,88	38%	1,08
Люксембург	6,31	155808,34	182255,64	85755,01	31%	1,88
Мальта	3,05	23375,39	27411,88	22328,64	48%	1,56
Нідерланди	28,67	893110,59	1022037,81	1154361,31	50%	1,41
Польща	22,58	423642,3	470255,65	809200,70	62%	1,79
Португалія	15,32	134217,62	136883,78	289114,29	105%	1,4
Румунія	12,03	154123,43	137336,47	350775,86	49%	1,22
Словаччина	10,92	120103,86	122207,17	132908,34	64%	1,59
Словенія	10,53	53138,79	57566,83	69148,47	70%	1,46
Іспанія	30,93	552977	616594,52	1620090,73	111%	1,39
Швеція	17,65	299467,17	322732,04	584960,48	42%	1,39

Джерело: побудовано автором за даними[50, 60, 61, 62].

Додаток Д

Коллективна монографія Полтавського відділення Академії наук технологічної кібернетики України «Рациональне використання природних ресурсів в умовах глобальних викликів»

Рациональне використання природних ресурсів в умовах глобальних викликів

2.4. Економічні аспекти інтеграції України у світове господарство в контексті раціонального використання ресурсів (<i>Куценко О. І., Гаджимурадова А. Р.</i>)	224
2.5. Сучасні виклики та перспективи впровадження просторового планування у контексті сталого розвитку (<i>Макєєва Л. М.</i>)	233
2.6. Раціональне використання природних ресурсів на засадах біоекономіки та зрівноваженого розвитку в контексті євроінтеграції (<i>Черевко І. В., Черевко Г. В.</i>)	243

РОЗДІЛ 3. ЕКОЛОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ЛАНДШАФТАМИ ТА ВОДНИМИ РЕСУРСАМИ

3.1. Біоплато як ефективний спосіб зниження рівня забруднення водоймів урбоєкосистем (<i>Жукова О. Г., Старжинський П. С., Прокопенко І. О., Кордуба І. Б., Ляшок І. О.</i>)	254
3.2. Озерні сапропелі Полісся України: види, ресурси, господарське використання (<i>Льїна О. В., Льїн Л. В.</i>)	265
3.3. Раціональне використання ландшафтних систем Півдня України в контексті екологізації сільського господарства (<i>Нікітін П. С., Льїна В. Г.</i>)	278

РОЗДІЛ 4. ЕКОЛОГІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

4.1. Ecologization of crop cultivation technologies in the Steppe zone of Ukraine under climate change conditions (<i>Drobitko A. V., Manushkina T. M., Fedorchuk M. I.</i>)	300
4.2. Інноваційні технології післязбиральної обробки продукції рослинництва (<i>Василишина О. В.</i>)	339
4.3. Вплив сорту на урожайність та якість зерна пшениці м'якої ярої (<i>Шакалій С. М., Баган А. В.</i>)	347
4.4. Диверсифікація культур олійної групи як можливість раціонального використання природних ресурсів в зоні Південного Степу України (на прикладі Миколаївської області) (<i>Гамаюнова В. В., Хоненко Л. Г., Бакланова Т. В., Зелінський Ю. А., Пилипенко Т. В.</i>)	355

РОЗДІЛ 5. ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ТА ПІДВИЩЕННЯ ЕКОСВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ

5.1. Соціальні виміри екологічної свідомості в умовах глобальних викликів (<i>Сова А. В.</i>)	375
5.2. Екологічна свідомість як необхідний фактор безпечної перспективи розвитку суспільства (<i>Чоботько Г. М., Райчук Л. А., Швиденко І. К.</i>)	384

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	395
-----------------------	-----

2.4. Економічні аспекти інтеграції України у світове господарство в контексті раціонального використання ресурсів

Кущенко О. І., Гаджимурадова А. Р.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У сучасних умовах повномасштабної війни, що триває на території України, та безпрецедентних глобальних економічних трансформацій, активна та ефективна участь України у світовій торгівлі набуває не просто значення, а життєво важливого, стратегічного імперативу. Цей період вимагає не лише адаптації до нових реалій, а й переосмислення підходів до раціонального використання природних ресурсів, що є основою економічного відновлення та сталого розвитку країни. Завдяки послідовній реалізації програми Ukraine Facility у 2024–2027 роках та проведенню системних реформ, Україна цілеспрямовано прагне не лише зміцнити свої позиції на міжнародних ринках, але й трансформуватися у надійного та відповідального постачальника критичних матеріалів і високотехнологічної продукції [355].

Збільшення обсягів експорту розглядається як один із ключових чинників економічного відновлення країни, що забезпечує стабільні валютні надходження, стимулює внутрішнє виробництво та створює фундамент для повоєнної відбудови [356]. Водночас, зусилля держави та бізнесу спрямовані не лише на кількісне нарощування фізичних обсягів експорту, а й на якісну зміну його структури – у бік продукції з високою доданою вартістю. Розвиток секторів із високим експортним потенціалом, таких як агропромисловий комплекс, видобувна промисловість, машинобудування, енергетика та інформаційні технології, створює необхідні передумови для стійкого економічного зростання. У контексті раціонального використання природних ресурсів це означає перехід від простого експорту сировини до експорту продуктів її глибокої переробки, що дозволяє максимізувати економічний ефект та мінімізувати екологічне навантаження.

³⁵⁵ Ukraine Facility Plan. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua> (дата звернення 17.07.2025).

³⁵⁶ Ukrinform. «Хліб» замість «металу»: як Україна намагається втриматися на міжнародних товарних ринках. Укрінформ - актуальні новини України та світу. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3863981-hlib-zamist-metalu-ak-ukraina-namagaetsa-vtrimatisa-na-miznarodnih-tovarnih-rinkah.html> (дата звернення: 16.07.2025).

Особливе місце у цьому процесі посідає модернізація торговельної та логістичної інфраструктури, сприяння зовнішній торгівлі для малого та середнього бізнесу, а також реалізація базових інституційних реформ. Ці кроки є критично важливими для повноцінної інтеграції України в глобальні ланцюги постачання, що, своєю чергою, відкриває нові можливості для ефективного та раціонального використання національних природних ресурсів. Активізація зовнішньої торгівлі має не лише економічне, але й стратегічне значення, зміцнюючи економічну стійкість держави та її геополітичні позиції у світі. Незважаючи на зростаючу взаємозалежність економік країн світу в умовах глобалізації, далеко не всі країни однаковою мірою інтегровані у світову економіку. Аналіз рівня цієї інтеграції та її впливу на раціональне використання ресурсів є ключовим для формування ефективної державної політики.

Для визначення міри залученості економік різних країн у глобальну економічну систему та оцінки ефективності використання їхніх ресурсів у контексті зовнішньоекономічної діяльності, існують такі основні показники:

1. *Питома вага експорту (імпорту) країни в загальному світовому обсязі експорту (імпорту) d_E , d_I* : ці показники відображають частку країни у світовій торгівлі та її внесок у глобальні економічні процеси. Вони обчислюється за формулою:

$$\frac{E_j}{E_{world}} \text{ або } \frac{I_j}{I_{world}}, \quad (1)$$

де E_j – загальний обсяг експорту j -ї країни; E_{world} – загальний обсяг світового експорту.

У 2023 році найбільшими експортерами у світі за часткою у світовому експорті стали Китай (11,76 %), США (10,22 %) та Німеччина (6,57 %). До лідерів також входять Велика Британія, Франція, Нідерланди, Японія, Сінгапур, Індія та Італія. Україна займає 60 місце з часткою 0,17 % [357].

2. *Міра залежності економіки країни від міжнародної торгівлі $D_{зал}$* : цей показник є особливо важливим для України в поточних умовах і обчислюється за формулою:

$$\frac{E_j + I_j}{GDP_j}, \quad (2)$$

де E_j – загальний обсяг експорту j -ї країни; I_j – загальний обсяг імпорту j -ї країни; GDP_j – валовий внутрішній продукт j -ї країни.

3. *Частка окремих країн або груп країн у світовій торгівлі d_{cj}* : цей показник характеризує роль окремих країн (груп країн) на світових товарних ринках і обчислюється як:

³⁵⁷ Percent of world exports by country, around the world. URL: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/share_world_exports/ (дата звернення: 16.07.2025).

$$\frac{E_j}{E_{world}} \text{ або } \frac{\sum_{j=1}^n E_j}{E_{world}}, \quad (3)$$

де E_j – загальний обсяг експорту j -ї країни; n – число країн аналізованої групи, що експортували товари.

4. *Частка окремих країн в експорті окремих товарів (товарних груп) d_{ij}* : цей показник розкриває, в рамках яких галузей і видів виробництв розвивається спеціалізація країни в міжнародному розподілі праці, а також ефективність використання відповідних природних ресурсів. Визначається відповідно до алгоритму розрахунку як:

$$\frac{E_{ij}}{\sum_{j=1}^m E_{ij}}, \quad (4)$$

де E_{ij} – обсяг експорту i -го товару j -ї країни; m – число країн, що експортували i -й товар на світовий ринок.

5. *Частка експорту окремої країни у валовому національному продукті d_{Ej}* : цей показник демонструє, яку частину виробленого валового національного продукту країна направляє на зовнішній ринок або скільки на одиницю валового національного продукту припадає одиниць вивезених товарів:

$$\frac{E_j}{GNP_j}, \quad (5)$$

де GNP_j – обсяг валового національного продукту j -ї країни.

6. *Коефіцієнт залежності національної економіки від імпорту K_{zij}* : відображає, скільки на одиницю виробленого національного валового продукту припадає одиниць ввезених товарів. Обчислюється як:

$$\frac{I_j}{GNP_j}, \quad (6)$$

де I_j – загальний обсяг імпорту j -ї країни.

Режим преференційної торгівлі ЄС з Україною передбачає безмитний та безквотний доступ українських аграрних товарів до ринку європейських країн. Проте, для таких товарів як овес, цукор, яйця, мед, кукурудза, крупи та м'ясо птиці, встановлено обмеження, що базуються на середньорічних обсягах експорту. Якщо обсяги імпорту перевищують ці середні показники, автоматично активується механізм «екстреного гальмування», що передбачає введення тарифних квот або митних зборів. Так, для круп середній річний обсяг імпорту з України становить 20 648,24 тонни. У разі перевищення цього обсягу, імпорт підлягає митному оподаткуванню [358].

7. *Частка експорту у виробництві окремих видів продукції d_{Eij}* : свідчить про те, яка частина виробленого в країні продукту поставляється на експорт, що є індикатором ефективності використання виробничих та ресурсних потужностей. Розраховується як:

³⁵⁸ Дані та аналітика. Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/> (дата звернення: 17.06.2025).

$$\frac{E_{ij}}{Q_{ij}}, \quad (7)$$

де Q_{ij} – обсяг виробництва i -го товару j -ї країни.

8. Частка імпорту у споживанні окремих видів продукції d_{ij} : показує, яка частина в загальному споживанні якого-небудь продукту забезпечується імпортом, виражаючи залежність економіки країни від імпорту окремих товарів:

$$\frac{I_{ij}}{P_{ij}}, \quad (8)$$

де I_{ij} – обсяг імпорту i -го товару j -ї країни; P_{ij} – обсяг споживання i -го товару j -ї країни.

9. Коефіцієнт відносної експортної спеціалізації K_{spec} : характеризує рівень участі країни в міжнародному розподілі праці по якій-небудь товарній позиції (групі), що є важливим для розуміння раціональності використання ресурсів для експорту. Визначається за формулою:

$$\frac{d_{ij}}{d_{i\,world}}, \quad (9)$$

де d_{ij} – частка експорту i -го товару в загальному обсязі експорту j -ї країни; $d_{i\,world}$ – частка експорту i -го товару в загальному обсязі світового експорту.

При $K_{spec} > 1$ є підстава стверджувати, що дана країна спеціалізується у світовому господарстві на виробництві і торгівлі цим товаром.

10. Коефіцієнт диверсифікації K_d обчислюється як:

$$\frac{\sum_{i=1}^n |d_{ij} - d_i|}{2}, \quad \text{або} \quad \frac{\sum_{ш=1}^T |d_{ij} - d_i|}{200}, \quad (10)$$

де n – обсяг товарної номенклатури.

Коефіцієнт диверсифікації визначається в інтервалі від 0 до 1. Якщо показник прагне до 1, значить, країна спеціалізується на світовий ринок у виробництві звуженої номенклатури товарів. При розширенні виробництва експортної продукції даною країною, що реалізовується на світовому ринку, коефіцієнт диверсифікації наближається до 0.

Методика розрахунку коефіцієнтів відносної експортної спеціалізації та диверсифікації застосовна до статистичної оцінки регіональної залученості у зовнішньоекономічні зв'язки країни. Продемонструємо це на прикладі Полтавської області за алгоритмом використання статистичної методології, наданим одним з авторів статті у своїх дослідженнях [359]. За звітний і базисний періоди є дані про структуру експорту Полтавської області та України у цілому, представлені у табл. 1.

³⁵⁹ Кущенко О. І., Мамонтова О. Г. Статистична оцінка залученості української економіки у світові господарські зв'язки. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Т.1. Економічні науки*. 2014. Вип. 3. № 1144. С. 36–40.

1. Товарна структура експорту Полтавської області і України за 2023 і 2024 рр. (% до загального підсумку)

Товарна група	Полтавська область		Україна	
	2023 р.	2024 р.	2023 р.	2024 р.
Живі тварини та продукти тваринного походження	2,1	1,9	3,8	3,9
Продукти рослинного походження	34,2	28,5	32,4	32,4
Жири та масла тваринного або рослинного походження	9,3	8,6	15,6	13,8
Готові харчові продукти	11,1	11,3	9,0	9,0
Мінеральні та хімічні продукти	36,1	42,4	9,1	10,6
Полімери, шкіра та деревина	1,3	1	5,9	5,2
Текстиль, взуття та вироби з них	1	2,1	1,2	1,8
Будівельні матеріали та декоративні вироби	1,4	0,9	11,7	11,6
Механічне устаткування та електроніка	2,6	2,7	8,5	8,8
Інші промислові товари та спеціальна продукція	0,9	0,6	2,9	2,9
Разом	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: складено авторами на основі даних [360, 361].

Аналіз показує, що Полтавська область значно переважає Україну в експорті мінеральних та хімічних продуктів, частка яких у 2024 році склала 42,4 % проти 10,6 % по країні. Це свідчить про високу спеціалізацію регіону на видобутку та переробці відповідних природних ресурсів. Водночас експорт жирів та олій займає меншу частку, ніж у середньому по Україні, що може вказувати на потенціал для диверсифікації та більш глибокої переробки аграрної сировини.

Обчислимо коефіцієнти відносної експортної спеціалізації за формулою (9) та представимо результати розрахунку у табл. 2.

2. Коефіцієнти відносної експортної спеціалізації по товарних групах

Товарна група	Роки	
	2023	2024
Живі тварини та продукти тваринного походження	0,5526	0,4872
Продукти рослинного походження	1,0556	0,8796
Жири та масла тваринного або рослинного походження	0,5962	0,6232
Готові харчові продукти	1,2333	1,2556
Мінеральні та хімічні продукти	3,9670	4,0000
Полімери, шкіра та деревина	0,2203	0,1923
Текстиль, взуття та вироби з них	0,8333	1,1667
Будівельні матеріали та декоративні вироби	0,1197	0,0776
Механічне устаткування та електроніка	0,3059	0,3068
Інші промислові товари та спеціальна продукція	0,3103	0,2069

Джерело: розраховано авторами за даними табл. 1.

³⁶⁰ Товарна структура зовнішньої торгівлі Полтавської області. ГУС у Полтавській області. URL: <https://www.pl.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 17.07.2025).

³⁶¹ Товарна структура зовнішньої торгівлі України. Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2025/zd/tsztt/arh_tsztt2025_u.html (дата звернення: 17.07.2025).

Розкриємо значення коефіцієнтів відносної спеціалізації по товарних групах: найвищі значення коефіцієнтів зафіксовано в групі «Мінеральні та хімічні продукти», де Полтавська область демонструє надзвичайно високу експортну спеціалізацію у 2024 році (4,0000), що підтверджує домінування цієї галузі в регіональному обсягу експорту. Також перевищення одиниці спостерігається у групі «Готові харчові продукти» (1,2556 у 2024 році), а в 2024 році вперше вище одиниці піднявся коефіцієнт у категорії «Текстиль, взуття та вироби з них» (1,1667), що свідчить про зростання присутності цих товарів в експортній структурі Полтавщини. Це може бути результатом нових інвестицій або переорієнтації виробництва.

У більшості інших груп коефіцієнти залишаються нижчими за 1, зокрема «Будівельні матеріали та декоративні вироби» (0,0776 у 2024 році), «Полімери, шкіра та деревина» (0,1923), «Механічне устаткування та електроніка» (0,3068), що вказує на низький рівень спеціалізації в цих сегментах порівняно з середнім по Україні. Отже, дані табл. 2 чітко ілюструють основні напрями спеціалізації експорту саме Полтавської області, підтверджуючи провідну роль сировинних ресурсів (мінеральні та хімічні продукти), водночас вказуючи на недорозвиненість оцих високотехнологічних галузей у структурі регіонального експорту. Це підкреслює необхідність стратегічного планування для більш раціонального використання ресурсів та розвитку виробництв з високою доданою вартістю.

Розрахуємо коефіцієнти диверсифікації за формулою (10):

$$\begin{aligned}
 & \text{– для базисного періоду} \\
 K_d^o &= \frac{|0,02 - 0,04| + |0,34 - 0,32| + |0,09 - 0,16| + |0,11 - 0,09| + |0,36 - 0,09| + |0,013 - 0,06| + |0,01 - 0,01| + |0,01 - 0,12| + |0,03 - 0,09| + |0,01 - 0,03|}{2} \\
 &= \frac{0,619}{2} = 0,31 \\
 & \text{– для звітного періоду} \\
 K_d^1 &= \frac{|0,02 - 0,04| + |0,29 - 0,32| + |0,09 - 0,14| + |0,11 - 0,09| + |0,42 - 0,11| + |0,01 - 0,05| + |0,02 - 0,02| + |0,01 - 0,12| + |0,03 - 0,09| + |0,01 - 0,03|}{2} \\
 &= \frac{0,688}{2} = 0,34
 \end{aligned}$$

Для умов даного прикладу $K_d^1 > K_d^o$. Отже, Полтавська область у 2024 році у порівнянні з 2023 роком розширила експортну номенклатуру вироблюваних товарів. Це свідчить про певну тенденцію до диверсифікації, хоча коефіцієнт все ще далекий від нуля, що вказує на збереження спеціалізації на обмеженому колі товарів.

У сучасних умовах глобалізації та трансформації світових ринків значення диверсифікації бізнесу зазнало змін. Якщо у середині 1970-х років диверсифікація вважалася одним із ключових інструментів підвищення конкурентоспроможності компаній, що дозволяв досягати

переваг за рахунок ефекту масштабу та внутрішнього перерозподілу капіталу між підрозділами з різною прибутковістю, то сьогодні акценти зміщуються. Раніше вважалося, що високодиверсифіковані корпорації можуть ефективно управляти фінансовими потоками, спрямовуючи ресурси від менш ефективних напрямів до більш прибуткових, що зміцнювало їхню позицію на ринку.

На даний момент спостерігається протилежна тенденція – процеси деконгломерації, оптимізації корпоративних структур, зосередження на основних профільних напрямках діяльності. Компанії активно відмовляються від непрофільних активів, надаючи перевагу вузькій спеціалізації, що дозволяє підвищити ефективність управління, поліпшити якість продукції та гнучкіше реагувати на зміни кон'юнктури ринку. Це має прямий вплив на раціональність використання ресурсів, оскільки вузька спеціалізація може сприяти більш ефективному управлінню конкретними видами ресурсів та їх глибокій переробці.

Ефективність зовнішньоторговельної діяльності також досліджується у динаміці, із застосуванням сучасних кількісних методів аналізу, зокрема широке використання індексного аналізу дозволяє оцінювати вплив окремих чинників на зміну експортно-імпортних потоків та конкурентоспроможність товарів на міжнародних ринках. Це є важливим інструментом для моніторингу та адаптації стратегій раціонального регіонального використання природних ресурсів.

Для визначення ролі кожного регіону в зовнішній торгівлі України доцільно розрахувати регіональну структуру. Частки регіонів у загальному обсязі експорту і імпорту України в 2024 р. представлені на рис. 1.

У 2024 році найбільшу частку в загальному обсязі експорту України забезпечило місто Київ – його внесок становив 27,3 % усіх експортних поставок країни, що еквівалентно 11,41 млрд дол. США. Це значно більше, ніж у будь-якого іншого регіону. Друге місце за експортною активністю посіла Дніпропетровська область з 14,3 % у структурі національного експорту. Львівська область зайняла третю позицію з часткою 6,5 %, що також свідчить про її значну зовнішньоекономічну активність. Інші області, такі як Київська, Вінницька, Запорізька, Полтавська та Одеська, мають частки, що коливаються у межах 4–5 %, демонструючи стабільну участь у зовнішній торгівлі товарами.

Імпорт можна охарактеризувати наступним чином: майже половина усіх товарів, що ввозилися до України, проходила через Київ – 47,1 % або понад 33,29 мільярда доларів США. З великим відривом за Києвом ідуть Львівська область з 8,2 %, Дніпропетровська з 7,7 % та Київська область з 7,6 %. Значний обсяг імпорту також спостерігався в Одеській, Волинській та Харківській областях. Це свідчить про концентрацію імпортних потоків переважно у великих економічних центрах і регіонах з розвинутою логістичною інфраструктурою.

Рис. 1. Частка експорту й імпорту регіонів України в 2024 році

Примітка: Е – частка експорту регіону у загальному експорті країни; І – частка імпорту регіону.

Джерело: візуалізовано авторами на основі даних [362].

Деякі області демонструють позитивне сальдо зовнішньої торгівлі, зокрема, Запорізька область, Полтавська та Черкаська. Натомість місто Київ, хоча й лідирує за експортом, імпортує значно більше, що призводить до одного з найбільших негативних торговельних сальдо в країні. Аналогічна ситуація спостерігається у Львівській та Київській областях. Загалом, найбільш активні у сфері експорту регіони, як правило, водночас залишаються найбільшими імпортерами, що вказує на високий рівень зовнішньоекономічної інтеграції саме цих частин України.

Проведена аналітична оцінка рівня інтеграції України у світове господарство в умовах повномасштабної війни та глобальних економічних трансформацій дозволила сформулювати низку ключових висновків та рекомендацій, що є критично важливими для забезпечення раціонального використання природних ресурсів та сталого розвитку країни.

Позиція України у світовій торгівлі та її виклики:

– Україна, незважаючи на значний аграрний та сировинний потенціал, посідає відносно низьке 60-те місце у світовому експорті (0,17% у 2023 році). Це свідчить про необхідність посилення інтеграційних процесів та підвищення конкурентоспроможності національної продукції;

³⁶² Регіональні обсяги зовнішньої торгівлі товарами. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 23.07.2025).

– сучасні виклики, спричинені війною, вимагають не лише збереження існуючих позицій, а й активного пошуку нових ринків та диверсифікації експортних потоків, що має пряий вплив на ефективність використання природних ресурсів.

Регіональна спеціалізація та її вплив на використання ресурсів (на прикладі Полтавської області):

1. Аналіз товарної структури експорту Полтавської області виявив її високу спеціалізацію на мінеральних та хімічних продуктах (42,4 % у 2024 році), що значно перевищує середньоукраїнський показник. Це підтверджує домінуючу роль видобувної та переробної промисловості, яка базується на використанні відповідних природних ресурсів регіону.

2. Водночас, низькі коефіцієнти спеціалізації в інших високотехнологічних галузях (наприклад, машинобудування, електроніка) вказують на недорозвиненість виробництв з високою доданою вартістю. Це створює потенціал для більш раціонального використання ресурсів шляхом їх глибокої переробки та створення кінцевої продукції, а не лише сировини.

Тенденції диверсифікації та спеціалізації:

1. Розрахунок коефіцієнтів диверсифікації показав незначне розширення експортної номенклатури Полтавської області у 2024 році порівняно з 2023 роком. Це свідчить про позитивну, хоча й повільну, тенденцію до зменшення залежності від вузького кола товарів.

2. Глобальна тенденція до деконгломерації та зосередження на профільних напрямках підкреслює важливість ефективного управління ресурсами в рамках вузької спеціалізації, що може сприяти підвищенню якості та конкурентоспроможності продукції.

Рекомендації для підвищення рівня інтеграції та раціонального використання ресурсів:

Диверсифікація експорту: Необхідно стимулювати розвиток виробництв з високою доданою вартістю, особливо в регіонах з високою сировинною спеціалізацією, для переходу від експорту сировини до експорту готової продукції. Це дозволить більш раціонально використовувати природні ресурси та збільшити валютні надходження.

Модернізація інфраструктури: Подальше інвестування в модернізацію торговельної та логістичної інфраструктури є критично важливим для зменшення витрат та підвищення ефективності зовнішньоторговельних операцій, що опосередковано сприятиме раціональному використанню ресурсів (наприклад, зменшення втрат при транспортуванні).

Інституційні реформи та підтримка МСБ: Реалізація базових інституційних реформ та активна підтримка малого та середнього бізнесу у зовнішньоторговельній діяльності відкриє нові можливості для

залучення ширшого кола суб'єктів господарювання до міжнародних ринків, що може сприяти більш гнучкому та ефективному використанню місцевих ресурсів.

Застосування кількісних методів аналізу: Широке використання сучасних кількісних методів аналізу, зокрема індексного аналізу та коефіцієнтів спеціалізації/диверсифікації, дозволить здійснювати постійний моніторинг ефективності зовнішньоторговельної діяльності та оперативно коригувати стратегії раціонального використання природних ресурсів.

Екологізація та сталий розвиток: Усі заходи з інтеграції у світове господарство мають здійснюватися з урахуванням принципів раціонального використання природних ресурсів та екологізації виробництва, що відповідає глобальним викликам зміни клімату та збереження біорізноманіття.

Реалізація цих рекомендацій сприятиме не лише зміцненню позицій України на міжнародних ринках, але й забезпечить більш ефективне та стає використання її природних ресурсів, що є фундаментальною умовою для довгострокового економічного зростання та процвітання в умовах глобальних викликів.

Додаток Ж

Стаття «Аналітичне дослідження міжнародної діяльності України» в
Студентському науковому журналі «UNIVERSUM | № 5 Лютий 2024»

ЗМІСТ**РОЗДІЛ 1.
ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА
СФЕРА ОБСЛУГОВУВАННЯ**

ОСОБЛИВОСТІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ НА ПРИКЛАДІ РЕСТОРАНУ «MONICA PINZA PASTA BAR» Сосюкіна Є.О., Науковий керівник: Семенов В.Ф.	6
---	---

**РОЗДІЛ 2.
ФІНАНСИ ТА БАНКІВСЬКА СПРАВА;
ОПОДАТКУВАННЯ, ОБЛІК І АУДИТ**

ДІАГНОСТИКА ЙМОВІРНОСТІ БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ У ПРИФРОНТОВИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ НА ПРИКЛАДІ АТ «ФАРМАК» ТА ТОВ «ФАРМАЦЕВТИЧНА КОМПАНІЯ «ЗДОРОВ'Я»» Братусь І.В., Науковий керівник: Докієнко Л.М.	18
---	----

**РОЗДІЛ 3.
МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ Крупа А.Р., Науковий керівник: Куценко О.І.	25
ВПЛИВ ВІЙНИ НА ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ В УКРАЇНУ Грушко О.О., Науковий керівник: Стратійчук В.М.	34
СПІВПРАЦЯ МІЖ КАЗАХСТАНОМ, ТУРЕЧЧИНОЮ ТА АЗЕРБАЙДЖАНОМ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ Довбня Ю.А., Науковий керівник: Панасенко Г.С.	41

**РОЗДІЛ 4.
ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО**

ДЖЕРЕЛА І КАНАЛИ ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЯКІ МОЖНА ВИКОРИСТАТИ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ Бабіч Д.Д., Слівінська К.В., Науковий керівник: Кисельов А.О.	47
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАСОБІВ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ Гулак А.О., Будулатій Я.Р., Науковий керівник: Кисельов А.О.	51
ЗДІЙСНЕННЯ ТАКТИЧНОГО КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ Івоніна А.О., Яворський Р.Я., Науковий керівник: Кисельов А.О.	56
КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ Ченцова А., Гусєва С., Науковий керівник: Кисельов А.О.	62

РОЗДІЛ 3.

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Крупа Анжела Романівна

здобувач вищої освіти економічного факультету

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна***Науковий керівник: Кущенко Олена Іванівна**

канд. екон. наук, доцент, доцент ЗВО кафедри статистики, обліку та аудиту

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

АНОТАЦІЯ. У статті розкрито основоположні принципи та тенденції розвитку зовнішньоторговельних товарних потоків України в ув'язці з аналізом її макроекономічної ситуації і кон'юнктури світових ринків. Детально розглянуто ефективність роботи зовнішньої торгівлі, яка визначається за результатами зовнішньоторговельного балансу. Пропонується підвищення рівня забезпечення повного та достовірного обліку даних про експорт та імпорт України. Методологія аналізу представлених у статті показників є фундаментом інформаційного забезпечення органів виконавчої та законодавчої влади даними статистики зовнішньої торгівлі для прийняття ними рішень у галузі державного регулювання ринку України. Запропоновано рекомендації про подальший розвиток зовнішньоекономічної діяльності, розробки політики України і міжнародних організацій, а також дана статистична оцінка процесів, що відбуваються.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: зовнішньоекономічна діяльність, сальдо зовнішньої торгівлі, географічна структура експорту та імпорту.

Вступ. Рубіж 20 - 21 століть - межа тисячоліть, що розділяє епоху складного, суперечливого розвитку світової економіки, ознаменувалася серйозними економічними кризами та водночас прогресивними тенденціями розвитку. Світова економічна система вперше в історії трансформується на єдиний організм, де кожна національна складова має свою функціональну специфіку.

Не відстає від цих процесів і Україна. Здобуття державної незалежності зумовило появу нових економічних відносин у галузі зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Таким чином, вступ країни на шлях самостійного розвитку

вимагав нової концепції зовнішньоекономічної політики.

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується високим рівнем інтернаціоналізації виробництва та глобалізації світових відносин. Зараз можна сміливо сказати, що всі країни залежать одна від одної. Природно, сила взаємозалежності різна, проте не можна вважати, що будь-які економічні чи політичні зміни в одній країні не призведуть до будь-яких змін в іншій країні. Одним з основних напрямків світової економіки є вивчення та аналіз зовнішньоекономічної діяльності країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку зовнішньоекономічної діяльності України була предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів: Г.В. Артамонова, В.М. Балдинюк, В.В. Гобела, О.О. Легостаєва, О. Люба, О.І. Куценко, О.В. Баженова, А.О. Касич, А.В. Мазур, Ю.В. Макогона, І.Г. Манцурова, В.С. Михайлова, З.О. Пальян, Д.С. Покришки, Г.С.Столярова, А.А. Шустікова та інших дослідників, а також наукових установ та організацій НАН України [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Методологія. Робота базується на загальноекономічних та статистичних методах дослідження: статистичному спостереженні, зведенні та групуванні, узагальнюючих статистичних показниках звітності ЗЕД, побудові, оцінці та порівнянні рядів динаміки, індексному, табличному та графічному методах статистичного аналізу.

Результати дослідження. Зовнішньоекономічна діяльність держави є одним із головних напрямів розвитку багатьох сучасних держав, джерелом товарів, виробництво яких неможливе всередині країни, а також доходів від експортно-імпортних операцій. Багатьом держав, де з певних причин відсутні виробничі процеси, зовнішньоекономічна діяльність – єдиний спосіб забезпечення себе необхідними товарами [6].

Статистика зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) одна із галузей економічної статистики. Предметом її вивчення є кількісна сторона зовнішньоекономічної діяльності регіонів, а також країни загалом у конкретному якісному прояві.

Економічна та соціальна сутність зовнішньоекономічних зв'язків полягає у їх значенні у розвитку національної економіки, а також у вирішенні завдань внутрішньої та зовнішньої політики країни і насамперед у зростанні ефективності виробництва та на цій основі підвищенні добробуту населення.

Сьогодні в Україні більша частина зовнішньоекономічних операцій відбувається не на державному рівні, а на рівні приватного підприємництва, а держава лише встановлює правові норми, які регулюють правильність і законність міжнародного співробітництва.

Нормативно-правова база зовнішньоекономічної діяльності в Україні

РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

включає: Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність», який дає визначення основним термінам, застосовуваним у практиці зовнішньоекономічної діяльності; закріплює основні принципи і правила здійснення ЗЕД, визначає коло суб'єктів, їх права та обов'язки та інше; Закон України «Про валюту і валютні операції», що визначає правові засади здійснення валютних операцій, валютного регулювання та валютного нагляду в Україні, права та обов'язки суб'єктів та інше; Закон України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності», визначає засади державної підтримки експортної діяльності шляхом страхування, гарантування, часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами, забезпечення захисту українських експортерів від ризиків фінансових втрат і підвищення конкурентоспроможності українських виробників на світових ринках [7; 8; 9].

Зовнішньоекономічна діяльність надає сильний вплив на соціально-економічний розвиток країни, підвищуючи ефективність суспільного виробництва, забезпечуючи раціональне використання трудових ресурсів та інвестицій, стимулюючи інноваційний розвиток.

Характеристика зовнішньоекономічної сфери визначена ієрархією понять (рис.1).

Рис. 1. Ієрархія понять зовнішньоекономічної сфери

Джерело: [4].

Найбільш загальне визначення зовнішньоекономічної сфери представлено поняттям «зовнішньоекономічні відносини». Його смислове значення вказує на те, що дана сфера економіки є особливою сукупністю відносин між людьми. Люди завжди певним чином організовані, що дозволяє бути реальними учасниками даних відносин, економічними суб'єктами.

Зовнішньоекономічні відносини – це відносини економічних суб'єктів цієї країни до економічних суб'єктів інших країн. Вони безпосередньо висловлюють національні особливості сторін, що співвідносяться. Інакше висловлюючись, зовнішньоекономічні відносини – це своєрідний спосіб виявлення особливостей національної економіки та водночас – ступеня її відповідності наднаціональному змісту міжнародних економічних відносин.

У історичному аспекті зовнішньоекономічні зв'язки є продуктом цивілізації, оскільки виникають із появою держави і еволюціонують водночас із її розвитком. В економічному аспекті зовнішні економічні зв'язки - сукупність напрямків, форм, методів і засобів торговельно-економічного, науково-технічного співробітництва, а також валютно-фінансових та кредитних відносин між країнами з метою раціонального використання переваг міжнародного поділу праці, можливостей міжнародних економічних відносин для підвищення економічної ефективності, господарської та підприємницької діяльності.

Спільним показником зовнішньоекономічної діяльності країни є платіжний баланс. Негативне сальдо зовнішньої торгівлі, яке переважає, пов'язане з нестабільною ситуацією в країні через окупацію територій в 2014 році, економічною кризою та низькою конкурентоспроможністю експортованих товарів. (табл.1). Це несприятлива ситуація для економіки країни, бо саме зростання обсягів експорту зумовлює зростання ВВП.

Таблиця 1.

**Сальдо зовнішньої торгівлі товарами України
у 2014-2023 роках (млн. дол. США)**

Показник	Роки									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023(січень-листопад)
Експорт	53913	38127	36361	43428	47335	50054	49231	65870	44443	32841
Імпорт	54381	37516	39250	49439	57187	60800	53675	69963	55224	57292
Сальдо зовнішньої торгівлі	-468	611	-2889	-6011	-9852	-10746	-4444	-4093	-10781	-24451

Джерело: [10;11].

Погіршення стану, яке відбулося ще в 2018 році дало несприятливу кон'юнктуру на світових товарних ринках (зниження попиту та світових цін); економічну кризу; нові правила перетину кордону; курсові коливання світових валют; нестабільність курсу національної валюти. Роки 2020 та 2021 характеризуються більш позитивними показниками: в 2020 році за рахунок зниження імпорту, а в 2021 році - збільшення експорту, що свідчило про покращення зовнішньоекономічної діяльності. Але військові дії в 2022 році призвели до значного зменшення експорту, негативна тенденція прослідковується і в 2023 році, де негативне сальдо зовнішньої торгівлі

РОЗДІЛ 3.**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

становить -24451 млн. дол. США.

За рівнем усупільнення статистика зовнішньоекономічних зв'язків має таку градацію (рис. 2).

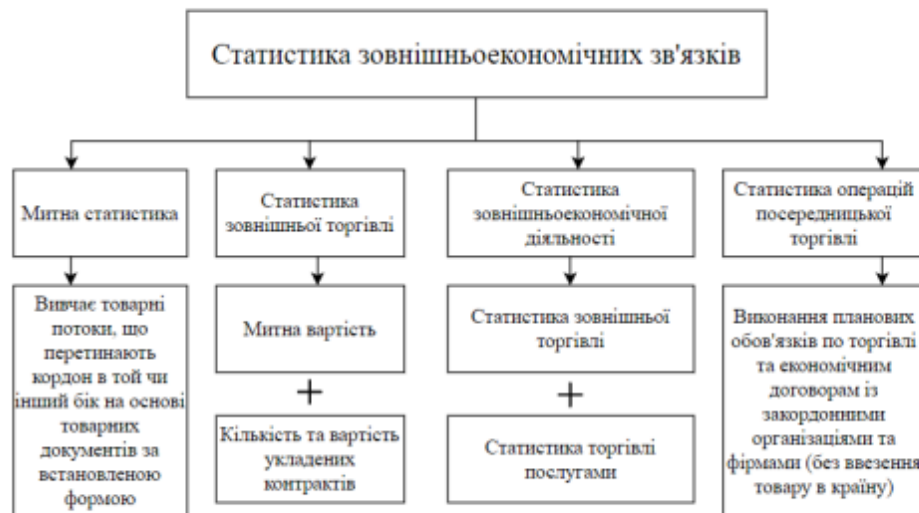

Рис. 2. Складові статичної оцінки та аналізу зовнішньоекономічних зв'язків

Джерело: [4].

Як за кордоном, так і в Україні найбільш розробленою є статистика зовнішньої торгівлі товарами та митна статистика. Статистична інформація про зовнішньоекономічну діяльність необхідна на всіх рівнях: від міжнародних, урядових та неурядових організацій та підприємств, прямо чи опосередковано пов'язаних зі сферою зовнішньоекономічної діяльності, національних адміністрацій, які розробляють та проводять державну політику в цій галузі економіки, до безпосередніх виробників експортно-орієнтованих товарів та послуг, які прагнуть вижити в конкурентній боротьбі на міжнародному ринку. У процесі роботи всі вони потребують достовірної інформації про міжнародну торгівлю [4].

З метою суттєвого підвищення ефективності участі України у міжнародному поділі праці, у світових зв'язках, зміни становища у зовнішньоекономічній сфері, основний акцент слід зробити на державну підтримку.

Обумовлена російським широкомасштабним воєнним вторгненням соціально-економічна та гуманітарна криза вимагає вирішення багатьох питань, одне з них підтримка національних підприємств, що займаються експортом. Численні ініціативи органів державної влади спрямовані на

максимальне забезпечення роботи виробничого сектору, зменшення руйнівних наслідків втрати частини промислового потенціалу, полегшення умов ведення господарської діяльності, стимулювання євроінтеграційних зрушень. Необхідно збільшити кредитування за мінімальними ставками підприємств, профінансувати проекти, спрямовані на ресурсо- та енергозбереження. Для зниження собівартості продукції підприємств необхідно зменшити тарифи на електроенергію, залізничні тарифи тощо. Також уряду потрібно сприяти розширенню споживання продукції вітчизняного виробництва на внутрішньому ринку шляхом впровадження балансів виробництва та споживання продукції підприємствами з усіх галузей економіки. Крім того, державі необхідно підвищити ефективність міждержавних та міжурядових заходів для збереження та розширення ринків збуту продукції підприємств України, а також підтримувати заходи вітчизняних промисловців щодо захисту внутрішнього ринку від недобросовісного імпорту [2].

Подальше формування зовнішньоекономічної діяльності держави здійснюється з урахуванням виявлених проблем. Україна в умовах економічної кризи має зосередитись на підтримці вітчизняного виробника, а також експорті своєї продукції з одночасним обмеженням імпорту.

Статистичне дослідження експорту та імпорту дало цікаві результати у географічному розподілі. Результати розрахунку структури експорту та імпорту, представлені на рис. 3 та 4, дають чітку характеристику зовнішньоекономічних зв'язків із найбільш значущими країнами-партнерами у 2023 році.

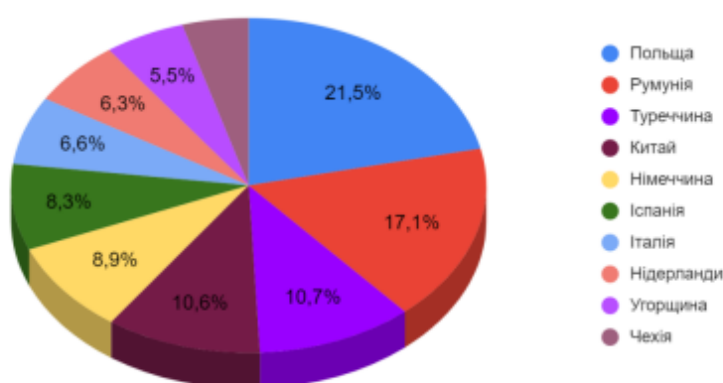

Рис. 3. Географічна структура експорту товарів України у 2023 році (січень-листопад)
Джерело: [10;11].

Дослідження географічної структури зовнішньої торгівлі показало, що

РОЗДІЛ 3.**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

найважливішими торговими партнерами України в експорті є країни Європи, а саме Польща, Румунія, Туреччина та Китай (рис.3). Більшу частину в експорті займають сільськогосподарські продукти: зернові культури (кукурудза, пшениця і тд), рослинні олії (соняшникова, ріпакова, соєва). Таким чином, Україна найбільше екпортує порівняно дешеvu продукцію первинного сектора економіки.

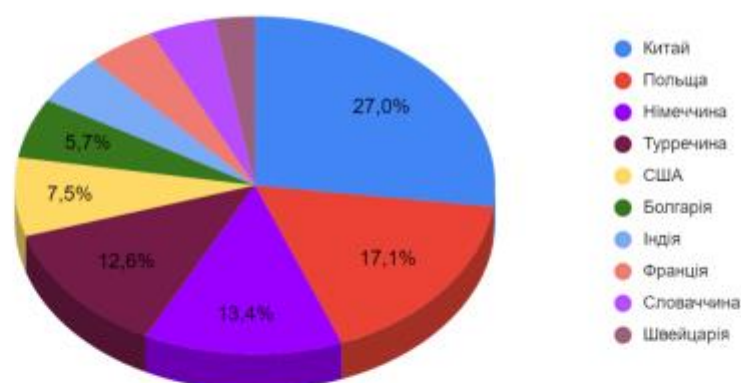

Рис. 4. Географічна структура імпорту товарів України в 2023 році (січень-листопад)

Джерело: [10;11].

Географічна структура імпорту України демонструє, що найбільшими постачальниками продукції є Китай, Польща, Німеччина та Туреччина (рис.4). Україна імпортує електричне обладнання, машини та хімічну продукцію з Китаю; паливо з Польщі; газ, транспортні засоби, електричне обладнання з Німеччини; паливо з Туреччини та інше.

Висновки та рекомендації. Дослідження географічної структури зовнішньої торгівлі дозволяє зрозуміти ключові економічні зв'язки України з іншими країнами. Це є важливою інформацією для розвитку ефективних торговельних стратегій, забезпечення стійкості економіки та підвищення конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

За підсумками проведеного аналізу слід наголосити на тому, що великою перешкодою у міжнародних економічних відносинах є низька конкурентоспроможність української продукції, її невідповідність міжнародним стандартам. Значною перешкодою України на шляху до світового ринку є також нераціональна структура експорту, що має сировинну спрямованість, властиву лише слабозрозвиненим країнам. Слід врахувати і незавершену структуру імпорту та неефективне використання надходжень від продажу товарів за кордон.

До гострих проблем слід зарахувати і незбалансованість товарообміну.

Стає небезпечним аргументом тенденція до зростання зовнішньої заборгованості з боку України. На жаль, наша держава все більше поринає у проблему, властиву країнам «третього світу» у 80-ті роки. які мали зовнішню заборгованість у твердій валюті.

На підставі проведеного статистичного аналізу експорту та імпорту України у 2023 році можна висунути кілька рекомендацій для уряду з метою покращення зовнішньоекономічних зв'язків та стимулювання економічного зростання.

Більшість експортних операцій пов'язані із сільськогосподарською продукцією, тому важливо вивчити та використати можливості розширення експорту в інші галузі. Уряд може сприяти розвитку та підтримці інноваційних галузей, що мають потенціал для високотехнологічного експорту. Створення електричного обладнання в країні дозволить зменшити його імпорт та зробити закупівлю його дешевшою.

Підтримка малих та середніх підприємств, які займаються експортом продукції: малі та середні підприємства є важливим рушієм економіки. Уряд може розглядати можливості надання фінансової підтримки, консультування та легалізації для розвитку малих та середніх експортерів.

Доповнюючи попередню рекомендацію, пропонуємо підтримку науково-дослідницьких проектів та інноваційних підприємств, що сприятиме введенню високотехнологічної продукції на міжнародні ринки. Це допоможе розширити асортимент експортних товарів та збільшити конкурентоспроможність.

Спостереження та аналіз ринкових тенденцій у країнах-партнерах може допомогти уряду адаптувати свою економічну політику та займати вигідні позиції в світових торговельних відносинах. Проведення консультаційної допомоги для підприємств-експортерів.

Список використаних джерел:

- [1] Артамонова Г. Зовнішня торгівля України з ЄС: можливості та виклики. Журнал європейської економіки. THEY: 2019. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1398/1389> (дата звернення 06.02.2024 року).
- [2] Балдинюк В.М. Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності України // Причорноморські економічні студії. 2022. №74. С. 36-44. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/31244.pdf> (дата звернення 06.02.2024 року).
- [3] Гобела В. В. Управління зовнішньоекономічною діяльністю & Management of Foreign Economic Activity: навч. посіб. Львів: 2021. 244 с. URL: <http://jeej.wunu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/1398/1389> (дата звернення 06.02.2024 року).
- [4] Kushchenko Olena. Theoretical and methodological bases of custom market research. Development of Ukraine's customs policy in the context of European integration: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. 276 p. С.130-148. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp> (дата звернення 09.02.2024 року).
- [5] Легостаєва О. О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України // Науковий погляд: економіка та управління. 2020. №2 (68). С. 28 -32 URL: <http://biblio.umsf.dp.ua/jspui/handle/123456789/3974> (дата звернення 09.02.2024 року).

РОЗДІЛ 3.**МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ**

- [6] Люба О. Еволюція і суть зовнішньоекономічної діяльності як основи соціально-економічного розвитку // Вісник економіки. 2021. № 4. С. 87-101. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/45693> <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 06.02.2024 року).
- [7] Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII: станом на 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19#n169> (дата звернення 06.02.2024 року).
- [8] Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-XII: станом на 31.12.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення 06.02.2024 року).
- [9] Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності: Закон України від 20.12.2016 р. № 1792-VIII: станом на 01.01.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1792-19#Text> (дата звернення 06.02.2024 року).
- [10] Статистична інформація. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 06.02.2024 року).
- [11] UN Comtrade Database. URL: <https://comtradeplus.un.org/> (дата звернення 06.02.2024 року).

Додаток Е

Тези для участі у VII Міжнародній науково-практичній конференції

«SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD»

Торонто, Канада. 04-06.05.2023 року

CERTIFICATE
is awarded to
Krupa Anzhela
for being an active participant in
VII International Scientific and Practical Conference
**“SCIENTIFIC RESEARCH
IN THE MODERN WORLD”**
24 Hours of Participation
(0,8 ECTS credits)
TORONTO
4-6 May 2023
sci-conf.com.ua

SCI-CONF.COM.UA

SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD

**PROCEEDINGS OF VII INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
MAY 4-6, 2023**

**TORONTO
2023**

86. *Stoliarchuk V.* 519
INVESTING IN EDUCATION AND TECHNOLOGY: LIBERAL PARTY INITIATIVES FOR ENHANCED UKRAINE-CANADA COLLABORATION
87. *Барабаш Н. С., Назаревич-Марченко С.* 526
БАНКІВСЬКИЙ НАГЛЯД ЯК ГОЛОВНИЙ СПОСІБ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ
88. *Батракова Т. І., Колісник А. В.* 530
ВІЙНА В УКРАЇНІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ
89. *Батракова Т. І., Курдупа В. С.* 539
ЗОЛОТО, ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ХЕДЖУВАННЯ ПІД ЧАС КРИЗОВИХ ЯВИЩ
90. *Гордієнко М. І., Василега С. В.* 549
СУТНІСТЬ ТА ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ СВИНАРСТВА
91. *Закржевська Г. К.* 554
ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ У ФОП І ГРУПИ
92. *Копань К. Є.* 563
ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
93. *Кравчук Р. С., Череп Г. В.* 567
КАДРОВА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
94. *Крупа (Гаджимурадова) А. Р., Чала Т. Г.* 572
ВИКОРИСТАННЯ СТАНДАРТНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОРІВНЯННОСТІ МІЖНАРОДНОЇ СТАТИСТИКИ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ
95. *Сушко Х. В.* 578
ВІРТУАЛЬНИЙ ТУРИЗМ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ
96. *Яременко О. Ф.* 585
РОЛЬ ЕКОНОМІЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ
- LEGAL SCIENCES**
97. *Горнініч О. О., Чорна А. Г.* 588
РОЗБІЙ ЯК КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ
98. *Григорчук М. В., Микитин Р. С.* 592
ПЕРЕГОВОРИ ЯК АЛЬТЕРНАТИВНИЙ СПОСІБ ВИРІШЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ СПОРІВ
99. *Заснов І. О., Пальченко А. А.* 597
СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДИСПАШЕРІВ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

УДК 311.21

**ВИКОРИСТАННЯ СТАНДАРТНОЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГОВОЇ
КЛАСИФІКАЦІЇ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОРІВНЯННОСТІ
МІЖНАРОДНОЇ СТАТИСТИКИ ТОРГІВЛІ ТОВАРАМИ**

Крупа (Гаджимурадова) Анжела Романівна

бакалавр

Чала Тетяна Георгіївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський Національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Анотація. Метою дослідження є обґрунтування необхідності використання міжнародних статистичних класифікацій. Для досягнення поставленої мети у статті узагальнено міжнародний досвід забезпечення єдності методологічних принципів статистичного вивчення економічних процесів на основі стандартної міжнародної торгової класифікації (СМТК - SITC – Standard International Trade Classification), що дозволяє забезпечити коректність міжкраїнових зіставлень під час використання міжнародної статистичної бази даних UN Comtrade Database, а також публікації різноманітних аналітичних оглядів.

Ключові слова: бази даних, міжкраїнові зіставлення, стандартна міжнародна торгова класифікація, статистична класифікація, UN Comtrade Database.

Пошук підходів до забезпечення порівнянності міжнародної статистики торгівлі товарами тривав протягом дуже тривалого часу. Лише в 1930-х роках відбулися значні зміни, спрямовані на вирішення проблеми, а саме у 1938 році Ліга Націй опублікувала звіт Комітету статистичних експертів «Мінімальний список товарів для статистики міжнародної торгівлі», який базувався на перегляді проекту митної номенклатури 1937 року [1].

З моменту появи «Мінімального списку ...» відбулося багато змін як у структурі міжнародної торгівлі товарами, так і в потребах країн, міжурядових органів і міжнародних агентств у більшій міжнародній порівнянності даних про торгівлю [1].

Отже, Статистична комісія ООН на своїй третій сесії рекомендувала підготувати перегляд «Мінімального списку ...» Ліги Націй. У співпраці з урядами та за допомогою експертів-консультантів Секретаріат Організації Об'єднаних Націй у 1950 р. підготував Стандартну міжнародну торговельну класифікацію Організації Об'єднаних Націй (яка розглядалася як «оригінальна» СМТК). У липні 1950 р. Економічна і соціальна рада ООН за рекомендацією Статистичної комісії закликала уряди усіх країн світу використовувати СМТК.

До 1960 року багато країн збирали дані про міжнародну торгівлю товарами відповідно до оригінальної СМТК або відповідних до неї національних класифікацій, а основні міжнародні організації прийняли СМТК як основу для звітності статистики міжнародної торгівлі. Деякі країни також використовували оригінальну СМТК як основу своїх митних номенклатур [1].

У той же час у багатьох європейських країнах, а також у ряді країн інших регіонів світу, номенклатура митних тарифів ґрунтувалася на тарифній номенклатурі (БТН – BTN – Brussels Tariff Nomenclature), 1955 р. Ради митного співробітництва. БТН була міжнародно узгодженою номенклатурою, за якою товари згруповані відповідно до природи матеріалу, з якого вони виготовлені, як це було традиційно в митних номенклатурах. Отже, дані на основі БТН, щоб надати економічну статистику потрібно було здійснити перегрупування, оскільки для економічного аналізу необхідно, щоб агрегати були доступні для таких класів товарів, як продукти харчування, сировина, хімікати, машини та транспортне обладнання, а також для угруповань товарів за стадією виготовлення та промисловим походженням. Перегрупування даних БТН у формі оригінальної СМТК включало численні підрозділи позицій БТН. Тому для перегрупування знадобилися значні статистичні ресурси, що створювало серйозні незручності для розвинутих країн і майже непереборні перешкоди для

країн, чий статистичні ресурси були обмежені, коли вони намагалися використовувати як оригінальні СМТК, так і БТН [1]. Щоб покращити цю ситуацію, група експертів із країн і міжурядових установ, використовуючи як оригінальну СМТК, так і БТН, підготувала переглянута СМТК. Статистична комісія на своїй одинадцятій сесії рекомендувала країнам, які збирають дані відповідно до початкової СМТК, перейти до переглянутої СМТК, а країнам, які починають збирати дані міжнародної торгівлі вперше, зразу робили це на основі переглянутої СМТК.

Процес перегляду СМТК тривав безперервно. 7 травня 1975 року Економічна і Соціальна Рада прийняла резолюцію, що рекомендував для міжнародного використання СМТК другого перегляду [1].

У 1988 р. Секретаріат Організації Об'єднаних Націй розпочав підготовку 3-го перегляду СМТК, виходячи з принципу, що необхідно докласти всіх зусиль для збереження його загального характеру та структури, але враховуючи необхідність його гармонізації з Міжнародною стандартною галузевою класифікацією усіх видів економічної діяльності (ISIC – International Standard Industrial Classification of All Economic Activities) і Класифікацією основних продуктів (CPC – Central Product Classification), які спільно розроблялися Статистичним управлінням Європейського Союзу і Статистичним управлінням ООН. У 1993 році Статистична комісія схвалила використання Гармонізованої Системи опису та кодування товарів (ГС) на національному рівні для складання та розповсюдження статистики міжнародної торгівлі товарами; а в 1999 році Комісія підтвердила своє визнання СМТК як аналітичного інструменту економічної статистики [1].

Сфера застосування СМТК, перегляд 4, 2006 р., залишається такою ж, як і МСТК, перегляд 3, тобто СМТК, перегляд 4, охоплює всі товари, що класифікуються в ГС, за винятком монетарного золота, золотих монет і поточних монет. Усі базові позиції СМТК, перегляд 4 (крім 911.0 і 931.0) визначені в термінах підзаголовків ГС та об'єднуються у 10 розділів (табл. 1) [1].

Таблиця 1

Верхній рівень класифікації СМТК, 4-й перегляд

Розділ (код)	Назва (укр.)	Назва (англ.)	Кількість груп	Кількість підгруп
00	Їжа та живі тварини	Food and live animals	36	132
01	Напої та тютюн	Beverages and tobacco	4	11
02	Сирі матеріали, неїстівні, за винятком палива	Crude materials, inedible, except fuels	36	115
03	Мінеральне паливо, мастила та пов'язані з ними матеріали	Mineral fuels, lubricants and related materials	11	22
04	Тваринні та рослинні олії, жири та воски	Animal and vegetable oils, fats and waxes	4	21
05	Хімічні речовини та супутні продукти	Chemicals and related products, n.e.s.	34	132
06	Промислові товари, класифіковані в основному за матеріалом	Manufactured goods classified chiefly by material	52	229
07	Машини та транспортне обладнання	Machinery and transport equipment	50	217
08	Різні готові вироби	Miscellaneous manufactured articles	31	140
09	Товари не класифіковані в інших групах	Commodities and transactions not classified elsewhere in the SITC	4	4

СМТК використовується для інформаційного забезпечення проведення аналізу світової торгівлі товарами із використанням бази даних UN Comtrade Database, яка дозволяє детально вивчити зовнішню торгівлю будь-якої окремо взятої країни по кожній групі товарів. Дані, зібрані Відділом Статистики ООН,

охоплюють інформацію більше, ніж 98 % відсотків обсягу світової торгівлі [2].

У табл. 2 представлено абсолютні значення експорту з України, Польщі та Італії до країн світу у 2021 р. за розділами СМТК та розрахована структура, яку можна порівнювати без жодних обмежень, оскільки використовується уніфікований підхід до класифікації інформації [2].

Таблиця 2

**Експорт товарів з України, Польщі та Італії до країн світу
у 2021 р. за розділами СМТК**

Розділ СМТК	Україна		Польща		Італія	
	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%	млрд дол. США	%
00	16,919	25,7	34,914	11,0	4,110	5,6
01	0,731	1,1	6,081	1,9	1,476	2,0
02	11,457	17,4	7,173	2,3	0,820	1,1
03	0,743	1,1	7,039	2,2	1,830	2,5
04	6,815	10,4	0,726	0,2	0,293	0,4
05	2,835	4,3	29,647	9,3	8,677	11,8
06	17,605	26,7	59,238	18,6	10,910	14,8
07	5,955	9,0	115,340	36,3	19,836	26,9
08	2,507	3,8	57,164	18,0	10,718	14,6
09	0,303	0,5	0,509	0,2	14,972	20,3
Разом	65,87	100,0	317,831	100,0	73,642	100,0

Основною товарною групою експорту товарів із Польщі та Італії у 2021 р. була група, що відповідає розділу 07 СМТК «Машини та транспортне обладнання», із частками експорту 36,3 % та 26,9 % відповідно. Основною товарною групою експорту товарів із України у 2021 р. була група, що відповідає розділу 06 СМТК «Промислові товари, класифіковані в основному за матеріалом».

Дані, представлені в UN Comtrade Database за розділами СМТК, регулярно використовуються країнами – членами ООН, різними установами системи ООН та іншими міжнародними організаціями з метою економічного аналізу і формування торгової політики, включаючи уточнення експортних можливостей країн.

Додаток Є

Тези для участі у III Міжнародній науково-практичній конференції
«CURRENT TRENDS IN SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT»

Бостон, США, 17-19.10.2024 року

SCI-CONF.COM.UA

**CURRENT TRENDS IN
SCIENTIFIC RESEARCH
DEVELOPMENT**

**PROCEEDINGS OF III INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE
OCTOBER 17-19, 2024**

**BOSTON
2024**

70. *Богатько В. В., Сологуб Н. Ю.* 464
МЕТОДИКА СТВОРЕННЯ ВЕБКВЕСТУ ЯК ФОРМИ ПРОЄКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
71. *Куриляк О. М., Корпало О. Р.* 473
ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ КОСМЕТИЧНОЇ ЛЕКСИКИ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДІ РЕКЛАМНОЇ КАМΠΑНИЇ БРЕНДУ RAESE)
72. *Матійс Ю. В.* 479
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗОНІ БОЙОВИХ ДІЙ
73. *Швець Н. В., Швець О. В.* 484
НАУКОВІ ПАРАДИГМИ ЛІНГВІСТИКИ ЯК ПІДґРУНТЯ ДЛЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИВЧЕННЯ МОВИ ТА ЇЇ ОДИНИЦЬ
74. *Яремко Я. П., Головчанська М. І.* 492
НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ КРІЗЬ ПРИЗМУ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО ЛЕКСИКОНУ

PHILOSOPHICAL SCIENCES

75. *Гурарий Л. А., Мямлин В. В.* 502
ПАМ'ЯТНИКИ ДРЕВНОСТІ СТЕПНОГО ПРИДНЕПРОВ'Я В СВЕТЕ НОВОЇ ЕПОХИ НАУЧНОГО КОСМІЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

ECONOMIC SCIENCES

76. *Bozhydai I. I., Artsybashev G. R.* 516
PRINCIPLES OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES: DOMESTIC ASPECT
77. *Cherednychenko V. V.* 522
INTEGRATION OF BRAND MANAGEMENT INTO RETAILERS' ONLINE SALES STRATEGIES THROUGH MARKETPLACES
78. *Yeremieieva A.* 526
ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У МАРКЕТИНГУ ТРЕВЕЛ-ІНДУСТРІЇ: СУЧАСНІ СТРАТЕГІЇ І ЇХ ВПЛИВ НА ГЛОБАЛЬНІ РИНКИ
79. *Гаджимурадова А. Р., Чала Т. Г.* 532
АСПЕКТИ СТАТИСТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ СВІТОВОГО РИНКУ ЕФІРНИХ ОЛІЙ
80. *Іщук О. В.* 539
ТРАНСФОРМАЦІЯ РИНКУ ГАЗУ ЄС В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ВОДНЕВОЇ ЕКОНОМІКИ
81. *Костенко Д. М., Салашенко Т. І., Хаустов М. М.* 542
АНАЛІЗ СТАНУ І ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ НАФТИ
82. *Куля І. Ф., Спиридонова В. В., Черненко К. В., Кушаков Р. О., Пирлог О. С.* 551
ЖИТТЄВИЙ ЦИКЛ ПРОЄКТУ: ОСНОВНІ ЕТАПИ ТА ЇХНЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

УДК 311.21

**АСПЕКТИ СТАТИСТИЧНОГО ОЦІНЮВАННЯ СВІТОВОГО
РИНКУ ЕФІРНИХ ОЛІЙ**

Гаджимурадова Анжела Романівна
магістр

Чала Тетяна Георгіївна

к.е.н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту,
Харківський Національний університет імені В. Н. Каразіна
м. Харків, Україна

Анотація. Метою дослідження є аналіз світового ринку ефірних олій. Для досягнення поставленої мети у статті визначено особливості оцінювання цього ринку провідними світовими аналітичними компаніями і науковими спільнотами та проведено аналіз зовнішньої торгівлі ефірними оліями. Встановлено 10 найбільших країн експортерів та імпортерів ефірних олій у світі (товарна група 3301 за HS-2023) в 2023 році; розраховано структуру експорту та імпорту ефірних олій за вартістю та за обсягом, визначено середні ціни експортованих та імпортованих ефірних олій за країнами світу. Для аналізу торговельних потоків за обраною товарною групою використовувалась база даних UN Comtrade.

Ключові слова: зовнішня торгівля, світовий ринок, структура, UN Comtrade, ефірна олія.

Світовий ринок ефірних олій є важливою складовою глобального ринку ароматичних продуктів і має значний вплив на економіку, культуру та здоров'я націй. Ринок ефірних олій зростає завдяки збільшенню споживчого попиту на натуральні та органічні продукти в ароматерапії, особистому догляді, а також у харчовій промисловості та виробництві напоїв. Однак слід відмітити, що оцінки глобального ринку, які здійснюються провідними світовими аналітичними компаніями та науковими спільнотами суттєво відрізняються.

Так, за даними Fortune Business Insights [1] обсяг світового ринку ефірних олій у 2023 році оцінювався в 11,41 млрд дол. США та, за прогнозами, зросте з 12,47 млрд дол. США у 2024 році до 27,82 млрд дол. США до 2032 року, демонструючи щорічний приріст 10,55% протягом прогнозованого періоду. Крім того, очікується, що значно зросте обсяг ринку ефірних олій у США, досягнувши оціночної вартості в 4,14 млрд дол. США до 2032 року, завдяки зростаючому попиту на косметику, продукти харчування та інші продукти, що містять натуральні інгредієнти [1]. Очікується, що зростання попиту на напівфабрикати та готові до вживання страви, здорову їжу, а також технологічний прогрес сприятимуть зростанню ринку харчових ароматизаторів. Швидка індустріалізація та збільшення наявних доходів споживачів у країнах з економікою, що розвивається, таких як Китай та Індія, також сприятимуть розвитку світового ринку харчових ароматизаторів [1].

За оцінками Grand View Research [2] обсяг світового ринку ефірних олій у 2023 році оцінювався в 23,74 мільярда доларів США, і очікується, що з 2024 по 2030 рік він зростатиме на 7,6% у середньому за рік (див. табл. 1). Це пов'язано зі збільшенням попиту з боку основних галузей кінцевого споживання, таких як їжа та напої, особиста гігієна та косметика, а також ароматерапія. Очікується, що зростання споживання пива та інших алкогольних напоїв сприятиме розширенню ринку ароматизаторів [2].

Таблиця 1

Прогнозування розвитку світового ринку ефірних олій

Вартість ринку в 2024 році	25,86 млрд дол.
Прогнозна вартість ринку в 2030 році	40,12 млрд дол.
Середньорічний темп приросту ринку з 2023 по 2030 рік	7,6%
Базовий рік для оцінки	2022 рік

У 2023 році на ринку ефірних олій домінувала олія апельсина із найвищою часткою доходу у 23%. Така висока частка пояснюється здатністю цієї олії покращувати якість шкіри, нігтів і волосся, таким чином підвищуючи їхню популярність серед молодих жінок. Основні галузі кінцевого споживання поступово використовують ефірну олію апельсина для підвищення сенсорної привабливості та цінності цього продукту [2].

Олія м'яти перцевої також вважається однією з найбільш універсальних ефірних олій, оскільки її можна використовувати внутрішньо, місцево та як ароматичний продукт. Основними інгредієнтами, присутніми в цій олії, є ментон і ментол. Застосування олії перцевої м'яти в охороні здоров'я включає лікування застуди, головного болю та болю в м'язах.

Основними світовими компаніями-лідерами з виробництва ефірних олій є Sydney Essential Oil Co. (SEOC); Biolandes SAS; India Essential Oils; H. Reynaud & Fils (HRF); Young Living Essential Oils; DoTerra; Essential Oils of New Zealand; Farotti S. R. L.; Flavex Naturextrakte GmbH; Falcon; Ungerer Limited; Recent Developments. Ці компанії разом займають найбільшу частку світового ринку та визначають галузеві тенденції [2].

Ринок ефірних олій характеризується високим рівнем активності злиття та поглинання провідними гравцями для зміцнення своїх позицій, а також розширення регіональної присутності. У жовтні 2023 року Azelis, постачальник послуг у галузі спеціальної хімії та харчових інгредієнтів, придбав 100% акцій BLH SAS, дистриб'ютора ароматизаторів і ароматів, зосередженого на ринку вишуканої парфумерії у Франції. У червні 2023 року Turpaz Industries оголосила про придбання угорської компанії Food Base, яка спеціалізується на розробці та маркетингу ефірних олій, екстрактів трав і ароматизаторів для харчової промисловості та виробництва напоїв, за 9,5 мільйонів доларів США [2]. У січні 2023 року PT Indika Energy Tbk (INDY) оголосила про свою диверсифікацію у виробництво ефірних олій через свою дочірню компанію PT Indika Multi Properti (IMP), яка придбала 46% акцій PT Natura Aromatik Nusantara (NAN) за 179,60 млрд індонезійських рупій (11,55 млрд дол. США) [2]. Щодо географічного розподілу, то слід відзначити, що у 2023 році Європа домінувала на світовому ринку з найвищою часткою доходу в 49,4%. Це пов'язано з великою кількістю населення та різними невикористаними ринками, які, ймовірно, привернуть увагу ключових гравців для розширення та створення своїх операційних і дистриб'юторських потужностей у цьому регіоні.

У Європі присутність таких організацій, як Європейська федерація

ефірних олій (EFEO), сприяла зростанню галузі. EFEO було створено для сприяння та захисту інтересів зацікавлених сторін у всьому ринковому ланцюжку створення вартості. Організація також веде дискусії з Європейською комісією та Європейським парламентом щодо внесення змін до законодавства щодо ефірних олій. Такі тенденції сприяли зростанню ринку в регіоні. Легка доступність сировини та присутність різних галузевих гравців є основними факторами домінуючої частки ринку Європи на цьому ринку. Потужний розвиток економіки разом із високим рівнем життя є факторами, які сприяють розвитку ключових галузей кінцевого споживання [2].

Країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону, такі як Індія, Китай та Індонезія, є піонерами в галузі та стали найбільшими експортерами деяких із найцінніших олій та екстрактів у світі, таких як екстракт чампаки, екстракт жасмину, олія давани, олія ладану, олія сандалового дерева, пряні олії тощо. Сприятливі погодні умови для сільського господарства, низька вартість робочої сили та достатня доступність сировини є факторами, що діють як рушійні сили для зростання виробництва в цьому регіоні. Очікується, що ринок ефірних олій в Індії буде рости за рахунок зростання обізнаності споживачів про переваги використання натуральних продуктів [2].

Оцінювання міжнародної торгівлі ефірними оліями було проведено із використанням офіційної статистичної інформації, представленої в UN Comtrade Database [3].

У ході проведеного дослідження детально розглянуто товарну групу, що входить до розділу 33 Гармонізованої системи опису та кодування товарів (HS-2023) [4], а саме групу 3301 «Олії ефірні недетерпенізовані (які містять терпени) або детерпенізовані (які не містять терпенів), включаючи конкрети та абсолюти (екстракти квіткових ефірних олій); резиноїди; екстраговані ефірні олії; концентрати ефірних олій у жирах, жирних оліях, восках або в інших подібних речовинах, одержані способом анфлеражу або мацерації; терпенові побічні продукти детерпенізації ефірних олій; водні дистилати та водні розчини ефірних олій» (далі скорочено «Олії ефірні ...»). Ця група має розподіл за

позиціями, який представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Позиції товарної групи 3301 «Олії ефірні ...» за HS-2023

Код позиції за HS-2023	Назва позиції товарної групи 3301: «Олії ефірні ...»
3301 12	апельсину
3301 13	лимона
3301 19	інші
3301 24	перцевої м'яти

Джерело: побудовано на основі [3,4].

статистичну інформацію та результати розрахунків структури світового експорту, які дозволили схарактеризувати найбільших світових експортерів ефірних олій за групою 3301 у 2023 р. наведено в табл. 3. За результатами ранжування країн світу за вартістю експорту ефірних олій в 2023 р. встановлено, що найбільшим експортером цієї продукції (23,24%) є США зі значним відривом від інших країн.

Друге місце посіла Бразилія, яка теж мала значну частку світового експорту (14,84%), а саме 476 млн дол. США. Німеччина, Китай, Мексика та Велика Британія експортували ефірних олій на суму від 210 млн дол. США до 270 млн дол. США, Аргентина – на 171,73 млн дол. США. Інші країни мають значно меншу вартість експорту обраної групи товарів.

Таблиця 3

**Топ-10 країн-експортерів ефірних олій в світі у 2023 р.
(код товарної групи за HS 2023 - 3301)**

Країна-експортер	Вартість експорту ефірних олій, млн дол. США	Структура світового експорту ефірних олій за вартістю, %	Обсяг експорту ефірних олій, тис. т	Структура світового експорту ефірних олій за обсягом, %	Середня ціна ефірних олій, дол. США за кг
Світ	3211,76	100,00	146,03	100,00	25,41
США	746,32	23,24	28,69	19,65	26,02
Бразилія	476,57	14,84	50,44	34,54	9,45
Німеччина	264,65	8,24	8,11	5,56	32,61
Китай	259,73	8,09	17,47	11,96	14,87
Мексика	250,51	7,80	нд	нд	нд
Велика Британія	212,89	6,63	6,50	4,45	32,77
Аргентина	171,73	5,35	6,00	4,11	28,62
Нідерланди	136,29	4,24	5,03	3,44	27,09
Болгарія	74,92	2,33	2,21	1,51	33,89
Ірландія	59,30	1,85	2,54	1,74	23,35

Джерело: побудовано за даними UN Comtrade [3].

Більше третини обсягу світового експорту ефірних олій у 2023 р. мала Бразилія, друге та третє місце посіли США та Китай. Різниця в ранжуваннях країн світу за вартістю та за обсягом пов'язана із суттєвими відмінностями ціни експортованої продукції. Середня ціна світового експорту ефірних олій у 2023 р. склала 25,41 дол. США за 1 кг. Найдешевше ефірну олію продавала Бразилія (9,45 дол. США за кг), а найдорожче Болгарія (33,89 дол. США за кг). Відносно дешеву ефірну олію експортував Китай (близько 15 дол. США, що значно нижче середнього рівня).

Топ-10 світових імпортерів ефірних олій (товарна група 3301 за HS-2023) наведено в табл. 4. Найбільшим імпортером в 2023 році були США, імпортувавши за рік більше, ніж на 1 млрд дол. США. Друге місце посіла Німеччина з обсягом імпорту – 412 млн дол. США, третє місце – Ірландія, яка імпортувала товарів обраної товарної групи на 362,3 млн дол. США.

Таблиця 4

**Топ-10 країн-імпортерів ефірних олій у 2023 р.
(код товарної групи за HS 2023 – 3301)**

Країна-імпортер	Вартість імпорту ефірних олій, млн дол. США	Структура світового імпорту ефірних олій за вартістю, %	Обсяг імпорту ефірних олій, тис. т	Структура світового імпорту ефірних олій за обсягом, %	Ціна ефірних олій, дол. США за кг
Світ	3684,59	100,00	141,85	100,00	30,64
США	1119,21	30,38	47,45	33,45	23,59
Німеччина	412,17	11,19	22,94	16,18	17,96
Ірландія	362,30	9,83	8,58	6,05	42,23
Китай	298,11	8,09	10,58	7,46	28,18
Велика Британія	263,62	7,15	9,03	6,37	29,20
Швейцарія	166,79	4,53	3,77	2,66	44,26
Нідерланди	164,69	4,47	6,65	4,69	24,77
Японія	158,74	4,31	5,93	4,18	26,79
Мексика	123,19	3,34	нд	нд	нд
Бразилія	94,10	2,55	2,42	1,70	38,94

Джерело: побудовано за даними [3].

За світовою структурою імпорту ефірних олій за вартістю США займає найбільшу частку – третину світового імпорту; Німеччина – 11,19%, Ірландія - 9,83%, Китай – 8,09%, всі інші країни займають частки в межах 8%.

Світова структура імпорту за обсягом демонструє схожу картину – США займає 33,45% в світовому обсязі імпорту, Німеччина – 16,18%, Ірландія - 6,05%, Китай – 7,46%, інші країни мають частки менше 7%. Отже, США неодмінно посідає перше місце за імпортом ефірних олій і за обсягом, і за вартістю імпорту.

Цікаво, що Бразилія, яка найбільше в світі за обсягом експортує ефірних олій по найнижчій ціні закупає певні види цього продукту по достатньо високій ціні – 38,94 дол. США за кг.

Варто відзначити, що США в 2023 р. була найбільшим, як експортером, так і імпортером ефірних олій досліджуваної товарної групи. Але обсяг імпорту перевищує експорт на 372 млн дол. США, що свідчить про негативно сальдо зовнішньої торгівлі за цією товарною групою.

Прогнозується, що зростання обізнаності щодо важливості здорового способу життя та все більшого сприйняття натуральних продуктів сприятиме зростанню світового ринку ефірних олій в найближчі роки.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Essential Oils Market. Fortune Business Insights. URL: <https://www.fortunebusinessinsights.com/industry-reports/essential-oils-market-101063> (дата звернення: 22.09.2024 р.)
2. Essential Oils Market Size & Trends. Grand View Research. URL: <https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/essential-oils-market> (дата звернення: 22.09.2024 р.)
3. UN Comtrade Database. URL: <https://comtradeplus.un.org/> (дата звернення: 22.09.2024 р.)
4. Harmonized Commodity Description and Coding System. United Nations: Classifications on economic statistics. URL: <https://unstats.un.org/unsd/classifications/Econ> (дата звернення: 22.09.2024 р.)